

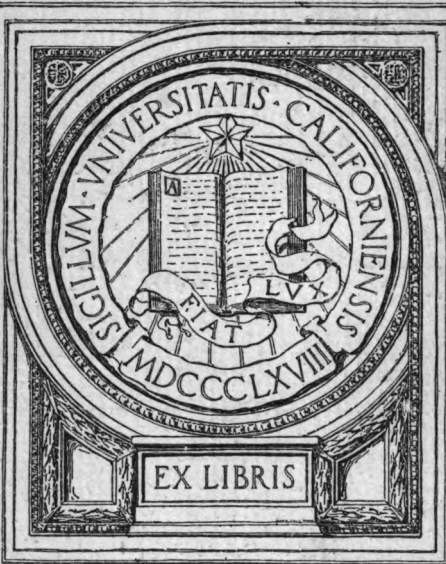
P B
2273
L8
L5
1889
MAIN

UC-NRLF

5B 588 .223

GIFT OF
Knights of St. Patrick.

827
L794
L-

PRIS SWLLT.

LYFR Y TRI ADERYN,

GAN

MORGAN LLWYD O WYNEDD.

GYDA RHAGARWEINIAD GAN Y

Parch. OWEN JONES, B.A.,
LIVERPOOL.

Liverpool :

CYHOEDDWDYD GAN ISAAC FOULKES, 18, BRUNSWICK STREET.

1889.

Digitized by Google

LLYFR Y TRI ADERYN

GAN

MORGAN LLWYD O WYNEDD.

Dirgelwch i rat i'w Ddeall, ac i eraill i'w Wlatwor; sef, Tri Aderyn yn
Ymddiddan,—yr Eryr, a'r Golomen, a'r Sigfran; neu
Arwydd i Annerch y Cymry.

GYDA RHAGARWEINIAD GAN Y

PARCH. OWEN JONES, B.A.,
LIVERPOOL.

Liverpool

CYHOEDDWDYD GAN I. FOULKES, 18, BRUNSWICK STREET.
1889.

King's
St. Paul's

1870

Bywyd, Llafur, ac Ysgrifeniadau

YR AWDWR.

Y MAE yn llawen iawn genym fod y Cymry yn cael un argraffiad arall o *Lyfr y Tri Aderyn*—prif-waith MORGAN LLWYD o Wynedd—fel y gallo y rhai sydd yn gwybod am dano, ond yn methu ei gael, sicrhau y trysor gwerthfawr yn eiddo iddynt eu hunain ; ac y delo y rhai na wyddant am dano i'w feddu, ac i ryfeddu na buasant yn gwybod am dano yn gynt. Yr oedd wedi myned yn un o'r hen lyfrau prinion, gan fod tua thriugain mlynedd er pan argraffwyd ef ddiweddaf o'r blaen. Ni allwn lai na synu na buasai rhyw un wedi anturio ei gyhoeddi amser maith cyn hyn. Gŵyr y rhan fwyaf o'r Cymry am enw yr awdwr ; o'r rhai hyny y mae y lluaws yn fwy hysbys o'i enw nag o'i ysgrifeniadau ; a'r ychydig yn fwy cydnabyddus â'i ysgrifeniadau nag â'i hanes ; ac ofnwn mai felly y bydd am amser i ddyfod, gan fod ein gwybodaeth am ddigwyddiadau ei fywyd yn brin iawn, er yr oll sydd wedi ei argraffu am dano ; diau fod mwy i'w gael yn ysgrifenedig, mewn conglau tywyllion, a llwch oesoedd yn ei guddio ac yn peryglu ei ebargofiant bythol, oni bydd i ryw un ei ysgubo ymaith, a'i ddwyn i oleuni dydd.

Rhodddwn yma grynodedb o helyntion bywyd yr awdwr athrylithgar, a gofidiwn nad oes genym ddim newydd i'w gofnodi nad yw eisoes yn argraffedig ; ac y mae cymaint o dywyllwch o amgylch yr ychydig ddigwyddiadau a adroddir, fel nad oes sicrwydd o barth i le ac amser eu digwyddiad ; nid oes i ni ond

330152

sefyll uwchben yr hyn sydd genym o'i hanes, a thynu ein casgliadau am y llawer sydd yn ansicr oddiwrth yr ychydig sydd yn sicr, gan nodi ein hawdurdod a'n rhesymau, fel ag i alluogi y darllenydd i farnu drosto ei hun.

Dywed Joshua Thomas, pan yn ysgrifenu yn 1778, wedi crybwyll am lythyr o eiddo yr awdwr, dyddiedig Mai 27, 1658:—"Mae'n debyg na bu ef hir yn fyw wedi ysgrifennu y Llythyr hwn, canys y mae Dr. Calamy yn dywedyd i Mr. Ambrose Moston ddyfod i Wrexham o gylch 1659."¹ Dywed yr un awdwr yn 1780:—"Bu farw Mr. M. Lloyd y 3dd o Fehefin, 1659."² Yr oedd yr hanesydd wedi cael sicrwydd boddhaol erbyn hyn o'r dydd yn gystal ag o'r flwyddyn y bu efe farw; ac am a wyddom, hon yw y dystiolaeth foreuaf a feddwn. "Nid oedd dros ddeugain oed pan y bu farw."³ Gan hyny, ganwyd ef tua'r flwyddyn 1619, a hyny, fel y tybir, yn Nghynfael; gelwir ef yn "Morgan Llwyd o Gynfael" yn 1799;⁴ a mynegir yn 1875, mai "yn Nghynfael y ganwyd.....Morgan Llwyd."⁵ Nid oes sicrwydd am hyn; ac felly dywedir gan amlaf "ei fod yn hanu o deulu Cynfael," o'r hyn nid oes amheuaeth. Amaethdy henafol ydoedd Cynfael, yn mhlwyf Maentwrog, ac yn sir Feirionydd. Ond yr oedd "braint" y lle yn hen Eglwys blwyfol Ffestiniog, ac nid yn Maentwrog;⁶ saif ychydig i'r gogledd o'r ffordd haiarn o Ffestiniog i Draws-fynydd yn union wedi croesi'r afon Cynfael.

Un arall o'r teulu a enwogodd ei hun ag y cysylltir ei enw â Chynfael ydoedd Huw Llwyd, yr hwn oedd

¹ *Hanes y Bedyddwyr*, 146.   ² Diwygiadau ac ychwanegiadau at *Han. y Bed.*, 8.   ³ *A Winding Sheet for Mr. Baxter's dead*, 11, 12; dyfynedig, gan Dr. Rees yn *Hist. of Noncon. in Wales*, 127.   ⁴ *Trysorfa Ysprydol*, i. 31.   ⁵ *Cymru*, i. 547.   ⁶ *Hanes Plwyf Ffestiniog*, G. J. Williams, 222.

yn wr dysgedig, mewn sefyllfa dda, a wasanaethodd yn y fyddin yn Lloegr ac ar y Cyfandir dan Elizabeth, ac a ddychwelodd i dreulio diwedd ei oes yn ei dreftadaeth. Cydoesai â'r enwog Edmwnd Prys, yr hwn oedd yn Archddiacon Meirionydd, ac a fu am 52ain mlynedd yn weinidog plwyfi Ffestiniog a Maentwrog; yr oeddynt yn gyfeillion mawr, ac yn gymydogion agosaf, gan fod y Tyddyn Du, lle y trigai yr Archddiacon, yn ffinio ar Cynfael. Gelwir piler o graig sydd yn aros heb ei dreulio yn nghanol rhyferthwy yr afon Cynfael, ag sydd yn bumtheg neu ddeunaw troedfedd o uchder, yn "Bulpud Huw Llwyd," lle y dywedir yr elai i fyfyrion. Yr oedd yn fardd o fri. Gwnaeth Edmwnd Prys yr englyn hwn ar ei farwolaeth:—

" Pen campau doniau a dynwyd—o'n tir,
Maentwrog yspeiliwyd;
Ni chleddir ac ni chladdwyd
Fyth i'w llawr mo fath Huw Llwyd."

Nid yw yn debyg y daeth Morgan Llwyd i gydna-byddiaeth â'r Archddiacon, os na ddaeth wrth y bedyddfaen, gan maipedairoed oedd pany bu efe farw.

Y mae ansicrwydd pa un ai mab, ai nai, ai ŵyr i'r bardd Huw Llwyd oedd Morgan Llwyd. Bu Huw Llwyd farw yn 1620, yn llawn 80ain mlwydd oed; a ganwyd Morgan Llwyd yn 1619. Gallasai, o ran hyn, fod yn fab iddo. Ond dyma dystiolaeth hynafiaethydd o'r ardal:—"Nid oedd ganddo ef [Huw Llwyd] fab o'r enw Morgan; oblegyd Huw oedd yr hynaf, yna Dafydd, a Joseph, a merch o'r enw Gwen."¹ A ydoedd yn nai iddo, ynte? Cawn mewn llythyr o'i eiddo at ei fam, heb ddyddiad iddo, ond y bernir iddo ei ysgrifenu tua, 1646:—"Gwiliad H. Hughes, ac Efan, a chwithau yn nghynfel gysgu neu

¹ Llythyr "Wmffre Dafydd" (y diweddar Richard Williams, Ffestiniog), yn *Maner ac Amserau Cymru*, Hyd. 10, 1860, 862.

ymwylltio.¹ Ymddengys oddiwrth hyn y trigai ei fam, oedd feallai yn weddw, yn Nghynfael y pryd hwnw. Yr oedd canghenau o'r un cyff mewn lleoedd eraill yn y gymydogeaeth; a cheir yr enwau Huw a Morgan yn achrestrau Llwydiaid Plasmeini a'r Dduallt.² Os cywir yw fod i Huw Llwyd dri mab, a merch, nid yw yn debyg fod neb o'r tu allan i'w cylch hwy wedi d'od i'r hen gartref, ond bod ei fam ef yn wraig i un o ddisgynyddion Huw Llwyd. Gwell genym, gan hyny, dybied mai ŵyr, os nad yn wir gor-ŵyr, i'r hen fardd oedd Morgan Llwyd. Gwyddom iddo briodi, ond ni wyddom pwy oedd ei wraig. Dywedir gan rai mai at *fam ei wraig* yr ysgrifennai ei lythrau. Y sail i'r dyb hon ydyw y y geiriau canlynol a geir mewn llythyr o'i eiddo a ysgrifennodd ati yn 1657:—"Mae i chwi ŵyr fechan yma, a'i henw yw *Elizabeth Lloyd*—Canwyll a enynnodd Tad bendigedig yr ysbrydoedd, &c. Ond am eich merch, fy ngwraig annwyl, bu flin iawn arni y tro yma."³ Ond ai nid yw yn llawn cyn tebyced ei fod yn galw ei wraig yn ferch i'w fam ei hun, ag ydoedd ei fod yn galw mam ei wraig yn fam iddo ei hun? Barnai y diweddar Ioan Pedr nad efo oedd y mab hynaf yn y teulu, gan nad oes wybodaeth i neb o'i hiliogaeth ef etifeddu y dreftadaeth.⁴

Cafodd addysg dda, ac yr oedd yn ysgolhaig gwych, er na cheir iddo fod yn un o'r prif athrofeydd. Yr oedd yn siaradwr hyawdl, ac yn ysgrifennwr rhagorol, yn y Saesonaeg yn gystal ag yn y Gymraeg; yr oedd ei "lawysgrifen yn un o'r rhai egluraf a thlysaf a welsom erioed. Gallem feddwl wrth ei lawysgrifen ei fod wedi cael ei ddwyn i fynu yn gyfreithiwr."⁵ Dywed rhai mai

¹ *Cylchgrawn Cymraeg*, rhif v, Chwef., 1794, 261. ² *Hanes Plwyf Ffestiniog*, 215, 216. ³ *Hanes y Bedyddwyr*, 146.

⁴ "Can Anghyhoeddedig," &c., I. ⁵ *Hanes Eglwysi Annibynol Cymru*, iv. 7.

yn Ngwreccsam y bu yn yr ysgol;¹ ond dywed eraill, "ni wyddis pa le yr addysgwyd ef."² Nid oes dadl nad yn Ngwreccsam yr argyhoeddwyd ac y dychwelwyd ef dan weinidogaeth Walter Cradoc; ac yn 1634 neu 1635 y cymerodd hyny le; o ran fe gymerodd Esgob Llandaf ei drwydded oddiar Cradoc—"being a bold, ignorant young fellow," ac yn gwrthod ymostwng i gyhoeddi y Llyfr Chwareyddiaethau o'r pwlpudd pan oedd yn gurad i William Erbury yn Eglwys Fair yn Nghaerdydd; ac y mae cofnod o hyn wedi ei anfon i'r Archesgob Laud, yr hwn a'i hanfonodd i'r brenin, dyddiedig Ion. 2, 1634.³ Bu Cradoc yn teithio ar ol hyn trwy gyrau rhai o siroedd y De, ac arweiniwyd ef i Wreccsam, a bu yn gurad yn yr Eglwys yno, gan bregethu gyda'r fath ddylanwad fel y llanwai yr Eglwys ac y gwaghai y tafarnau, yr hyn fu yn achlysur i ryw fragwr o ddylanwad weithio yn ei erbyn, nes y llwyddodd i'w droi ymaith, pan nad oedd wedi bod yno ond am un flwyddyn. Yn y flwyddyn hono dychwelwyd Morgan Llwyd, a rhaid mai yn 1634 neu 1635 y bu hyny. Felly gwelwn yn lled glir ei fod yn Ngwreccsam pan yn 15 neu 16 oed; ond ni wyddom eto pa bryd y daeth efe yno, na pha bryd yr ymadawodd. Ni wyddom i sicrwydd chwaith ai yno yn yr ysgol yr oedd. Bernir i Huw Llwyd gael ei addysgu yn Nolgellau gan un o hen Fynachod Mynachlog y Cymmer.⁴ Gallai fod yn Meirion fân ysgolion yn ei amser yntau, ac iddo dderbyn ei addysg elfenol yn agos i'w gartref, os nad yn ei gartref ei hun. Nid oedd llawer o Ysgolion Uwchraddol yn Ngogledd Cymru y pryd hwn. Ond deallwn fod yno Ysgol Ramadegol Rad wedi

¹ *Trysorfa Ysprydol* (1799), 171; *Hanes Eglwysi Annibynol Cymru*, iv. 7. ² Rees' *Hist. of Noncon.*, &c., 124. ³ *Ibid.*, 39. ⁴ *Hanes Plwyf Ffestiniog*, 222.

ei sefydlu yn Ngwrecsam mor foreu a 1603, gan yr Henadur Valentine Broughton, o Gaerlleon, yr hwn a'i gwaddolodd â 10p. yn y flwyddyn.¹ Yr oedd, o ran ei oedran, yn ddisgybl cymhwys i ysgol felly yr adeg y dychwelwyd ef. Yr oedd ysgol o'r fath wedi ei sefydlu yn Rhuthyn yn 1595, ac yno yr anfonwyd David Lloyd o'r Pantmawr, Trawsfynydd, cyn hir ar ol hyn.² Gallai fod mwy nag un achos iddo fyned am ei addysg i Wrecsam yn hytrach nag i Ruthyn, er fod y ffordd yn nes iddo yno. Un ydoedd, fod y cyfleusderau i fyned yno yn amlach, o gymaint a bod y dref yn ganolbwynt masnach y rhan hon o Ogledd Cymru yr adeg hono. Nid yw yn annhebygol chwaith fod rhyw berthynas neu gydnabod i'r teulu yn preswyllo yno. Yma gallwn grybwyll nad oes genym hysbysrwydd yn mha le, nac yn mha fodd, y treuliodd efe ei amser o'i ddychweliad hyd nes y dechreuodd ar waith mawr ei fywyd. Pan y gwelsom y sylw ar ei "law-ysgrifen gyfreithiol," awgrymwyd i'n meddwl ai nid yn gyfreithiwr y bwriadwyd ei ddwyn i fynu, ac a oedd yno yn y dref hon swyddfa y gallasai fod ynddi i'r amcan hwn. Trigai un Syr Richard Lloyd yn Ngwrecsam yr adeg hon, yr hwn oedd y "Cyfreithiwr Cyffredinol" dros Ogledd Cymru, gwr oedd yn bleidiwr aiddgar i'r Brenin Charles, yr hwn a'i hurddodd yn Farchog, wedi iddo gael ei groesawu yn ei dŷ. Bu farw yn 1676, yn 71ain oed. Hanai ef o hen deulu y Dulasau yn Arfon, ac yr oedd iddo etifeddiaeth yn Meirion.³ Gallai mai cydnabyddiaeth â'r gŵr hwn a fu yr achlysur i'w anfon yno i'r ysgol, ac mai yn ei swyddfa ef y bu yn ymarfer fel ag i ddyfod i ysgrifenu fel cyfreith-

¹ Lewis' *Topographical Dictionary of Wales*, ii. 437.   ² *State Worthies*, i., *preface to the New Edition* (1766).   ³ *Civil Wars in Wales and the Marches*, i. 115, 125; *Cymru*, ii. 198, 199.

iwr wedi iddo gwblhau ei addysg. Taflwn yr awgrym i'r darllenydd, fel awgrym, ac nid fel ffaith. Ni wyddom pa bryd y priododd, pa bryd y dechreuodd bregethu, nac ychwaith yn mha le yr oedd ei gartref sefydlog am y rhan gyntaf o'i fywyd cyhoeddus. Ond hyn sydd sicr, pa alwedigaeth bynag y bwriadai ei rieni ei ddwyn ef i fynu iddi, mai yn efengylwr i drigolion Gwynedd y bwriadodd Duw iddo fod. Yr oedd yn llestr etholedig i hyn. Arweinir ni i gredu iddo fod am gryn amser dan argyhoeddiad; dygodd hyn ef i deimlo ar ran eraill; enynwyd tân ynndo, a dechreuodd lefaru â'i dafod; ac wedi iddo ddechreu ni bu i ddim ei ddystewi nes iddo huno yn yr angau.

Yr oedd sefyllfa grefyddol a moesol yr oll o Gymru yn resynol y pryd hyn; rhoddir i ni bortread du iawn o'i chyflwr ysprydol gan rai oedd mewn mantais i wybod yn dda am dani. Ni phrofodd ond ychydig iawn o ddylanwad y Diwygiad; ac athrawiaeth Eglwys Rhufain a bregethid yn yr Eglwys yn Nghymru, wedi iddi ddyfod yn Eglwys Loegr. Nid oedd yr ychydig enwau rhagorol ag yr ydym ni yn gydnabyddus â hwy ond eithriadau. Boddlonai y lluaus i'r ffurf hono o grefydd a adawai iddynt hwy y rhyddid a'r llonyddwch mwyaf i fyw yn llygredig. Ac yr oedd "yr un fath, bobl ac offeiriad." Yr oedd *Llyfr y Chwareyddiaethau* wrth eu bodd; ac ni chafodd Laud ond ychydig o drafferth gyda'r offeiriaid Cymreig. Yr ychydig a wnaed i ymlid y tywyllwch a'i weithredoedd, yn Neheudir Cymru, a chan Ddeheuwr, yn mron yn gwbl, y'i gwnaed. Penry, Wroth, Erbury, Cradoc, Powell, Ficer Prichard—Deheuwr oeddynt; yn y De yn benaf y llafurient, ac ychydig yn ngororau Trefaldwyn a Dinbych. Bu Penry a Powell trwy ranau o Ogledd Cymru, ond nid i aros ond ychydig. Ond yn Morgan Llwyd dyma un "o Wynedd," ac i Wynedd. Diau y bu

yn y De, ac y bu i'r wreichionen a ddisgynodd i'w yspryd gael ei gwneuthur yn fflam yno; ac yr oedd hyn yn beth mor newydd fel y rhoddwyd arno ef yr enw "Morgan Llwyd o Wynedd," a gallwn oddiar hyn edrych arno ef fel *pioneer* Efengylwyr Ymneillduol Gwynedd. Yr ydym o'r farn mai yn deithiol yr efengylai am y rhan fwyaf o'i oes gyhoeddus. Ni allwn gysylltu amseriad â braidd un digwyddiad yn ei hanes o 1633 hyd 1659. Tybir iddo ddechreu ar Wynedd fel maes ei lafur ychydig cyn toriad allan y rhyfel cartrefol rhwng Charles a'r Senedd, pan oedd yr Archesgob Laud yn anterth ei rwysg a'i draarglwyddiaeth. Yr oedd yr Annglydfurwyr yn cael eu herlid yn greulon gan bleidwyr y Brenin. Pan yr oedd Morgan Llwyd tuag 20ain oed, addefir fod Protestaniaeth y deyrnas, a'i rhyddid gwladol, yn y perygl mwyaf. Yr oedd yr ymdrech rhwng y Brenin a'r Senedd yn ymdrech rhwng gormes a rhyddid, rhwng Protestaniaeth a Phabyddiaeth. Yr oedd Cymru yn lle peryglus i Annglydfurfwyr i deithio trwyddi i bregethu. Gan y cymerai y Cymry eu harwain gan yr offeiriaid a'r uchelwyr, heb fod ganddynt y fantais oedd gan y Saeson i ddeall y ddwy ochr trwy y papurau a'r llyfrynau a ledaenid, safasant yn fwy pleidiol i'r Brenin a'i blaidd nag odid i ran o'r deyrnas. Ac wedi i'r rhyfel dori allan yr oedd mor beryglus, fel y ciliai yr efengylwyr mewn ofn i Loegr, i lechu yno hyd nes yr elai y ddrychin heibio. Cawn Morgan Llwyd yn eu mysg ar un adeg os nad ar fwy nag un, am y rheswm yma; ond nid oedd hyny, yn ddiau, yn peri iddo fod yn segur. Mewn llythyr at ei fam dyddiedig Awst 24, ond heb y flwyddyn, a ysgrifennodd o Gaerloyw (*Gloucester*), y mae yn dweyd:—

"Fy anwyl anrhydeddus fam,

"Ni che's i odfa (er pan ddaethum i o Gymru) : ysgrifennu ond ychydig at neb, am fod yr hela diweddaf yma mor brysur, a'm cyn-

llwyn mor wastad, na che's amser; mae'n hir genyf eisiau clywed pa'r un a wnaeth y gelyn ai dyfod i Gymru ai peidio. Os daeth ef, ni [a] wyddom waethaf dyn sydd â'i anadl yn ei ffroenau, Esay li. 12, 13. Mae'n rhaid iddynt gael tippyn o rwysg cyn marw, am nad ydynt hwy etto ddigon uchel i gwmpo, na ninnau'n ddigon isel i godi, ond cyn diwedd y cynhauf yng Nghymru, medd gwr i Dduw, fe'u delir hwynt yn y fagl. Ni [a] fuom mewn peryglon, ond mae Duw o'i ras yn ein cadw, ac yr ydym ni yn iach, a'n hyfrydwch sydd yn yr Arglwydd. Na fyddwch drist o'n plegid ni, canys mae llawenydd mawr yn agos. Er gwaetha dynion a chythreuliaid, fe geidw Duw ei air a'i blant. Mari a ddewisodd y rhan oreu; na ellir ei ddwyn oddiarni. Mae'n hir gennyf glywed pa fodd y mae fy ngwraig a'm teulu, a'r rhai a'n câr. 'Rwyf fi yn tybied cyn y b'o hir y dychwelaf; felly mi'ch gorchymynaf i'r Arglwydd. Eich uffudd fab, MORGAN LLWYD."¹

Dylem ddal mewn côf nad oedd y Senedd yn cymeryd rhan yn yr erledigaeth, ond yn y gwrthwyneb, wedi gorchymyn i weinidogion uniongred i fyned i Gymru i bregethu lle bynag y byddai angen; ac ar anfoniad deiseb oddiwrth y cyfryw, trwy law Cradoc, trefnwyd fod y rhai y cwynid yn eu herbyn i ymddangos gerbron y pwyllgor.² Y flwyddyn ganlynol (1642) y torodd y rhyfel allan, ac y gorfuwyd i'r gweinidogion teithiol a anfonwyd gan y Senedd ffoi o Gymru, hyd nes yr adferwyd heddwch am dymhor yn 1646, pan y dychwelasant eilwaith at eu gwaith. Ond ni pharhaodd y tawelwch ond am ddwy flynedd, a gwnaeth Powell, ac eraill, ddefnydd da o'r ychydig seibiant hwn. Yn 1649, gorchfygwyd a dienyddiwyd y brenin.

Yr un flwyddyn pasiodd y Senedd y Weithred er lleadaenu yr Efengyl yn Nghymru. Gosodwyd Dirprwywyr i edrych i sefyllfa yr Eglwysi gydag awdurdod i ddiswyddo offeiriad anfucheddol, esgeulus, gwrthwynebol, ac anghymhwys i'w swydd, ac i lanw eu lle âg eraill oedd yn fwy cymhwys. Yr oedd Morgan Llwyd yn un o'r dirprwywyr dros Ogledd Cymru. Trowyd llawer o offeiriad o'u

¹ *Cylchgrawn Cymru*, aeg, 261, 262. ² Walker's *Sufferings of the Clergy*, part i., 147; Rees' *Hist. of Noncon.*, &c., 70, 71.

bywiolaethau am y gwahanol achosion a nodwyd, nes yr oedd prinder gofalwyr am eneidiau, ac anhawsder i lanw lleoedd y rhai annglymhwys âg eraill oedd yn gymhwys ac mewn urddau. Yn mysg y rhai a drowyd allan yr oedd Rowland Owen, ficer Gwrecsam, a Henry Thomas, Ffestiniog a Maentwrog.¹ Tybiwn fod Morgan Llwyd wedi ymgartrefu yn Ngwrecsam yr adeg hon, os nad yn gynt, ac iddo barhau yno dros holl gyfnod y Weriniaeth, ac amddiffyniaeth Cromwell; a'i fod yn pregethu yn yr Eglwys yno yn achlysurol, ond nid fel ei gweinidog sefydlog. Dewisodd y lle yma fel canolbwynt i weithio Gwynedd ohono, yn debyg fel y gwna masnachwr teithiol. Cymerai ei daith i gyfeiriad Machynlleth, Pwllheli, Ffestiniog, Bala, a phregethai gyda dylanwad mawr, fel y bu yn offeryn i sefydlu rhai o'r eglwysi Ymneillduol cyntaf yn y Gogledd. Tebygol mai yr adeg hon y bu i'r digwyddiadau a goffheir yn *Nrych yr Amseroedd*,² ac a ddyfynir mewn llyfrau eraill sydd yn ngyrhaedd y darlennydd, gymeryd lle. Dywed John Evans o'r Bala (*Senex*), am dano:—"Gwr tra enwog, yn ei oes, oedd Morgan Llwyd; o gynheddfau cryfion, dwys fyfyrdod, a symlwydd duwiol. Fe fu yn fynych yn y parthau hyn yn pregethu; yn y Bodwenni [palas rhwng y Bala a Llandderfel], a manau eraill. Y rhai a alwyd trwy ei weinidogaeth ef oeddynt ddechreuad y gynulleidfa gyntaf o Ymneillduwyr yn y fro hon."³ Ni allwn wneud dim yn well na dyfynu yma yr hyn a ddywedodd un o'i gydoeswyr am dano, i roddi syniad i'r darlennydd am y meddwl uchel oedd gan y rhai oedd wedi ei weled a'i glywed am dano:—

¹ Walker's *Sufferings of the Clergy*, ii., 325 386. ² t.d. 18—21 (arg. 1820); *Methodistiaeth Cymru*, i. 38; *Y Traethodydd*, iv. 31, 32. ³ *Trysorfa Ysbrydol*, i. 31.

“Yr oedd Morgan Llwyd yn ddyn o'r fath gymeriad fel mai o'r braidd y gallwn ddweyd dim yn rhy dda a rhy fawr am dano. Yr oedd yn hynod am ei gariad at ei gydwladwyr, er lles eneidiau y rhai yr ymroddodd yn gyfangwbl, i'r hyn yr oedd yn dra chymwys, yn gymaint a'i fod y Cymro mwyaf trwyadl a chywir, a'r areithiwr mwyaf hyawdl, ond odid, a fu erioed yn y swydd weinidogaethol, yr hyn nad oedd yn un rhwystr i'w rwyddineb yn yr iaith Saesoneg. Yr oedd yn rhagori yn ffrwythlonrwydd ei ddychymyg, yn nerth ei gof, ac yn nadblygiad cynarol ei alluoedd, gan nad oedd ond deugain oed pan y bu farw; rhagorol mewn cariad ag oedd yn gyffredinol ac nid yn gyfyngedig i blaid na chred; mewn sancteiddrwydd buchedd, mewn diwydrwydd yn ei esfydiau, mewn mysfyrdod diflino, mewn gallu i ysbrydoli pob peth, ac yn ei ymchwiliadau anmhleidiol a diragfarn am y gwirionedd; yr oedd yn hynod hefyd am ei ostyngieiddrwydd, ei addfwynder, ei arafwch, ei sobrwydd dwys, a'i haelioni parod a gwastadol i'r tlawd, ag oedd, fel yr haul, yn tywynu ar y drwg yn gystal ag ar y da. Rhoddai esampl dda yn ei ofal am addysgu ei blant; yn ei ddirifoldeb, yr hwn nid oedd na ffurfiol na thrahaus, ond yn ddiffuant a hynaws, nes y parai ryw ofn parchus ar bob cynulliad y deuai iddo; yn yr urddas dyeithriol ac anarferol oedd i'w ymddangosiad pan yn y pwlpud, nad oedd annaturiol na mursenaidd, ond oedd yn gwbl naturiol, ac etto yn nefolaidd ac ysbrydol iawn. Mewn gair, nid i radd gyffredin yr oedd unrhyw ragoriaeth ag oedd ynddo ef, ond yr oll i radd anghyffredin. Dyna y fath ddyn oedd hwn, Morgan Llwyd; ac yn sicr nis gallasai y cyfryw un fod yn ddyn mor beryglus ag y mae Mr. Baxter yn ei gamliwio. Na allasai; bu yn fendithiol i'r byd mewn llawer ffordd; ond erioed ni bu iddo ei ddrygu na'i niweidio o gwbl, oddigerth mewn un peth, nas gallasai ef wrtho, a dyna oedd hyny, iddo ei adael yn rhy fuan.”¹

Rhanai ef ei hun ei oes yn bum' rhan mewn cynifer o benillion, yn ei ddull cyfriniol ei hun; ac yr ydym yn awr wedi ei ddilyn hyd yr olaf. Dyma ei “Hanes Ysbrydol.”²—

1. *Ei gyfwr wrth natur* :—

“Ym Mynydd yr Olewydd trwy lais
Y cefais enedigaeth;
Mynydd llygredig yn fy ngwlad,
Dechreuad fy naturiaeth.

¹ *A Winding Sheet for Mr. Baxter's dead*, 11, 12; dyfynedig gan Dr. Rees, *Hist. of Noncon.*, 127. ² Ceir hwy yn gysylltiedig â'r ail argraffiad o “Gwaedd yn Nghymru.”

2. *Ei Argyhoeddiad*:—

“ Ym Mynydd Sinai gwedi hyn,
Mewn dychryn y lletŷais :
Dan fellt y gyfraith bum yn hir ;
Ar Maelawr dir dihunais.

3. *Ei dangnesfedd trwy gredu*:—

“ Ar Fynydd Sion gwelais hedd,
Trugaredd, a hyfrydwch ;
Wrth fyw trwy ffydd ar Dduw a'm gwnaeth,
Trwy Grist, mewn hiraeth, heddwch.

4. *Yn y rhyfel* [1. *Cartrefol*. 2. *Ysbrydol*]:—

“ I Fyñydd Gilboa rhaid nesâu,
Mewn arfau a rhyfeloedd,
Lle y bu pawb yn gwneuthur plaid,
Yn danbaid yn eu hoesoedd.

5. *Yn ymyl Gwlad yr Addewid*:—

“ Yn olaf daethum i roi tro,
I Fynydd Nebo hardd-deg ;
Oddiyno gwelais Ganaan wych,
Lle caf wrth edrych 'hedeg.

*Morgan Lloyd a'i gwnaeth.*¹

Nis gallwn ddyfalu paham y geilw ei gyflwr wrth natur yn “Fynydd yr Olewydd.” Dynoda “Maelawr” y wlad y saif Gwrecsam ynnddi ; a “Gilboa,” ni dybiwn, y rhyfel â'r brenin, yn yr hwn y dienyddiwyd ef, gyda chyfeiriad, feallai, at farwolaeth Saul, brenin Israel.

Yn y blynyddoedd diweddaf o'i oes yr ysgrifenoedd efe y llyfrau a gyhoeddwyd. Ymddangosodd y cyntaf yn 1653, a'r olaf yn 1657, pan oedd yn nghanol ei lafur a'i lwyddiant yn ngwaith mawr ei fywyd ; ac yn y rhai hyny “y mae efe wedi marw yn llefaru eto.” Ni wyddom ddim am amgylchiadau ei farwolaeth. Y mae yr hanesyn canlynol yn peri i ni dybied mai disymwth a fu, heb fod ei gydlafurwyr yn gwybod fod perygl. Dywed Joshua Thomas :—“ Mi a glywais fod rhyw

¹ Gwel y *Traethodydd*, 1876, 407 (dyfynedig o “Can Anghyhoeddedig,” &c. H. Evans, Bala).

bwys neillduol ac argraph ar feddwl Mr. Vavasor Powel y nos y bu farw Mr. Morgan Lloyd, ac iddo ddywedyd wrth y rhai oedd gydag ef eiriau o'r natur hyn: 'Aeth y seren ddisgleiriaf yng Nghymru dan gwmmwl heno:' er na wyddai ef ddim y pryd hyny am y farwolaeth a ddigwyddasai."¹

Bu farw yn ieuanc, wedi gwneud gwaith mawr, yn wyneb llawer o anhawsderau. Bu fyw mewn amseroedd blinion, ond cymerwyd ef ymaith cyn yr amserau mwy blin i Gymru a ddechreusant ar ddyrchafiad Charles yr Ail i'r orsedd. Tair blynedd wedi ei farw y trowyd y ddwy fil o'r gweinidogion duwiolaf o'r eglwysi, ac y profwyd erledigaeth chwerw, na phrofasid yn Ngogledd Cymru onibai am lwyddiant Morgan Llwyd a'i gydlafurwyr, gan na buasai yno rai i'w herlid oni buasai fod yno rai wedi eu dychwelyd trwy eu gweinidogaeth hwy. Gwnaeth ef ei ran yn ei ddiwrnod. Ond "ei haul a fachludodd tra yr oedd hi yn ddydd." Bu farw Mehefin 3, 1659, ddau cant a deg-ar-hugain o flynyddoedd i eleni. Claddwyd ef yn mynwent Rhosddu, gerllaw Gwrecsam, yr hon a berthynai i'r Ymneillduwyr. Ysgrifennai y diweddar Barch. John Hughes:—"Dywed Robert Jones, yn *Nrych yr Amseroedd*, iddo ef weled darn o gareg ei fedd, â'r llythyrenau 'M. LL.' arni. Gallaf finau dystio yr un peth; cyfeiriwyd fy sylw aml waith at y darn careg, gan yr hen wr a fyddai arferol o dori beddau yno. Dywedir i ryw wr boneddig tra erlidgar, yn ei gynddaredd wrth fyned heibio, frathu ei gleddyf hyd at y carn i'w fedd ef."² Clywsom fod heol wedi ei gwneud yn awr trwy ganol yr hen fonwent, a thros feddrod yr hen efengylwr, ond fod y darn careg hwnw, neu un arall, yn dynodi y llanerch lle y dodwyd ei lwch i orwedd.

Ni buasai genym ond syniad anmherffaith iawn am alluoedd Morgan Llwyd onibai ei fod yn awdwr

¹ Hanes y Bedyddwyr, 146.

² Methodistiaeth Cymru, i. 38.

yn gystal ag yn bregethwr. Dodwn yma restr o'r lyfrau, ac o'r gwahanol argraffiadau ohonynt, cyn gyflawned ag y gallwn :—

1. "*Dirgelwch i rai i'w ddeall ac eraill i'w Watwior, neu Lyfr Tri Aderyn*," [mewn argraffiadau diweddarach rhoddir yn lle y geiriau olaf—"Sef Tri Aderyn yn ymddiddan, yr Eryr, a'r Golomen, a'r Gigfran. Neu Arwydd i Annerch y Cymru yn y flwyddyn 1653 cyn dyfod 666."]

Arg. 1af, 1653. 2il, 1714, 32plyg. 3ydd, 1752, 16plyg. 4ydd, 1778 (Gwrecsam, Marsh), 16plyg. 5ed, 1826 (Caernarfon, L. E. Jones), 12plyg. 6ed (tua 1829, Llanrwst, J. Jones), 12plyg.

2. "*Gwaedd yn Nghymru yn wyneb pob Cydwybod euog*."

1af, 1653. 2il, 1727 (yn cynwys yn ychwanegol "Lythyr i'r Cymru Cariadus," a'i "Hanes Ysprydol," a Rhagymadrodd Thos. Williams, Mynydd bach, awdwr yr "Oes-Lyfr." 3ydd, 1750 (Amwythig, Durston), 16plyg; gelwir hwn yn Ail Argraffiad, ac y mae ynddo Lythyr at y Darllynydd gan Dafydd Jones o Drefriw, ac Englynion gan amryw feirdd yn y diwedd; hwyrach mai Ail Argraffiad o'r Ail Argraffiad a olygir. 4ydd, 1766 (Caerfyrddin, J. Ross), 12plyg; ad-argraffiad o'r un blaenorol.

3. "*Gair o'r Gair, neu Sôn am Swm, y Lleferydd Anfarwol*."

Ychwanegir at hyn yn yr 2il a'r 3ydd arg. "Yr hwn trwy'r Byd a glywir yn mhob Iaith dan y Nefoedd; ac yn mhob Tafod-iaith hyd Eithafoedd y Ddaear. Gan Morgan Llwyd, Gweinidog yr Efengyl yn Wrecsam, Sir Ddinbych."

1af, 1656 (Llundain), 24plyg. 2il, 1745 (Caer-Ferddin, Samuel Lewis). 3ydd, 1829 (Merthyr Tydfil, Benjamin Morgan), 12plyg.

"*A Discourse of the word of God*. Translated by Griffith Rudd. 1739."

4. "*Yr Ymroddiad: neu Bapuryn a gyfieuthwyd ddwywaith i helpu'r Cymru allan o'r hunan a'r drygioni*."

1af, 1657. 2il, 1737 (Mwythig, Durston). 3ydd, 1765 (Mwythig, W. Williams), 24plyg.

5. "*Cyfarwyddyd i'r Cymro*."

1af, 1657. 2il, 1737 (Mwythig, Durston). 3ydd, 1765 (Mwythig, W. Williams), 24plyg.

6. "*Y Disgybl a'i Athraw, O Newydd*."

1af, 1657. 2il, 1765 (Mwythig, W. Williams), 24plyg.

7. "*Gwyddor Uchod*" (barddoniaeth).

1af, 1657. 2il, 1765 (Mwythig, W. Williams), 24plyg.

8. "*Can Anghyhoeddedig* o waith Morgan Llwyd o Wynedd; ynghyda Byr Nodiadau ar ei Fywyd a'i Weithiau, gan y Parch. J. Peter, Bala." (Bala, H. Evans), 1875.¹ (Ychydig o gopiau a argraffwyd, at wasanaeth cyfeillion).

9. "*A Dialogue between Martha and Lazarus about his Soul.*"²

Yn un llyfr, gydag un wyneb-ddalen, yr ymddangosodd argraffiad 1765 o rhif 4, 5, 6, a 7; cynwys vi. + 160 + ii. o dudalenau; golygwyd ef gan "Ifan Thomas, Argraffydd." Ni wyddom ai felly y cyhoeddwyd hwy yn flaenorol. Dilynasom *Llyfr-yddiaeth y Cymry* am yr argraffiadau na welsom. Cynwys y rhestr hon yr oll, hyd y gwyddom ni, o ysgrifeniadau argraffedig Morgan Llwyd, gyda'r eithriad o ychydig o'i lythyrau a argraffwyd trwy wahanol gyfryngau o bryd i bryd.

Nis gallwn ddweyd dim am rhif 2 a 9, gan na welsom hwy. Ond gwelsom yr oll o'r gweithiau eraill. Dywedir ar y wyneb-ddalen mai cyfieithiad ydyw rhif 4; ond ni hysbysir o waith pwy. Credwn yr un modd am rhif 5 a 6; ac nad ydyw rhif 7 ond syniadau a geir yn 4, 5, a 6, gydag ychwanegiad o'r un ffynonell, wedi eu rhoddi mewn mydr. Tueddir ni hefyd i dybied yr un modd, ond nid mor sicr, am rhif 3; y mae yn debycach na'r lleill a nodwyd o fod yn waith gwreiddiol Morgan Llwyd; o leiaf ymddengys y meddyliau yn fwy "meddyliedig" ac addfed, gan nad pa un ai cyfieithiedig ai gwreiddiol ydynt; ac y mae mwy o arddull y Cymro hyawdl arnynt, ac arwyddion eu bod wedi bod yn hwy yn mold awdwr *Llyfr y Tri Aderyn*. Arweinir ni, felly, i gredu nad oes yr un o'r ysgrifeniadau a briodolir i Morgan Llwyd yn hollol wreiddiol, ond rhif 1 yn unig; eto fod eu detholiad a'u cyfaddasiad at amgylchiadau y Cymry yr ewyllysiai eu gwasan-

¹ Gwelir y gân yn gyflawn yn *Y Traethodydd* am 1876, 406-410.

² *Baxter's Catholic Communion Doubly Defended*, 36—yn ol Rees, 125.

aethu yn y modd yma, yn nghyda'r Gymraeg gref, a'r arddull bur, a geir yn y rhan fwyaf ohonynt, yn gyfryw na allasai ond un o athrylith Morgan Llwyd eu rhoddi i ni. Nis gallwn fod yn benderfynol ar hyn, am nad ydym yn ddigon cydnabyddus a'r maes y tybir y bu efe yn medi ynddo. Y mae y diweddar Dr. Edwards yn cyfrif "Jacob Behmen y mwyaf cyfriniol, ond odid, o'r holl ysgrifenyddyr..... Y mae gradd o hyn i'w weled yn Christmas Evans, a mwy efallai yn Morgan Llwyd ; ond nid cymaint yn neb a'r rhagddywededig Jacob Behmen."¹ Oddi-wrth gyfeiriadau a wna amryw at yr awdwr hwn, a'r ychydig ddyfyniadau a roddir yn ei eiriau ef ei hun, yn nghyda'r crynodeb a roddir o'i gyfundraeth a'i olygiadau, a'r eglurhad a roddir arnynt, credwn, er wedi methu cael ei weithiau ef ei hun i'w chwilio, mai gweithiau y Jacob Behmen, neu Böhme, hwn, brodor o Görlitz yn yr Almaen, oedd y ffynonell y tynodd Morgan Llwyd lawer o'r dwfr a fwriadai i adfywio a disychedu ei gydwladwyr.² Ganwyd ef 1575, a bu farw 1624. Yr oedd llawer o astudio ar ei lyfrau yn Lloegr yn amser Morgan Llwyd ; yr cedd ei holl weithiau wedi eu cyfieithu i'r Saesoneg rhwng 1644 a 1662 ; ac yr oedd y brenin Charles y Cyntaf yn edmygydd mawr ohonynt ; a thebygol iawn fod ysgolhaig o fath Morgan Llwyd wedi ymgydnabyddu â hwy mor drwyadl fel y gallai gyflwyno i'r Cymry yn ei briod-ddull ei hun ddetholiad o gymaint ohonynt ag oedd yn dderbyniol ganddo ef, ac y barnai a wnai les iddynt hwy.

Ond gan nad beth am ei lyfrau eraill, credwn yn ddibetrus mai cynyrch athrylith gref a dychymyg ffurwythlon Morgan Llwyd ei hun yn hollol ydyw

¹ *Traethodydd*, iv. 34 ; *Traethodau Llennyddol*, 137, 138.

² Gwel Vaughan's, *Hours with the Mystics*, book viii. chap. 6-8 ; a Martensen's *Jacob Boehme, his Life and Teaching ; or Studies in Theosophy*, 1885.

Llyfr y Tri Aderyn, yr hwn yn deilwng a gyfrifir y gwerthfawrocaf a'r pwysicaf o'i holl ysgrifenaiddau. Hwyrach y gwelir yma hefyd ryw led-arwydd o'i fod yn ei ysgrifenu yn yspryd y *Theosophydd*, a bod ambell i frawddeg ynddo yn sawru o rai o'r ysgrifeniadau cyfriniol; ond yn yr arddull yn fwy nag yn y meddyliau y gwelir hyny. Y mae yr arddull hon yn gweddu i'r ffurf allegawl y dewisodd efe ei dilyn yn y llyfr, ac i'r hoffder o ysprydoli elfenau anian a helyntion amser yr oedd ganddo y fath allu i'w gyflawni. Dammeg yw y llyfr drwyddo; ond dammeg sydd yn cynwys portread o hanes yr amseroedd, addysgiadau gwerthfawr, rhybuddion difrifol, a gwirioneddau ac egwyddorion o'r fath fwyaf pwysig, a'r oll yn cael eu cyfleu mewn dull y mae yn anhawdd i neb beidio eu derbyn, unwaith y cymero y drafferth i dori y plisgyn fel ag i brofi y cnewyllyn sydd oddi mewn iddo. Nis gallai ddethol tri mwy cymhwys o holl adar y nefoedd na'r *Eryr*, y *Golomen*, a'r *Gigfran*, i osod allan Cromwell a'i ddiueddrwydd teg; y Diwygwyr Puritanaidd ac Annglydffurfiol, eu hegwyddorion a'u hysbryd, yn mha oes bynag; a'r Eglwys Sefydledig, fel yr oedd Laud a'i greaduriaid wedi ei darostwng, yn ei rhagfarn, ei llygredigaeth, a'i hysbryd creulon ac erlidgar. Llwydda i beri i bob aderyn gadw at ei lais a'i anianawd ei hun yn ddiwyro trwy yr ymddiddan i gyd. Cwyna rhai ei fod yn ysbrydoli y Diluw, Noah, a'r Arch, i raddol eithafol; a theimlwn ei fod yn ein harwain, weithiau, i ddyfnderoedd ein naturiaeth ein hunain, nes yr ydym yn ymgolli ynddynt; a phryd arall i uchelderau dirgelion naturiaeth yr Anfeidrol nes yr ydym wedi ein dallu gan y disgleirdeb; ond wrth aros gydag ef am enyd, teimlwn ein bod yn graddol dd'od atom ein hunain. Dyry oleu clir i ni ar sefyllfa y wlad yn yr adeg hono; ar yr ymdrech a

gymerai le rhwng rhyddid a chaethiwed; rhwng cyfiawnder a gormes; rhwng purdeb a llygredig-aeth, mewn cred a buchedd; rhwng goleuni a thywyllwch. Atebir ynddo lawer o gwestiynau dyfnion ac anhawdd, a dattodir ambell i gwllwm dyrys; a chredwn na cheir mewn odid i awdwr gymaint o synwyr wedi ei wasgu i mor lleied o eiriau, yn neillduol felly mewn rhai adranau; weithiau ceir adran lawn o frawddegau byrion, ond tra chynwysfawr, yn ail i'r hen ddiarhebion y mae yn eu hadrodd, sydd fel llinynaid o berlau yn disgleirio yn eu goleuni eu hunain. Profa ei hun yn Ysgrythyrwr dihafal, ac, o ganlyniad, yn Dduwinydd da; yn athronydd o dreiddgarwch dwfn; yn sylwedydd craff ar natur, yr hon a ddyry efe dan dreth yn hollol i'w amcan ei hun; ac yn efenglyydd gwresog sydd yn medru ei ffordd at galonau dynion, ac yn cysegru ei fywyd i'r amcan hwnw. Nid oes genym yr un o'i bregethau; ond tybiwn ein bod yn cael eu hadsain o bîg y *Golomen* ambell i waith; dychymygnw weithiau ein bod yn gwrandaw arno; yn awr oddiar gopa mynydd Ebal yn cyhoeddi y felldith a'r gwae, uwchben cynulliad o Gymry mewn ysgubor, neu ar ben yr heol ar ddydd marchnad neu ffair, nes y gwelir wynebau yn gwelwi gan y difrifwch a'r awch sydd yn ei hyawdl-edd miniog; a'r funyd nesaf oddiar gopa Gerizim, yn cyhoeddi gwynfyd a bendith i'r pechadur a gredo, nes y cynyrcha lawenydd a gorfoledd; a'r dyrfa o'i flaen yn crogi wrth ei wefusau; pryd y mae rhyw drydan dwyfol, byw, yn treiddio trwy yr oll pan yn gwrandaw, yn yr iaith yn yr hon y'u ganed, fawrion weithredoedd Duw. Ceir yno, nid y golud a gynygir, a'r nerth a deimlir, yn unig, ond hefyd ryw "odidowgrwydd ymadrodd" na chlywsent ei gyffelyb. Yr oedd yn arglwydd llwyr ar drysorau yr hen iaith Gymraeg, yn ei phriod-ddull ac yn ei

geiriau; tywalltai ffrydlif o hyawdledd nad yn fynych y clywid ei gyffelyb. Felly hefyd y mae yn ysgrifenu. Nid oes odid i un o'n hawdwyr "clasurol" Cymreig y gellir ei gystadlu âg ef. Teimlwn fod y fath feddyliau yn teilyngu eu gwisgo yn y "wisg oreu" a fedd iaith i'w rhoddi; a bod y fath wisg yn teilyngu y meddyliau uchaf y gall y meddwl dynol eu cynyrchu i'w llanw; yma cawn y naill a'r llall; y meddyliau "fel afalau aur yn ngwaith arian cerffiedig" yr iaith a'r briodddull Gymreig bur a choeth. Ysgrifennodd, ac, feallai y pregethodd, Erbury, Cradoc, a Powell, fwy nag ef; ond ni bu eu dylanwad ar Gymru yn gymaint; ni chawsant afael ar y cyffredin bobl fel a gafodd ef, am iddo ddefnyddio iaith y bobl, tra mai y Saesoneg, yn benaf, a ddefnyddient hwy. Fel y bu ei lafur gynt yn help i barhad yr hen iaith, yn enwedig fel iaith crefydd; hyderwn y bydd i ddarlleniad y llyfr hwn fod yn foddion i barhau ei ddylanwad yn yr un cyfeiriad. Teimlwn erbyn ei ddarllen drwyddo ein bod yn gliriach ein deall, yn dynerach ein teimlad ac yn burach ein calon, ie, yn fwy gwladgarol a Chymroaidd hefyd pan yn diweddu na phan yn dechreu.

Ymneillduwr efengylaidd ydoedd Morgan Llwyd. Ond pan y ceisir cael allan perthyn i ba blaid ohonynt yr oedd, nid yw mor eglur. Y pryd hwnw yr oedd rhai a amrywient yn eu barn ar bynciau llai pwysig yn lletya dan yr un gronglwyd ac yn aelodau yn yr un Eglwys; cytunent i annghytuno ar y pethau bychain, gan eu sêl dros y pethau hanfodol. Ceisiodd Joshua Thomas wneud Bedyddiwr ohono, ond methodd a chyrhaedd sicrwydd; ond clywodd "iddo fyned i rywle pell i'w fedyddio, ac na ddarfu iddo ddim hysbysu hyny yn Ngwrecsam."¹ Dywed eraill ei fod yn mron a bod yn un

¹ *Hanes y Bedyddwyr*, 146, 147.

o'r Crynwyr—yr eithaf arall. Ymddengys oddiwrth *Ddyddlyfr* George Fox, a'r cyfeiriadau sydd yno ato, "fod ynddo radd o duedd unwaith at rai o ddaliadau y Crynwyr; yr hyn allesid ei ragdybied oddiwrth ei fynych grybwylliad yn ei holl ysgrifeniadau am y goleuni tufewnol sydd yn mhob dyn. Ymddengys iddo fyned i ymweled â George Fox, ond iddynt fethu dyfod i gydwelediad."¹ Gwnawn un dyfyniad eto o un o'i lythyrau annyddiedig at ei fam, sydd yn taflu goleu ar y dull a gymerai i ffurfio ei gredo, nid yn ei berthynas â'r Crynwyr yn unig, ond hefyd âg Arminiaeth a Chalfiniaeth, a'i syniadau ar lawer o athrawiaethau crefydd:—

"Ymofyn yn eich llythyr yr ydych ynghylch y Crynwyr; (y rhai a elwir felly) mi a safaf ar fy nisgwylfa, Heb. [Hab.] ii. 1, 2., ac wedi sefyll ennyd, fy ngwaith i yno fydd, dysgu a dilyn daioni pob un, a gwrthod drygioni pob math; ymresymmu â phawb a ddel attaf, heb gythrwfl, yn ymwrando beth a ddywed yr Arglywydd wrthyf, a'i wyneb i gydseinio a'r gydwybod oddi fewn. Lle y b'o cythrwfl y mae llwgr yn y meddwl; mae arnoch chwithau yna hefyd eisiau deffroad, a nithiad, a dinoethiad eich profes yn amlycach. Ond pan fo'r gwynt garw yn chwythu, gadewch i ũs y meddyliau fyned gydag ef. Gwir y maent hwy yn ei ddywedyd, ond nid yr holl wir; ac ni a wyddom y rhaid wrth ddfwr cystal a thân ysbrydol. Prynwn yr amser; ymwrandewch â Duw yn unig o ddiifrif, nid o chwareu yn hannerog, fel y mae'r rhan fwyaf. 'Rwyf fi yn credu y siglir rhai lawer mwy nag etto (fel y dywedais yna wrth rai na chlywsent ymlaenllaw y pryd diweddaf).....'Rwy'n danfon i chwi lyfr i'w gyffelybu â'r llyfr oddi fewn. Ar frys â'm hannerchion atoch, ac at ein chwirydd² a'n ffryns. Os bydd dim a fynno neb o honoch â'm fi, danfonwch ar frys, rhag i mi fod heb glywed oddiwrthych, neu gael fy ngalw oddiyma i ryw le arall. Byddwch sobr, byddwch effro; diwyd hyd y gwyddoch, a doeth i wrthwynebu creulondeb trwy fwyneidd-dra."³

Onid oedd yn rheol dda a doeth?

Nid ydym wedi nodi engreiffitiau, na dyfynu dim o *Lyfr y Tri Aderyn*, gan gredu y bydd i'r darllenydd weled drosto ei hun y gwahanol ranau sydd

¹ *Traethodau Llennyddol*, Dr. Edwards, 152 (Ol-ysgrif).

Mewn llythyr arall y mae yn enwi ei "chwaer Dorothy," a'i "chwaer Elizabeth."

³ *Cylchgrawn Cymru*, 1794, 261.

mewn golwg genym uchod. Anogwn bawb i ddarllen erthygl alluog y diweddar Dr. Edwards, yn y *Traethodydd*, neu yn ei *Draethodau Llenyddol*, at yr hon y cyfeiriwyd genym mor aml. Ni ddywedwn ychwaneg, ac ni safwn yn hwy rhwng y darlennydd a'r saig fras sydd wedi ei harlwyo iddo ar y dalenau canlynol.

OWEN JONES.

MAWRTH 25ain, 1889.

[NODIAD.—Dilynwyd geiryddiaeth ac orgraff yr argraffiad cyntaf, yr unig un a gyhoeddwyd yn ystod bywyd yr awdwr, mor fanwl ag y gellid yn yr argraffiad hwn. Rhydd hyn gyfrif am ddyeithrwch y sillebiaeth mewn manau; ond hyderwn y ca y darlennydd fwy na'i ad-dalu yn yr ymglydnabyddiaeth â phriod-ddull brydferth MORGAN LLWYD ei hun, cyn i feddygon musgrell yr argraffiadau diweddaf o'r llyfr ei anafu a'i anurddo mor resynus].

LLYFR Y TRI ADERYN.

—o—

*Dirgelwch i rai i'w ddeall, ac i eraill i'w watwar ;
sef, Tri Aderyn yn ymddiddan—yr ERYR, a'r
GOLOMEN, a'r GIGFRAN,—neu Arwydd i Annerch
y Cymry yn y flwyddyn mil a chwechant a thair
ar ddeg a deugain, cyn dyfod 666.*

Eryr. O BA le'r wyti (y Gigfran ddu) yn ehedeg ?

Cigfran. O dramwy'r ddaiar, ac o amgylchu'r
gweirgloddiau i ynnill fy mywyd.

Eryr. Onid tydi yw'r aderyn a ddanfonodd Noah
allan o'i long na ddaeth yn ol fyth atto drachefn ?

Cigf. Myfi yn wir yw'r aderyn hwnnw, ac mae
arnai dy ofn di, brenin yr Adar.

Er. Pam na ddoit ti yn ol at yr hwn a'th
ddanfonodd ?

Cigf. Am fod yn well gennif fwytta cyrph y
meirwon na bod dan law Noah ai feibion.

Er. Di wyddost (O, Gigfran!) i'r golomen ddych-
chwelyd yn ol, ai deilien wyrdd yn ei phig.

Cigf. Beth er hynny? nid yw hi ond aderyn gwan
ymysg ehediad y ffurfafen; rwi fy hun yn gryfach,
ac yn gyfrwysach o lawer.

Er. Ond yr wyti yn bwytta cig y meirwon, ac yn
ymborth ar y budreddi annaturiol.

Cigf. Felly yr wyt tithau (O, Eryr!) weithian, er dy
fod yn falch, ac megis yn frenin.

Er. Gwir yw hynny: Ond galwn am y golomen i
wrando beth a ddywed hi am dani ei hun ac am
danom ninnau.

Cigf. Ni ddaw hi i'n cwmni ni rhag ofn, ac ni
feiddia hi ddywedyd ei meddwl lle bwyfi.

B

Er. Nage. Rhaid wrth gynghor y golomen. Gwrandawn ar bawb, a dewiswn y gorau. Pa le yr wyti (O, golomen!) yn lloches y grisiau? Gad i ni glywed dy lais dithau.

Col. Os cair cennad (ac onide) mae ewyllys i ddangos dirgelwch y dwfr diluw, a'r hen fyd a'r newydd; da gennif ddwyn y ddeilien l s, a newydd da i'r rhai a achubir. Ac mi ddylwn gael cennad i ddywedyd y gwir yn llonydd am danaf fy hunan, ac am bob aderyn arall.

Er. Dos rhagot. Ni rwystra neb di: di gei gennad i fynd ymlaen.

Col. Mae gennifi etto lawer ynghylch yscrythurau ac eneidiau dynion, ynghylch teyrnasoedd a rhyfeloedd, Arch y dystiolaeth, a chodiad y seren ddydd, Haul y cyfiawnder, a dydd y farn, diwedd y byd hwn, a dechrau'r byd arall, naturiaeth Duw, a natur dyn, nef ac uffern, a llawer o fatterion eraill. Ond mae'r gigfran yn anhywaith, ni chair son am ddim daioni o'i bodd hi.

Er. Ond mae Noah wedi peri i mi, 'r Eryr, lonyddu'r Gigfran, a chadw heddwch ymysg Adar: ac fel yr ydym ni, 'r Eryrod, yn gryfach na'r cigfrain, felly mae'r da yn gryfach na'r drwg.

Col. Beth a fyn yr Eryr i wybod? ac am ba'r y newydd y mae yn ei feddwl ymofyn?

Er. Mi fyynnwn wybod genniti pa beth yw dirgelwch Arch Noah; a chan fod y dychryn, a'r diluw, a'r rhyfel, a'r rhwystrau, a'r gwae, a'r gwagedd, a'r camwedd wedi parhau cyhyd ar y ddaiar; pa bryd y ceir diwedd?

Col. Cyfrinach yw Arch Noah iw ddangos i rai, canys nid yw'r adar drwg, nag yn deilwng, nag yn ewyllysgar iw glywed: Ond am y ddeilien wyrdd, a'r newydd da, fe baid y dwfr diluw pan bregether yr efengyl dragwyddol drwy'r holl ddaiar.

Er. Onid yw'r pregethwyr yn i phregethu hi ymhob plwyf yn barod ar i rhedeg, ac yn parablu, ac yn darflain yr efengyl i ni yn ein sefyll?

Col. Nag ydynt, gan mwyaf: Nid adwaenant

Dduw, mwy nag y mae'r twrch daiar yn adnabod yr haul, neu blant Eli yr hwn ai gwnaeth.

Er. Ond mae nhwy yn dywedyd mai pregethu'r efengyl y maent i gyd.

Col. Ie, os yr un llais sydd gan y gigfran a'r golomen, neu os yr un fath yw cyfarthiad cŵn a lleferydd angelion. Ac nid un o ddefaid yr Oen nefol yw'r hwn ni w'yr nad blaidd yw bugail, ac nad bugail yw'r blaidd.

Er. Ond beth (meddi di) yw'r ddeilien lās a'r efengyl dragwyddol?

Col. Arwydd fod digofaint wedi myned heibio, a'r chwe' mil yn passio, a'r Sabbaoth mawr ar fynydd Ararat yn agos.

Er. A geir heddwch drwy'r byd, a goleuni yn lle'r tymhestloedd a'r tywyllwch gwyntog ymma?

Col. Cair, dros lawer o flynyddoedd.

Er. Pa fodd y profi di hynny? Onis gwnei ni byddaf bodlon i ti, mwy nag i'r gigfran, neu aderyn arall.

Col. Gwranddo (O! Eryr) a deall; mi ddywedaf y gwir. Mewn chwech diwrnod y gwnaed y byd, ac ar y seithfed y gorphwyswyd, medd Moesen;¹ ac mae un dydd gyda phreswylwr tragwyddoldeb fel mil o flynyddoedd, a mil o flynyddoedd fel un dydd, medd Pedr.² Deall hyn meddaf (Eryr), canys ychydig ai cenfydd nes iddo ddyfod.

Cigf. Crawcc. Beth a wna'r golomen ffôl ymma yn siarad ni w'yr hi beth, o'th flaen di, O! Eryr boneddigaidd?

Er. Heddwch: Hi wnaeth wasanaeth i'r byd yn yr Arch. Rhaid i bob aderyn arfer ei lais.

Col. Nid da gan y gigfran monofi, er na wneuthum erioed niwed iddi.

Er. Felly nid da gan y drwg y da un amser, ond i hymlid y maent o goed i gastell.

Cigf. Ai aderyn drwg y gelwi di fi? ai hawdd yw i mi gael fy nghyfrif yn ddrwg?

Er. Fe a'th anwyd yn uffern, ac yno y mynni

¹ Gen. ii.   ² 2 Petr iii.

drigo. Ond ni fynnit mo'th alw wrth henw dy wlad, na'th farnu yn ôl dy waith.

Cigf. Ni fynnai o'm bodd mo'm galw felly.

Er. Gwêl, ac edrych ar y golomen ymma, nid gwaeth ganthi hi pa fodd y gelwir hi, canys mwyn ac arafaidd yw.

Cigf. Nid colomen wyfi, ond Cigfran. Ac fo ordeiniwyd i bob aderyn ei liw ai lûn ai lais ei hun ; ac gofynni di i mi, Pam ? Minnau a ofynnaf i tithau, O Eryr, Pam nad wyti cyn lleied ar drywbâch, neu'r wenfol.

Er. Ond gwrando, Gigfran, pa newydd yr wyti yn i ddwyn ar ôl dy holl hedeg dros y gwledydd ?

Cigf. Rwi'n gweled mai gwych yw bod yn gyfrwys pa le bynnag y byyf.

Col. Nid yw dy gyfrwystra di ond ffolineb, canys ni fedri ac ni fynni ddyfod yn ol at Noah.

Cigf. Gwêl, O ! Eryr frenin, fel y mae'r Golomen o'th flaen di yn fy marnu i.

Col. Nid wyfi ond dywedyd y gwir am danat ti, ac fe fyn y gwir o'r diwedd ei le.

Er. Ond dangos di, O ! aderyn du, i'th gyfiawnhau dy hun, Pa gyfrwystra sydd ynoti mwy nag mewn aderyn arall ?

Cigf. Mi fedraf droi gyda phob gwynt, ac aroglï fy mwyd o bell, a gochelyd y saethyddion. Ni ddescynnaf yn agos i neb heb fy llygad yn fy mhen. Pa opiniwn bynnag a fo gan yr uchelwyr, mi fedraf i lyngu, am y caffwyf lonyddwch yn fy nyth.

Er. Oni fedr y Golomen hynny hefyd ?

Cigf. Crawcc. Mae rhai o'r proffeswyr newyddion ymma mor wangcus a minnau, ac mor gyfrwys am y byd ar gigfran dduaf. Ond os troi'r ddalen a darllain y tu arall i'r gwir, mae llawer o'r dynion newyddion ymma heb ganddynt bris am y byd, nag am danynt eu hunain, nag am ddim, am y caffont fod gyda Noah yn yr Arch, mewn cymdeithas yn yspryd yr ail Adda ; ac ni adwaen i yr un o honom ni, y Cigfran, o'r meddwl hwnnw.

Col. Gwir y mae'r Gigfran yn i ddywedyd yn hyn, canys mae llawer a lliw colomennod arnynt, a natur-

iaeth y gigfran ormod ynddynt.¹

Er. Ond gwranddo di, Gigfran gyfrwys, onid oes ewyllys rydd gennit? Oni elli, os mynni, beidio a lladd yr ŵyn bach, a chymmeryd rhyw ffordd arall i fyw?

Cigf. Ped fai ewyllys fe fyddai allu. Ped fai'r gwaethaf yn gallel iawn ewyllysio bod yn orau, fe fynnai fod felly. Ond mae ewyllys pawb wedi i garcharu yn ei naturiaeth ei hun.

Er. Ond, oni elli di ddyfod allan o'th ewyllys, a'th wadu dy hun?

Cigf. Na allaf. Trech yw naturiaeth na dim, ac ni welaf i fawr yn nofio yn erbyn y ffrwd honno. Ie, ni all neb i gwrthwynebu yn hir ond y sawl sydd a naturiaeth newydd ganddo.

Er. Ond, beth yw'r ewyllys i'r naturiaeth?

Cigf. Mae'r ewyllys yn y creadur fel y ffrwyn i'r march, neu lyw i'r llong, neu arglwydd mewn gwlad. Ac os bydd yr ewyllys yn ddrwg, mae pob pluen o'r aderyn hwnnw yn ddrwg hefyd.

Er. Da yr wyti yn dywedyd dy reswm, ond drwg yr wyti yn gwneuthur. Pa le y cefaisti y synwyr ymma i ymresymu fel hyn?

Cigf. Ymha le y cawn i hi, ond yn yscolion y deyrnas? Ond yn aderyn du yr aethym i i'r yscol, ac yn gigfran ddu fel y gweli di y daethym i adref.

Er. Wrth hyny, ni buase waeth i ti aros gartref.

Cigf. O, ni fynnaswn i er dim aros gartref: canys mi a ynnillais gallineb i dwyllo'r adar, a phei rhoiti gennad, O! Eryr, mi a'th dwyllwn dithau, fel y siommodd y Phariseaid Bontius Pilat. Ond craff yw dy lygad ti; a rhaid tewi.

Er. Ond a welaisti mo'r colomennod yn yr yscolion llei buost di?

Cigf. Yr oedd ymbell un. Ond ni fedrwn i ddarllain moi hiaith nhwy, na nhwythau ddeall mo'm meddyliau innau. Ond pam yr wyt, O! Eryr, yn taro gyda'r golomen o'm blaen i?

Er. Mae Noah yn i hoffi hi yn fwy na'th di.

¹ Tit. i. 16.

Cigf. Er hynny, cofia mai er i'r golomen gyntaf a'r ail ddyfod i'r Arch eilwaith, ni ddaeth y drydedd i ymorol am dano mwy.

Er. Fe alle mai Anghrist oedd honno yn rhith colomen; neu fe alle fod y byd yn rhydd iddo ar ôl darfod cyfryngdod a gweinidogaeth yr Arch.

Cigf. Ond fel y waethaf y mae nhwy i gyd bes gwyddit.

Er. Nage. Onid y nhwy yw'r adar gwirion, hawddgar, cyflym, cwynfannus, diniwed; ac mae yn y gwledydd bobl o'r fath honno, er dy fod ti yn crowccian yn i herbyn: gwell a fyddai i ti aros gyda ni yn ddiiniwed. Fe w'yr Noah mai aderyn drwg wyti; ac mae ei fwa ef yn cyrhaeddyd o entrych y ffurfafen i waelod y ddaiar, a'i saeth ar y llinyn yn erbyn pob aderyn drwg sydd wedi i adel ef heb ddychwelyd atto.

Cigf. Mi ddywedais ddwy waith o'r blaen i ti, na allai newid mo'm naturiaeth mwy na'm lliw: mae gennif lawer chwedl iw ddywedyd, bei cawn i gennad, a chroeso.

Er. Pam na ddywedi di dy feddwl yn hyf, a minnau yn rhoi cennad i ti?

Cigf. Ond synhwyrol yw'r neb a ddywedo mewn damhegion; a brenin wyti yr awron. Ac os dywedaf ddim yn erbyn dy feddwl di, di a'm anrheithi.

Er. Na wnaif ddim. Fe ddyle rheolwyr roi cennad i bawb i ddywedyd i meddwl. Dywaid yn hŷf, ac mi a'th wrandawaf.

Cigf. Ond mae'n beryglus dywedyd y gwir yr awron; mae milwyr a chynghorwyr yn spio am danom, i'n dal, ac i'n difetha.

Er. Nage. Drwy na ddywedyd ond y gwir sydd ynot mewn heddwch, di gei dy wrando.

Cigf. Na wrando ar y golomen, ni fedr hi ond rhyw duchan oferedd: wedi'r cwbl, meddaf fi, melys yw bwyttu o chwant y cnawd, tra barhatho. A gwych gennif (bes gallwn) ddifa yr holl rai bach wedi i newydd aileni, a dychrynnu y lleill am llais garw gwrol.

Er. Drwg yw creulondeb y llais garw. Oni wyddost ti mai gwell bodd pawb, nai anfodd? Dysg y

gwirionedd gan y colomennod, a bydd 'ddiddig ynot dy hunan

Cigf. Ni chlywai well llais pregethau gan y naill na'r llall.

Er. Fe fedr y golomen ateb nad oedd St. Paul ond gwr gwael yngolwg y Corinthiaid,² ond tuedd a dyfnder y meddwl mewn pregethwr yw'r cwbl.

Cigf. Ond pwy sydd yr awron fel yr Apostolion?

Er. Er hynny, mae'n hawdd i lygad Eryr ganfod fod yr un môr yn torri allan yr awron ac oedd y pryd hynny; ond nad yw'r ffynonau ymma o ddwfr etto yn troi yn llynniau fel cynt, eisiau calonnau isel iw derbyn.

Cigf. O! Eryr, na chrêd mor gau prophwydi, ond cospa nhwy mewn pryd.

Er. Nid ffals brophwydi yw y rhai sy'n traethu yr efengyl, ac yn byw ar ei hol: drwg yw cenfigen; son yr oedditi am dy sir dda ar y cyrph meirwon, os cefaist, cadw os gelli. Minnau a gefais lawer o'r seigiau hynny; ond mae nhwy wedi darfod.

Cigf. Oni weli di gywion y colomennod yn ehedeg i'r pulpud i bregethu, ai plisg geni am ei pennau; Pa fodd y gall ifengtîd ddysgu henaint?

Er. Fe ddywaid y golomen i ti, fod y llangc Joseph ac Elihu hefyd, yn fwy ei ddysg na'r henafgwyr.³ A bod rhai yn ddysgedig yn ei hifengtîd, a llawer yn ymfydion yn ei henaint. Ac nad dyfnderoedd ffynnonau naturiaeth sy'n dyfrhau enaid dyn,⁴ ond y cawodydd oddifry; ac na wydde Nicodemus ddyscedig beth oedd yr ail enedigaeth mwy na phlentyn cyn i eni, a llai na phlentyn bach wedi i eni.⁵ Di weli langc bychan yn deall mwy nag anifail mawr, ac fel bo'r dydd yn gwawrio y mae dyn yn gweled. Canys fe welai Ioan efangylwr lawer mwy ganol dydd, nag a welai Ioan fedyddiwr ar y wawr: am hynny y lleiaf yn nheyrnas Nef oedd fwy nag ef.

Cigf. Ond mae'r genhedlaeth ragrithiol ymma yn

¹ Rhuf. xii. 18.

² 2 Cor. x. 10.

³ Ps. cv. 22.; Job xxxii. 9, 10.

⁴ Zech. x. 1.

⁵ Ioan iii.

barnu ei henafiaid, i bod nhwy yn nhân uffern, ac er hynny son a wnant am gariad perffaith.

Er. Mi wn amcan beth y mae nhwy yn ei ddywedyd. Rwyti yn cam gymmeryd ei geiriau. Uchel yw Paradwys, a dwfn yw uffern, nid oes fawr etto yn y byd canol ymma yn canfod yn eglur pa rai sydd yn y ddau fyd eraill. Ac am ei henafiaid, gobeitho maent fod cynnifer o honynt ac a wnaethant yn ol yr hyn a wyddent, wedi dychwelyd i lochesau'r Arch, ond nad digon i'r oes ymma fod fel y nhwy; canys fe edrychir¹ am lawer oddiwrth y rhai a dderbyniasant lawer.

Cigf. Ond mae llawer o opiniwnau newyddion, ac o heresiau dinistriol, ymysg yr adar anyscedig ymma.

Er. Pa bethau yw y rheini? Ni chredai mo bob chwedl; gâd i mi weled am llygad fy hunan, ac yna mi a farnaf.²

Cigf. Ond siwrach i ti gredu y Doctoriaid dyscedig? ac os parant i ti ddial, gwna heb ruso.

Er. Nid felly. Mi welais yn amser Mary, Elizabeth, Iago a Charles olaf, ac er hynny hyd yn hyn, nad oedd ond y trecha treisied, a llawer o waed gwirion a dywallt-wyd i geisio ystwytho cydwybodau y rhain. Ond mae'n rhaid i ebill athrawiaeth fynd o flaen morthwyl rheolaeth, rhag hollti'r pren, neu blygu'r hoel.

Cigf. Gwrando dithau. O! Eryr tywysogaidd, Pam yr wyti yn gwarafun i'r cigfrain fynd ar ol ei meddyliau, ai cydwybodau? Yr wyti yn dwyn ein llyfr gwasanaeth oddiarnom, ac yn ein llwytho ni a threthi trymion yn ol dy ewyllys dy hun, ac yn gwneuthur gwaeth na'n bygwth, onis talwn hyd adref.

Er. Am y trethi: Er na wŷyr y gigfran cystal a'r Eryr beth sydd i'w wneuthur i fantumio arfau a llongau i gadw heddwch, etto rhaid i ti dalu teyrnged, ac ym-ostwng i'r awdurdod sydd arnat, ac oni bai fod y cigfrain hyd yn hyn yn yscymun, ni bydde raid wrth filwyr, na threthi i'w mantumio. Pan ddyscech di fod yn llonydd fe yscafnheir y trethi. Ond am lyfr dy wasanaeth, mi chwedleuaf yn y fan a'r Golomen, i

¹ Zech. i 4; Luc. xii. 48.

² Esay xi. 3; Math. xv. 14.

weled beth a ddywaid hi yn hynny.

Cigf. Cigfran anhapus wyfi: roedd fy henafiaid i yn cael llonydd, a'r eryrod a'r rheolwyr gynt yn cymmeryd ei hesmwythdra, ac yr awron yr wyti yn fwy dy reswm, ac yn llai dy nerth na'r tywysogion o'r blaen.

Er. Digon yw hynny o weiniaeth a chyfrwystra; yr oedditi gynne yn son am heresiau dinystriol sydd ymhlith y colomennod, henwa un o'r heresiau hynny, ac mi ai hystyriaf, ac onide mi, &c., &c.

Cigf. Mae nhwy yn dal'nad oes ond un brenin, ac yn dywedyd i fod ef ymhob lle ac heb i gynnwys yn unlle. Nid adwaen i mor brenin hwnnw. Ac mae nhwy ar fedr dy wrthod tithau, O Eryr, i fod yn swyddog arnynt; ac am hynny fy nghyngor i yw i ti mewn pryd edrych yn dy gylch.

Er. Nid rhaid i mi ofni mor colomennod gwirion, ni wna nhwy ddim ond a fynno Noah, yr hwn er ei fod ef yn aros yn gorphorol yn yr Arch, mae ei arglwyddiaeth ef dros yr holl fyd.

Cigf. Ond mae nhwy yn dal mai nhwy yw'r bobl buraf: oni chlywaist ti'r golomen gynneu yn i chanmol ei hunan?

Er. Mae hi yn llawer hawddgarach na'th di. Ac rwi'n cofio i'r dynion diniwed gynt ddywedyd i bod nhwy yn blant yr Arch, a bod yr holl fyd yn gorwedd mewn drygioni, a bod ganddynt hwy sêl ddirgel, nad edwyn neb ond nhwy i hunain.

Cigf. Ond nid opiniwn dyn am dano ei hun a all ei achub heb weithredoedd da.

Er. Mi wn nad yw'r golomen yn barnu mor yscuthanod, a llawer math arall o adar; ond am yr adar drwg, mae ei gweithredoedd ei hunain yn i barnu.

Cigf. Ond pa le y mae ei gweithredoedd da nhwy, ar ol ei holl duchan ai trydar?

Er. Oni allant wneuthur y daioni a fynnent, ni wnant niwed i neb. Ond dydi, gan na fynni wneuthur da, di a fedri ac a fynni wneuthur drwg.

Cigf. Ond niwed iddynt hwy hedeg i gaeau ei cymydogion, a difetha ei hadyd, wrth i barnu i uffern, fel pe baent oll yn golledig.

Er. Yn yr hyn y mae nhwy ar fai nid wyfi yn dadleu drostynt; ac ni all neb ond Noah farnu calonau yr holl adar. Ond yr wyti yn barnu calon y golomen, i bod hi yn ddrwg, a phawb yn gweled wrth dy liw, a'th lais, a'th weithredoedd di, dy fod ti yn ddrwg dy hunan.

Cigf. Ni allai aros clywed y gerdd ymma. Atolwg gâd lonydd i mi i ehedeg llei mynnwyf?

Er. O! aderyn cyfrwysddrwg, gwell gwrando na chael dy ladd. Ond fe lās a gafas rybudd. Mae arnaf fy hun eisiau cael fy nysgu. Ond er na wn i fawr, rwi yn rhwymedig i roi i ti gynghor, a thithau yn rhwym i wrando ar fy llais.

Cigf. Na feia ormod arnafi: 'Pa warrant oedd genniti, os gwiw gofyn, i dorri pen y Brenin, ac i symmud Parliamentau wrth dy bleser dy hun, fel na wŷr fawr yr awron i bwy yr ymostwng i dalu teyrnged. Ac mi welaf fod teyrnas heb reolwyr fel corph heb ben, a phawb yn gwneuthur a fynno ef ei hunan.

Er. Geirwon yw geiriau'r Gigfran. Ond gwrandoer hynny ar reswm. Mae yspryd rheolaeth fyth yn parhau, a'r sawl na phlycco iddo a ddryllir. Mae Noah yn rhoi rheolaeth i'r sawl a fynno; yn gostwng y naill, ac yn codi'r llall o'r 'dommen i reoli. Nid oedd Gideon, a Saul, a Dafydd, ond gwŷr gwael ar y cyntaf yn y byd. Ac o'r tu arall, mae efe yn chwythu ymmaith bennaethiaid y byd, fel llwch y llawr dyrnu² i'r dommen, canys nid yw efe yn derbyn wynebau dynion; nid yw'r holl ddaiar ond stôl draed iddo. ³Mae efe yn rhychwantu y ffurfafen, ac yn dal y môr mawr ar gledr ei law, ac yn pwyso y mynyddoedd mewn cloriannau; ac os bydd un gwr mawr⁴ yn rhy yscafn, mae efe yn i roddi heibio; ond mae efe yn edrych ar yr isel, ac yn cynnal y galon dorredig.

Cigf. Mi welaf y teyrnasoedd yn berwi fel ped faent grochanau ar y tân. Ond beth a ddaw, dybygi di, O! Eryr, ar ol hyn?

Er. Ni wn i fy hun, mi gaf wybod gan y golomen:

¹ Dan. iv.

² Dan. ii. 35.

³ Essay xl.

⁴ Dan. v. 27.

ond rwi'n tybied y ceir etto fyd gwell nag a gaed erioed, canys yn y nef a'r ddaiar newydd fe erys cyfiawnder.

Cigf. Ond oni weli dy hunan fod y byd yn myned waeth waeth, a chariad perffaith yn treio?

Er. Na sonia di am gariad perffaith, O! gigfran amherffaith. Beia arnat dy hun yn gyntaf, ac yna¹ mae gobaith o honot. Oni weli di fod yr haul yn cledu'r clai? a pha dwymna y tywynno ar y dommen, brynta fydd: mae'r da yn myn'd wellwell ymhob oes erioed, a'r drwg yn mynnu mynd waethwaeth.

Cigf. Mi welaf dy fod ti fyth yn ffafrio y colomenod: oni wyddosti i bod nhwy yn ymlusgo i deiau, ac yn gwneuthur drygioni gyda'i gilydd?

Er. A fuost ti yn erioed yn i mysg nhwy, i weled beth y mae nhwy yn i wneuthur?

Cigf. Na fum; ac nid wyfi ar fedr bod mor fføl a myned yn ages atynt iw cyfarfodau hwynt.

Er. Oni buost, pa ham yr wyti yn i cyhuddo?

Cigf. Mi glywais lawer yn dywedyd nad oes dim daioni iw gael wrth fod yn ei mysg nhwy.

Er. Mi wrantaf mai rhyw gigfran eraill a ddywad y chwedl ymma i ti am danynt hwy.

Cigf. Beth os è? Mi gredaf i synwyr un gigfran o flaen cant o golomenod. Ond mae nhwy yn gwadu'r yscrythyrau, a phob daioni.

Er. Pam y maent hwy, wrth hynny, yn i darllain mor fynych? Ond odid di dy hun sy'n gwadu'r scrythyrau, ac heb edrych arnynt unwaith yn y pedwar amser, nag heb i darllain o'r tu fewn chwaith, iw dangos mewn gweithred oddiallan.

Cigf. Ond pobl dwyllodrus ydynt hwy; nhwy a ddywedant yn dæg, ac a weddiant weddiau hirion, na thalant ddim wedi'r cwbl.

Er. Ni ofynnwn i'r golomen beth a ateb hi drosti i hun. Beth a ddywedi di wrth hyn?

Col. Gwell yw na ddyweder dim wrth rai direswm: ond gwir yw, yr ydym ni yn ymgyfarfod yn fynych, yn

¹ Rhuf. ii. 21.

dywedyd yn dëg, yn ceisio gwneuthur y daioni i bawb, ag nyni a ewyllysiem bei gallem wneuthur yn well. Ac os gellir profi yn bod ni o'n bodd yn niweidio neb,¹ cymmer di, O! Eryr ddial arnom. Ond ni ddyle'r gigfran gael ei hewyllys; nid oes chwaith goel ar i gair nai llw hi, mwy nag ar fytheiriad ci; hi fedr dyngu cant o lwon, am y gallo hi lyngcu eraill. Ac am y gweddiau hirion, rhai'n sy'n pwyso ar ei chylla hi; mae'n rhaid i ni barhau nes y caffom gan Noah wrando. Ie, di weli dy hunan ein bod ni yn cael agos bob peth ar yr ydym ni yn i ofyn; yr ydym ni yn curo wrth ystlysau yr Arch, ac yntau yn agor i ni.

Er. Henwa un peth a gafodd y colomennod?

Col. Ni a weddiasom ar i ni y colomennod gael y llaw uchaf yn y rhyfel, ac am lawer peth arall, ac fe ai rhoddwyd i ni.

Cigf. Ai colomennod oeddychwi yn amser y rhyfel? tebyccach i gythreuliaid o lawer.

Col. Gwir yw fod rhai adar afreolus wedi taro ar ein plaid, a'r rheini a wnaethant gammau drwy blundrio'r gwledydd.

Cigf. Crawcc. Mi glywn ar fy nghalon ladd y golomen wenhieithus ymma.

Er. Digon: Mi welaf y mynnit ti ddechrau rhyfel arall o newydd bes gellit. Digon yw hynny o ymladd; di gefaist dy guro yn fynych.

Cigf. Gâd iddo: mi gaf ddiwrnod etto.

Er. Etto fyth! di soniaist lawer gwaith am gael y llaw uchaf. Bydd gall o'r diwedd; a chofia mai esmwythdra'r ynfyd ai lladd.² Canys ni chlyw esmwyth fod yn esmwyth.

Cigf. Esmwyth, meddi di: mi fynwn bei gwyddit ti mor anesmwyth ydwi etto.

Er. Os byddi esmwyth ynot dy hunan, di gei bob peth yn dda. Gochel fod fel Cain filain, neu fel Balaam ddichellgar, neu fel Ahitophel gyfrwys, neu fel Absolon aflonydd, neu fel Suddas fradwr, neu ryw anifail drwg; neu yn afreolus fel y môr. Oni phrynaist ti synwyr

¹ Act. xxv. 11.   ² Diar. i. 32.

etto? Gochel neidio o'r badell ffrio i'r tân; mi ddywedais o'r blaen i ti, mae y rhwyd a weuodd dy falais dy hun sydd yn dy faglu.

Cigf. Ond pam yr ydychwi yn fy ngalw i yn Gigfran?

Er. Tra fo'ch di Gigfran, rhaid yw dy alw di felly?

Col. Os paid y gigfran ai chreulondeb, fe ai hoffir hi fel aderyn arall. Nid oes ynofi na chwerwedd bustl na malais yn ei herbyn. Ond y mae yn ddrwg gennif drosti.

Er. Fe allai y gellir i newid hi er hyn i gyd.

Cigf. Mae Noah wedi fy ngwrthod i, ac nid gwaeth i mi beth a wnelwyf os gwrthodedig ydwyf.

Er. Nid efe a'th wrthododd di, ond dydi ai gwrthodaist ef, ac a¹aethost ymmaith. Cariad ac ewyllys da yw efe, ac nid oes dywyllwch ynddo: hawdd ganddo faddeu i'r gwaethaf; anhawdd ganddo ddiogio, a gwych ganddo hir-ymaros.

Cigf. Ond mae llawer yn dywedyd i fod ef wedi gwrthod llawer, a dewis rhai cyn i geni.

Er. Mae hyn tu hwnt i'm dysg i: fe alle y gŵyr y golomen y dirgelwch hwn. Beth a ddywedi di?

Col. Anhawdd dywedyd, ac anhawdd deall pa fodd y mae'r dyfnder hwn yn Noah. Ond mi ddarllenaf i chwi yr A, B, C, cyntaf fel hyn. Mae ynghragwyddoldeb dri yn un, sef, ewyllys, cariad, a nerth, a'r naill yn ymgyrhaeddyd erioed a'r llall, ac yn ymborthi, ac yn ymgenhedlu yn i gilydd byth. Oni bai fod pleser cariad tragwyddol i borthi'r ewyllys anfeidrol, ni byddai neb yn gadwedig. Ac oni bai fod cynhyrfiad yr ewyllys cyntaf yn dân lloscadwy, ni byddai neb yn golledig. Ac oni bai fod y tri fel hyn yn cydweithio, ni buasai na dyn, nag angel, nag anifail, na dim arall wedi i wneuthur. Mae rhai wedi ymescor erioed yn y cariad drwy yscogiad yr ewyllys, yr hwn sydd yn i gwasgaru fel gwreichion allan o hono ei hun, ac yn i tymheru yn nwfr y difyrwch, yr hwn yw'r Arch, nid yw gwreiddyn y tri ond cariad ynddo ei hun, heb gashau neb. Ond ²yn yr ewyllys gweithgar hwnw mae'r

¹ Ezec. xxxiii. 11.

² Diar. viii.

³ I Ioan iv. 8.

ysgogiad yn tewychu y peth sydd ynddo, ac yn gadel heibio (fel pren ei ddail, neu ddyn ei boeryn) y peth nad yw un ag yspryd y galon. Wele, nid yw'r cigfrain yn adnabod tarawiad y tant ymma yn y delyn nefol. Ond deall di, O Eryr, ac fe a ddeall y colomennod hyn fwyfwy. Canys fel dymma wreiddyn y matter, a ffynnon pob peth. Dymma fôn derwen yr holl fyd gweledig hwn. Dymma y cynhyrriad tragwyddol sydd yn achosi pob symmudiad ymysg yr holl greaduriaid. Ond nid yw'r adar ar ganghennau'r pren yn meddwl pa fodd y mae'r gwreiddyn yn cynnal ei naturiaeth, a nhwythau ynddi. Yr ewyllys cyntaf yw gwreiddyn¹ pob un (fel y mae'r wreichionen yn dyfod o'r garreg) ac mae efe ei hun yn ymgyrchu yn wastad i fonwes y Mab, ac yn ymlonyddu yno yn y cariad; ond mae llawer o'r gwreichion heb fynnu ymoeri felly, ond yn ehedeg gyda Luciffer yn erbyn y goleuni a'r tawelwch tragwyddol, ac yn aros yn yr ysgogiad tanllyd, heb gael esmwythdra byth, eisiau dyfod iw geisio allan o'i naturiaeth ei hunain. Mae gallu yn yr ewyllys i ysgog, ond nid oes mor ewyllys gyda gallu i ddychwelyd (fel y dywad y gigfran o'r blaen ran o'r gwir.) Am hynny, mae llawer yn i gwrthod ei hunain, ac yn achwyn ar Noah. Ac er bod i fonwes ef yn i chwennych, mae ei monwes danllyd hwynt yn i dal yn ei teyrnas ei hunain. Ond, O Eryr, os cofi di ofyn ymhellach am hyn, pan fôm ni wrthym ein hunain yn y distawrwydd, mi ddangosaf yn helaethach wreiddyn pob dirgelwch. Ond yr awron dos ymlaen i chwedleua ar gigfran.

Er. Beth a ddywedi (O! hen gigfran) wrth hyn i gyd?

Cigf. Dwfn yr awron yw rheswm y golomen. Ac mae'ch geiriau chwi weithiau agos a'm gorchfygu i. Ond (myn rhywbeth) ni byddaf un o honochi byth. Er hynny, rwi'n tybied be clywai y cigfrain eraill gym-maint ac a glywais i, nhwy ddoent i fod o'r un grefydd a chwithau.

Er. Galw di arnynt i wrando arnom ni.

¹ Mat. iii. 10.

Cigf. Na wnaf (dybygwn i): galwed y sawl a fynno arnynt: galw dy hunan os mynni.

Er. Wrth hynny nid wyti yn chwennych daioni i ti dy hun, nag i neb arall.

Col. Gad iddi, O Eryr, y rhai a achubir a elwir. Ac dyma newydd da i rai o'r cigfrain, sef bod gan Noah gelfyddyd ryfedd i droi cigfrain yn golomennod. Ac yn ddiammau fe ai gwna:¹ ac yno ni elwir mwy monynt yn gigfrain ymysg adar. Mae efe yn gwneuthur y gwaethaf yn orau, ac yn gadel y blaenaf i fod yn olaf.²

Er. Ond gad i mi chwedleua ychydig a'r gigfran. Pa newydd sydd genniti o'r tu hwnt i'r môr?

Cigf. Mae'r colomennod ymma yn hedeg ym mhob teyrnas, ac arwydd drwg yw hynny na saif y brenhin-oedd. Mae llawer o honynt hwy yn Holland, a rhai yn Ffrainc, ac ymbell un yn Hispaen, ac nid yw dda gennif i gweled nhwy ymhob man yn hedeg iw ffenestri; mae nhwy hefyd mor gyflym, nad oes un gwalch yn abl iw dal nhwy.

Er. Ond beth y mae'r cigfrain eraill yn i ddywedyd yn y gwledydd rheini?

Cigf. Mae'r hên rai yn gweled fod tro mawr ar fydd yn agos, a'r cigfrain ifaingc yn dwndrio ac yn cymmeryd ei pleser. Mi fum yn Rhufain y dydd arall, ac yno mi welwn y Pâb yn crynnu yn ei gadair; mae hi yn llawn bryd i mi i edrych yn fy nghylch.

Er. A ydyw efe ymmysg y Crynwyr? Pam y mae efe yn crynnu?

Cigf. Mae rhyw brophwydoliaethau yn i ddychrynu ef. Ond mae efe yn danfon ar hyd ac ar led i geisio cadw ei blâs i fynu, ac er hynny syrthio y mae: mae ganddo yn ei nyth y cigfrain cyfrwysaf yn y byd, ac mae rhai o'r tywysogion, fel pilerau, yn ceisio i gynnal, ond mae y rhan fwyaf yn bwdr yn y gwreiddyn, ai grefydd yn drom ar ei hyscwyddau hwynt.

Er. A oes genniti ddim newydd am y Twrk, ac am yr Iddewon?

¹ Act. ix. 1, 2, 6, 11.

Mat. xix. 30.

Cigf. Oes ; mae'r Twrk yntau yn rhythu llygaid, ac mae nhwy yn ofni nai'r Twrk sydd yr awron a fydd yr olaf. Mewn gwledydd eraill, mae afonydd a llynniau yn troi yn waed, ac mae rhyfeddodau ofnadwy yn yr wybren, fel ped fai diwedd pob peth yn agos. Beth a ddaw o honom ni pan loscer y byd ? Ond am yr Iddewon, mae nhwy yn edrych am seren forau, ac ar fedr codi etto uwchlaw'r holl fryniau, ac eistedd ynghadair y byd. Ac rwi'n tybied fy hun y cânt hwy godiad rhyfedd.

Er. Pam yr wyti yn meddwl felly ?

Cigf. Am y caiff yr isaf fod yn uchaf, canys mae'r byd yn troi fel olwyn certwyn.

Er. A oes dim newydd o'r Werddon, ac o Scotland ?

Cigf. Nag oes ond bod sŵn mawr yn ei mysg, a'r colomennod ar yr aden ymhob mann etto. Ond mi ddywedais ormod o newydd i ti yn barod, a siwrach a fuasai i mi dewi.

Er. Mae gennif ddiolch am dy newydd. Dos rhagot. Gwych yw clywed beth a ddywetto pob aderyn.

Cigf. Nid oes ond hynny. Ond bod pilerau'r byd yn siglo, a'r tân a'r rhyferthwy ymhob gwlad o amgylch (oni bai hynny mi a gawsw'n help rhyw rai yn Lloegr cyn hyn). Ond os dywedaf wrthyt gyfrinach, fe a glyw'r golomen.

Er. Mi wrantaf y gŵyr hi fwy na hyn : ond a oes oibaith o fyd da yn dy dyb di ?

Cigf. Mi ddywedais o'r blaen fy meddwl, nad oes ymhob man ond y trechaf treisied, a'r gwanaf gwichied. Nid fy ngwaith i yw ymresymmu fel hyn, ond dangos i ti mor felldigedig yw'r genhedlaeth ymma o golomennod sydd yn codi ei pigau, ac rwi'n tybied y dylit ti a nhwythau gwympo allan ai gilydd ; a dyna fy holl neges i. Mi ddywedwn air wrth y golomen (oni bai fod yn scorn gennif) y dylai hithau edrych am ei bywyd, a sefyll ymhell oddiwrthit, ac nid wrth dy glùn di yn y modd yna. Eryr wyti, ac nid oes i'r adar mor ymgellwair a'th ewinedd llymion di.

Er. Mi wn i lawer o'm henafiaid ladd llawer o golomennod ; ond nid wyfi ar fedr neidio cyn edrych, na phigo ni wn i pwy, nag am ba beth.

Cigf. Ped fawn i ymma gyda'th di lawer mis, mi fedrwn ddangos newydd bob awr. Ond mae arnai chwant burgunnod, ac fe alle fod rhyw rai yn llosgi fy nyth i. Gād i mi fyned bellach.

Er. Nage, nid ei di oddi yna nes dywedyd mwy o'th feddwl.

Cigf. Beth a fynni di gyd am fi ond hynny?

Er. Oni buost di y dydd arall yn Llundain yn clustfeinio, beth a glywit ti?

Cigf. Do; Mae yn Llundain bob mâtth o adar, fel mew'n coed tew (pob aderyn a'i lais). Mae yno lawer o golomennod cyflym, ac hefyd o gigfrain duon, heb ddim newid lliw arnynt. Yr oeddynt yn sôn y llosgid Llundain; ond er maint y sôn, mae hi etto yn sefyll, fel y mae pethau eraill; llawer darogan a dwyllodd ddynton, ac er hynny nid ydym ni yn i alw yn ffals brophwyd. Canys nid ffals neb a'n bodlono ni.

Er. Beth a ddyscaist ti yn Llundain?

Cigf. Yr oeddwn i wrth fod allan yn yr heol yn clywed y dwndrwy'r yn siarad, ond ni ddyscais i fawr, am nad oedd rheswm yn i chwedlau; yr oeddynt hwy yn rhoio uwchben ei pottiau, fel sŵn tonnau'r môr, neu ddaiar-gwn yn cyfarth. Yr oedd trwst gwragedd yn ymgennio yn ei mysg, a rhyferthwy fawr o eiriau, fel llif mew'n afon, yr oedd gan bob un ddwy glust, ac un tafod, a hwnnw ei hun yn dywedyd mwy nag a glywse y ddwy glust, a mwy nag a welse y ddau lygad. A phan welais i hwynt yn seler dywyll ei hynfydrwydd, mi aethym heibio iddynt yn llawen ei gweled felly. Ac ni wyddent hwy mwy nag anifeiliaid. A phed fai y dynion hyn yn cerdded ar ei pedwar aelod, a'r blew yn tyfu drwyddynt, ac heb fedru dywedyd dim mwy nag assyn Balaam, fe dybygai ddynton rhesymol mai anifeiliaid direswm ydynt, y rhai a wnaed iw dal, ac iw difetha.

Er. Mi wn fy hun, fod llawer o lwynogod cyfrwys, ac o gathod gwylltion, ac o anifeiliaid peryglus rhyd y gwledydd, ac yn Llundain hefyd. Ond rwi'n gofyn i ti beth yr oedd gwŷr doethion Llundain yn ei ddywedyd?

Cigf. Yr oeddent hwy yn dywedyd yn isel. Ac er bod gennif glust fel aderyn arall, ni wyddwn i beth a ddywedent: er i mi ddescyn ar grib, neu ar fargod y tŷ, ni chawn i glywed fawr.

Er. Ond beth yw'r ychydig a glywaisti?

Cigf. Dwf'n a dirgel yw cynghorion stâd. Nid yw'r gwerin gwirion ymysg yr adar yn deall monynt.

Er. Ond a wyti dy hun yn ei deall?

Cigf. Nag ydwyf yn iawn. Nid oes chwaith neb yn nheyrnas Loegr, nag yn ninas Lundain yn ei ddeall ei hunan. Y peth a wnelont heddyw mae rhyw yspryd yn ei ddad-wneuthur y foru. Ni wela i ddim yn dyfod i ben yn ôl meddyliau dynion, ond mae rhyw droell arall yn troi uwchlaw synwyr pawb. Mae'r ūs yn ymgasglu, a chorwynt disymmwth yn i chwalu. Mae'r prŷf copyn yn hir yn gweu ei rwyd, a rhyw blantos yn yscubo'r cwbl i lawr, a hynny mewn munud awr. Mae'r bobl (ar a wela i), mewn odyng galch, neu fel plant yn gwneuthur tai bach ym min afon, a'r llifeiriant yn ddisymmwth yn codi, ac yn yscubo'r cwbl. Mae rhyw nerth ym niysg dynion yr awron nad oedd o'r blaen. Mae rhyw yspryd rhyfedd yn gweithio, er nad yw'r bobl yn gweled. Rwi'n dywedyd hyn wrthyt ti yn erbyn fy ewyllys, ac yn ol fy nghydwbybod.

Er. Pa fodd y gelli di wneuthur felly?

Cigf. Mae llawer yn dywedyd yn erbyn ei cydwbybod, ac yn ôl ei hewyllys, a rhai yn llefaru yn erbyn ei hewyllys, ac yn ôl eu cydwbybod; felly yr wyf finnau yr awron, er nad wyfi yn arfer hynny.

Er. Pa ymryson sydd rhwng y gydwybod a'r ewyllys?

Cigf. Mae'r gydwybod yn llefaru, Di a ddylit wneuthur fel hyn, a'r ewyllys yn dywedyd, Mi fynnaf wneuthur hyn accw. Ond yr ydym ni yn rhy fynnych yn dilyn ein hewyllys, ac yn gadel ein cydwbybod.

Er. Ond beth, meddi di, yw'r gydwybod.

Cigf. Tyst oddifewn, Goleuni'r adar, Canwyll dynion, Llais yn ein holrhain, Gwalch Noah, Scrifennydd buan, Cynghorwr dirgel, Cyfaill tragywyddol, Gwledd wastadol i rai, a phryf anfarwol mewn eraill. Ond nid

da gennif chwedleua gormod am y gydwybod ymma.

Er. Pam hynny?

Cigf. Am nad gwiw i mi geisio i dilyn. Ped fawn i yn dilyn fy nghydwybod, mi geisiwn fod fel y golommen, ond ni allai aros hynny.

Er. Wele, di ddywedaist ddigon, a gormod yn dy erbyn dy hunan. Mi welaf fod y brain yn myned yn erbyn ei cydwybodau eu hunain cystal ac yn erbyn y colomennod.

Cigf. A wyti ar fedr fy rhannu i ynof fy hun, a gosod fy nghydwybod yn erbyn fy ewyllys?

Er. Rwyti felly yn barod (meddi di); ond dywaid i mi pa'r un ai dy gydwybod ai dy ewyllys a beru hwyaf?

Cigf. Och! fy nghydwybod: canys nid wyfi'n barod yn cael mo'm hewyllys. Ac mae arnai ofn y cai lai o hono, pan goder i'm barnu.

Er. Fy nghyngor i fydde i ti edrych am y peth a barhatho yn hwyaf, a gochel y peth a dderfydd. Canys er melysed fo, ni thâl ef ddim oni pheru fo ond munud awr.

Cigf. Bei gallwn i hynny, mae fy ewyllys yn i erbyn.

Er. Blin yw dy gyflwr, a blin wyt tithau yn dy gyflwr; ni allafi, ond fe all un, dy helpu. Er hynny, dywaid y gwir, nid yw hynny ddim ar fai.

Cigf. Bei dywedwn i yr holl wir, gwir yw y dywedwn i lawer yn fy erbyn fy hunan.

Er. Gwyn ei fyd ai gwnelo, ac a blycco i ddaioni. Di wyddost mai gwell yw'r wialen a blycco, na'r hon a dorro o eisiau irder a rhywiogrwydd. Mae cyfraith naturiaeth yn dyscu dynion i fyned ar ol ei goleuni ei hunain. Rheswm a chydwybod yw dau lygad dyn naturiol, a'r dyn a dynno ei lygad ei hun allan o'i enaid fe ddyle'r barnwr i gospi, nid am nad yw fo yn mynd ar ôl opiniwn crefyddol y llywodraethwr, ond am i fod ef yn mynd yn erbyn ei reswm ei hun. Ac os gwnei di yn erbyn dy oleuni, rwyti yn dy gosbi dy hun oddi-fewn, ac yn peri i'r swyddogion oddiallan dy gosbi hefyd.

Cigf. Ni allai wrtho. Gwnewch a fynnoch, chwi

yw'r arglwyddi dros amser gosodedig. Ond os daw fyth ar fy llaw i, mi ai talaf i'r colomennod.

Er. Drwg yw hynny. Gâd i un ddial, ac na fydd fel y mae llawer dyn; fel tarw gwyllt mewn rhwyd, neu gi cynddeiriog mewn cadwyn. Maddeu di i bawb, canys mae Noah yn barod i faddeu i ti, os doi di yn ôl. Ond nid gwiw (medd rhai) ganu i'r byddar, na rhoi cynghorion i'r cyndyn.¹ Rhaid yw cael gwialen i gefn y ffyliaid. Ond mi dybygwn y dylit ti wybod pwy a'th wnaeth.

Cigf. Nid wyfi yn ymofyn fawr am hynny, ond mi wn i mi ddyfod allan o'r arch. Ac ymma yr wyfi yr awron, pa le bynnag y bwyf ar ôl hyn, pwy a wŷyr hynny.

Er. Di dy hunan a ddylit fynnu gwybod; canys hir yw byth; gwerthfawr yw dy fywyd; fe wnaed yr arch i'th gadw di yn fyw. Na chymmer mo'th wenywyo gan y cigfrain eraill, na'th dwyllo gan y sarph gnawdol.

Cigf. Fy nhwylo, meddi di. Os oes neb o honom yn twyllo ei gilydd, myfi sydd yn i twyllo nhwy; canys myfi yw un o'r rhai hynaf yn y byd. Ond gâd i mi fyned o'r diwedd. Pa hyd y pery y byrdwn ymma?

Er. Aros ychydig. Gorau canwyll pwyll. Gorau synwyr athrawiaeth. Gorau cyfrwystra i ddyn i wadu ei hun. Gorau meddyg, meddyg enaid. Gorau defod daioni. Ac hefyd, mae yn bossibl i'r gwaethaf ddyscu bod yn orau (fel y dywedodd y golomen o'r blaen). Onid wyti yn cofio y diarhebion gynt: Ardd cyd bych, ardd cyn ni bych. Deu-parth y gwaith yw dechrau. Ond na âd i'r nos waethaf fod yn ddiwaethaf. Ni thawdd dled er ei haros. Na chais elw o esceulstra. Na chais fynd i'r nef wrth fod yn chwerv. Na chais fwrw coel ar dy gelwydd. Na chais ddim lle nis dylech. Gwae oferwr yn y cynhauaf. Oni heuir ni fedir, oni fedir ni fwyteir. Ceisied pawb ddwfr iw long. Ac yr awron (O hen gigfran) onid wyti yn cofio y diarhebion hyn?

¹ Diar. xxvi. 3.

Cigf. Aros dippyn. Mi welaf mai diharebwr wyti. Mi dybygsw'n ddarfod i chwi a'r colomennod anghofio diharebion y doethion, a'r henafiaid. Ond mi glywaf rai ar flaen eich tafodau. Mi henwaf finnau hên rai eraill. Lledled rydau, waethwaeth ddeddfau. Na choll dy hên ffordd er y newydd. Y nesaf i'r eglwys pellaf oddiwrth y baradwys. Llauer têt drwg ei ddefnydd. Angel pen ffordd, diawl pen tân. Addaw mawr a rhodd fechan. Pen punt, a llosgwrn dimme. Da yw'r maen gyda'r efengil. Drych i bawb ei gymydog. Pob cyffelyb a ymgais. Digrif gan bob aderyn ei lais. Hawdd cynneu tân yn lle tanllwyth. Ac ni chêt drygtir ei egin. A drwg un, drwg arall. Drwg pawb oi wybod. Mal y dyn y bydd ei lwdn. Natur yr hêch yn y porchell. Rhy dynn a dyrr. Rhy uchel a syrth. Gwnaed aelwyd ddiffydd yn ddiffaith. O chaiff yr afr fynd i'r eglwys, hi â i'r allor. Dymma rai o'r diharebion dyscedig sydd yn rhedeg yn fy meddwl innau.

Er. Ni fedri di dy hunan ddeongli dy ddiharebion. Nid yw dy galon di yn deall mor peth y mae dy dafod di yn i ddywedyd. Mi fedrwn ateb i bob dihareb ar a henwaist, ond mi a'th atebaf mewn hen ddiharebion eraill: Mae gwehilion i'r gwenith. Nid gwradydd gwellhau. Ymryson a'r ffol, di a fyddi ffolach. Gwell tewi na drwg ddywedyd. Gwell pren na dyn cyhuddgar. Gwell cî da na dyn drwg. Hwyr (er hynny) y gellir dyn o'r dyniawed dû. Ond dewis ai'r iau ai'r fwyall. Dysg hyd angau, ac angau i'r sawl ni ddysco. Ni wyr ni ddysg. Ni ddysg ni wrendy. Ni wrendy ond y doeth tawdog. Camwrando a wna cam ddywedyd. A hir y cnoir tammed chwerw. Er heddwch nag er rhyfel, gwenynen farw ni chasgl fêl. A'r mùd a ddywaid y gwir. A llauer o ddoethineb a fu gynt ymysg y Bruttaniaid.

Cigf. Doeth y dywedaist. Ond beth yw'r Bruttaniaid mwy nag eraill?

Er. Os drwg, gwaethaf. Os da, ffyddlon. Dyma'r ynys a dderbyniodd yr efengil gyntaf yn amser Lles fab Coel. Ymma (medd rhai) y ganwyd Helen, a'i

mab Constantin. Cymry, medd eraill, a ganfu America gyntaf. Bruttaniaid a safasant hyd angau dros y ffydd gwir. ¹Y nhwy y mae Esay yn i galw ascell y ddaear (medd yr hen Israeliaid) ac o ynys Brydain yr â (medd llawer) allan, dân a chyfraith, a lluoedd drwy'r hollfyd.

Cigf. Och! ffolineb yr Eryr yn hynn. Roedditi o'r blaen yn canlyn yn wych dy ddiharebion. Ond nid oes un o'r pregethwyr newyddion yn canlyn ei dext. Mae nhwy fel gwiwerod yn neidio o'r naill gaingc i'r llall, heb ŵr doeth yn ei mysg.

Er. Am hynn, cofia di mai mynych y pregethodd Iachawdwr y byd ar y ddaiar; weithiau ym mhen mynydd, weithiau mewn llong, weithiau mewn tŷ, ac weithiau mewn synagog. Ond nid ydym ni yn darllain iddo gymmeryd erioed un text o'r Bibl, ond unwaith allan o Esay. A thrwy na bo y rhain yn pregethu ond y gwir, nid oes fatter am ddilyn llythyren un text. Text pregethwr yw gwirionedd. Testyn gwr Duw yw'r holl Fibl. Ac mae llyfr ymhob dyn, er na fedr fawr i ddarllain. Ond na phregethed, ac na ddyweded neb ond y peth y mae efe yn barod iw selio â'i waed.

Cigf. Gâd iddo. Ni soniai ond hynny am iddynt ganlyn ei text. Ond mae nhwy'n dyscu yn erbyn y gwirionedd. Ac mae un peth a ddyle beri i'th glustiau di ferwino. Mae nhwy yn dywedyd yn hyf fod y Drindod yn aros, ac yn cartrefu yn sylweddol, ymhob dyn da. Ac onid yw hyn un o'r herisiau dinistriol, ni wn i beth sydd.

Er. Beth a ddywaid y golomen. A wyti yn tybied fod hyn felly.

Col. Dymma un o'r pethau dyfnaf. Dymma gwllwm caled, a drws wedi i gloi a'i farrio oddi wrth oesoedd. Ond fel dymma'r gwir, Mae un yscrythyr lân yn dywedyd ²fod y Tad ynom, a'r llall fod y Mab, ³a'r drydydd fod yr Ysbryd Glân ymhob calon bur, oleu, isel, nefol. Ac mae'r holl yscrythurau ynghyd yn dangos (a minnau a feiddiaf ddywedyd) fod y Drindod

Esay xxiv. 16.   ² Eph. iv. 6.   ³ 2 Cor. xiii. 5. ; Rhuf. viii. 9.

dragwyddol ynom ni, ac yn ein gwneuthur ni yn dragwyddol, ie, hefyd, oni bai fod Duw drwy ysprydoedd eraill, ni allent barhau byth. Ond er i fod ef drwyddynt, ni chaiff ef mor aros ynddynt. Ond mae trindod ddrygionus arall yn rheoli y byd.

Er. Pa beth yw trindod y byd ymma?

Col. Chwant y cnawd, chwant y llygad, a balchder y bywyd. Neu ¹wellys creulon, a difyrrwch brwnt, a gallu drygionus.

Er. Beth a ddywaid y frân wrth hyn?

Cigf. Gâd hyn heibio. Nid wyf yn clywed yn iawn beth y mae hi yn i ddywedyd. Ond hyn a wn i, nad ydynt hwy i gyd ond y bobl gyfyngaf ei deall yn y byd. Rhyw un gaingc sydd yn ei pennau, ond nid oes moi calonnau hwy yn helaeth.

Er. Beth er hynny? Os ydynt ²hwy yn deall yr un peth anghenrheidiol tragwyddol, nid oes ormod matter er i bod nhwy megis ffyliaid ynghylch y matterion a loscir ar fyrder gyda'r byd. Ond dysced pob aderyn y gaingc sydd i'w chanu fyth yn y byd arall, pan fo'r byd, a'r cyfrwystra, a sw'n pob hwsmonaeth wedi passio byth.

Cigf. Mi welaf dy fod ti yn dioddef iddynt ddywedyd fod y Drindod ynddynt.

Er. Ateb di, O Golomen, pa fodd y mae hyn? Ai trwy ysprydoliaeth neu sylwedd?

Col. O! Eryr, deall mai sylwedd yw pob ysbryd, ac nad yw'r ³byd a welir ond cyscod o'r byd nis gwelir, yr hwn sydd drwy'r byd ymma: ac nid yw'r corph ond cyscod, ac megis march lliain yr ysbryd, neu wain i'r enaid a bery byth. ⁴Ond mae'r ⁵Drindod yn aros ynom yr un fath ag y mae'r mŵn aur yn y ddaiar, neu wr yn ei dŷ, neu blentyn yn y grôth, neu dân mewn fwrn, neu'r môr mewn ffynnon, neu fel y mae'r enaid yn y llygad, y mae'r Drindod yn y duwiol. Am hynny mae'r hen ddihareb yn cynghori, na chais ymweled a'r Drindod onis ceisi yn yr Undod. A gwirionedd yw mai

¹ Ioan ii. 16.

² Luc x. 42.
Heb. iii. 6.

³ 2 Cor. iv. 18.

⁴ Col. i. 27;

⁵ Gal. iv. 19.

ymhle bynnag (ymhwy bynnag) y bo goleuni, a chariad, a heddwch, a phurdeb, ac undeb, a nerth nefol, yno y mae'r Tri yn Un yn aros.

Er. Ni ddown at y pethau hyn etto. Chwedleuwn ychydig â'r gigfran, mi a'i gwelaf hi yn anesmwyth, ac yn barod i ehedeg. Gwrando di, frân, ni fynnem bei gallem dy ynnill di i ddychwelyd gyda ni i'r Arch.

Cigf. Beth sydd gennych i'm hynnill?

Er. Mi wn mai gwell gan Noah faddeu i un a edifario na difa cant. Cofia Rahab o Jericho, a Saul o Tharsus, a'r lleidr ar y groes, a'r mab afradlon.

Cigf. Gobeithio'r gorau, oni bai obaith fe a dorre'r galon. Gobaith ni chywilyddia.

Col. Y sawl sydd ar iawn¹ obaith ynddo, mae efe yn i buro ei hun: a'r gobaith ffals arall sydd,² fel anadl dyn yn marw. yn diangc ymmaith.

Cigf. O Eryr, dymma'r golomen yn ceisio rhwystro i mi obeithio, ac os derfydd am fy ffydd am gobaith, fe ddarfu am danaf finnau byth.

Er. Nid felly. Ond dangos y mae hi fod gobaith rhai fel llaw wywedig, na all helpu pan fo rheitia, neu fel angor llong heb gael gafael yn y gwaelod.

Col. I ynnill y frân yn ol, mi allwn roi fy mywyd drosti. Ac rwi'n tystiolaethu fod gogoniant yn yr uchelder, ac ewyllys da i ddynion;³ fe fu yr Iachawdwr ar y ddaiar yn ynnill publicanod mewn cariad, ac yn dioddef gloes angau dros ei elynion. A glywodd neb erioed sôn am y fath gariad? ddarfod i un dynnu ei galon o'i fonwes, a'i lladd hi, a'i rhoi hi iw wrthwyn-ebwyr iw bwytta, iw cadw nhwy yn fyw? Dymma fel y gwnaeth y Goruchaf i achub y dynion bryntaf rhag y gwaeth tragwyddol. Mawr yw, os gall dyn dynnu ei lygad ai roi i gadw yn llaw ei gyfaill. Ond, O! beth a ddywedwn i am hyd, a lled, ac uwchder, a dyfnder cariad y Nefoedd? Mae llawer yn gorchfygu cariad ei cymmydogion drwy ei drygioni ei hunain. Ond mae hwn o'i ewyllys da yn talu holl ddlêd ei elyn a'i fywyd ei hun, ac yn i dynnu o'r carchar, ac yn i wisgo yn nillad ei

¹ I Ioan iii. 3.

² Job xi. 20.

³ Luc ii. 14.

Fab ei hunan. Mae efe yn rhedeg ar ol y rhai sy'n diangc oddiwrtho, ac yn cusanu y rhai sydd yn poeri yn ei wyneb, ac yn cynnal yn gynnes y rhai sydd yn ceisio neidio o'i fonwes, ac yn cyd-ddwyn ar rhai na erys wrtho. ¹Fe ddaeth o'r Nefoedd uchaf i'r bedd isaf, i godi y pechadur drewllyd o'r dommen ddaiarol i'r faingc nefol. Fe gymmerodd afael ar naturiaeth dyn, ac a adawodd angelion i fyned gyda'r dwfr. Ond mae un peth yn rhwystro yr aderyn du ymma i ddyfod adref, er a ddyweder wrthi.

Er. Beth a all hwnnw fod ?

Col. Y peth gorau ar a fedd hi. Synwyr y byd, a doethineb y cnawd,² a rheswm naturiol, yr hwn (fel sarch dorchog) sy'n chwythu allan wenwyn yn wyneb y gwirionedd ; dysg lygredig sydd raid i dad-ddysgu, a'i dattod oll cyn cael cwlwm y gwir ddiscyblion ; lleidr o'r tu fewn yw synwyr dyn, yn cloi³ drws pob meddwl yn erbyn awel yr Yspryd Glân. Dymma'r Achiphel a'r Suddas sy'n bradychu dyn i ddwylaw diafol. Mae gan bob dyn ddigon o ⁴gyfrwystra iw dwyllo ei hunan. Dymma fwa Luciffer a gelyn Noah, mam rhyfeloedd, mammaeth oferedd, plentyn uffern, Diana'r byd, castell y pechod, niwg y pwll, dadleuwr dros ddrygioni, a ffynnon pob aflwydd, a'r anifail mawr. Canys doethineb y byd, rheswm dyn, cyfrwystra'r henddyn, yw'r cilwg dirgel, blodeuyn y cnawd, cares anghrediniaeth, a gwaed pwdr, dymma deyrnwialen Beelzebub, dymma ffals ddrych y ddaiar, dymma eulyn Babel, a brenhines y nefoedd, a chwedl meddwl cnawdol, neu ddwys feddylfryd y galon, gwadwr gwirionedd, pensaer anghrist, afon dyn, llyw natur, a chertwyn yn dwyn dyn ar y goriwared. ⁵Dymma fambutain pob crefydd fastardaidd. Am hon yr wyfi yn son cymmaint, am iddi wneuthur cymmaint o ddrwg yn y byd dañ rith synwyr a dealldwriaeth. Ac nid malais ond y cyfrwystra diffaeth ymma sy'n lladd y gigfran. Hwn yw'r gwynt sy'n troi melin yr ewyllys oddifewn.

Er. Beth yr wyti yn i ddywedyd yn erbyn doethineb ? Mae arnai ofn dy fod di yn amhwylo.

¹ Eph. iv. 9.   ² Rhuf. viii. 7.   ³ Act. xiii. 10.   ⁴ Jer. xvii. 9.
⁵ Dat. xvii. 5.

Col. Geiriau sobrwydd yr wyfi yn i traethu. Nid magl i'r cyffyllog yw synwyr y cnawd, ond i'r aderyn doethaf daiarol. Y dynion naturiol gorau a gollir. Am hynny, gocheled pawb ei synwyr ei hun. Ni fedr anifail hoyw ehedeg, ag nid ysprydol yw'r naturiol, er gwyched fo yngolwg dynion. Mae llawer o bregethwyr yn anghymeradwy ac yn golledig.¹ Ei hathro yw synwyr y cnawd. Maent yn scrifennu ei pregethau, ond oni bai gyflog dynion, ni wnaent bwyth o waith; ac er hynny fel gweinidogion yr efengil y mynnent ei hanrhydeddu. Ac heb law y dyscawdwyr deillion, nid oes mewn tref nag wlad ddyn llwyd, llwm, anllythrennog, nad oes sarph yn ei fonwes, a synwyr y cnawd yn ei galon.

Er. Nid rhyfedd wrth hyn fod llawer yn golledig, os yw pob dyn fel nythed o nadroedd yn llawn o feddyliau cnawdol. Ond beth a ddywaid y frân wrth hyn?

Cigf. Dymma daro at y gwreiddyn. Os drwg gynghorwr, drwg ganlynwr. Os tywyll goleuni rheswm, mae'r holl gorph yn dywyll, a phob gair ar a ddywedais i erioed yn ofer. Ond (om rhan i) rwi'n tybied fod rheswm ymhob peth, ac mai rheswm naturiol yw'r goleuni gorau. Dymma wreiddyn y pren a blannwyd yn ddwfn. Diwreiddied y golomen ef, os gall.

Col. Mi wn mai dymma Salomon y byd, ond mae yspryd gwirion y golomen yn fwy na Salomon yn ei holl ogoniant ai ddoethineb. Ond i ddangos i ti ddoethineb ddaiarol y frân, ei synwyr hi yw hyn, Dalied pawb ei eiddo, cippied pawb a allo; safed pob dyn ar ei waelod ei hun; na ddywedded mor gwir mewn cariad, ond mewn creulondeb; na ddringed uwchlaw rheswm dyn; canlyned y byd ai arfer; maged ei naturiaeth, ai gnawd, ai waed, a gwaried ei amser mewn trythyllwch. Bwyttaed ac yfed, a bydded lawen; bodloned bawb er i fwyn ei hun; bydded ganddo ddau wyneb yn barod, ai galon yn ddauddyblyg; bydded gall drosto ei hunan, onid e marw a wna. Ond dymma ffolineb y byd; dymma ynfydrwydd pen agored, canys nid call y dyn

¹ I Cor. ix. 27.

ai ceisio ei hun. Y sawl sydd a dau wyneb gantho, mae un o'r ddau yn gythreulig: y neb a wenhieithio i ddyinion sydd bwdr yn ei galon. Hawdd yw bwytta, yfed, a chwarae gormod, a dawnsio yn y cnawd ar ôl pibell yr ysbryd drwg. Ysbryd y gwaed yw cwmmwl y meddwl. Arfer y byd yw'r porth llydan i ddestryw. A'r sawl na ddringo uwch ei law ei hun, ni eistedd fyth yn y Nefoedd. Mae'r dyn difyr, chwerthinog, allan o'i gôf ei hun, ac o'r tu fewn i gôf y sarph. Amser dyn yw ei gynnyscaeth, a gwae ai gwario yn ofer. Rhaid yw dofi yspryd y cnawd, a magu bywyd ysbryd yr uchaf. Boddi a wna'r dyn na nofia yn erbyn ffrwd y wlad. Y rheswm uchaf yw'r afreswm isaf. Ni saif neb ond un arno ei hun. Nid eiddo neb ei hunan. Cadwed pawb ei galon at Dduw. Adrodded pob un ei gydwbybod yn ddoeth. Cladded dyn ei reswm ei hun. Ond dyma iaith nad oes nemmor yn ei deall. Nag ofned neb arall cymmaint ag ef ei hun. Oni fedri roi taw ar eraill, distawa dy hun. Pan fo niwyaf swm yn y byd, bydded lleiaf yn dy galon. Nag ofna ddiabol na châr y pechod, ac na chynnwys dy hun. Na ddalied ysbryd y creadur di, ond nofia i Ysbryd y Creawdwr. Cyfrif y da o'th flaen yn berl, a'th waith o'th ôl yn dom. Melys i'r cnawd yw siwgrwr diafol, ond bwytta di y manna dirgel. Mochyn yw Luciffer yn ymdreigio ynghawd dyn. Crochan hwn yw calon fudr yn berwi ar dân uffern. Gwŷniau'r cnawd ynt feirch o ryfel; descyn oddi arnynt, ac nag oeda. Perthen o ddrain yw rhesymau dyn, ai gwado ei hun a ddiangc o honi. Portha dy chwant, ac fe a'th ladd. Llei mae dynion mae angelion, llei mae angelion y bydd dynion. Y sawl sy'n byw ynddo ei hun, sy'n byw allan o fonwes y Tad. Oni elli achub eraill, diangc dy hun oddiwrthit dy hun. Gwell yw adnabod y galon yn y byd ymma, nai bod hi yn adnabod digofaint byth. Pa fodd y gelli fod yn llonydd oni byddi ar y graig? Nid gwaeth beth a ddywedo ffyliaid, nid ei gair nhwy y saif.

Er. O! Golomen, dymma ddiharebion newyddion. Yr oedditi gynne yn son am ynnill y frân, ond fe alle fod hyn yn i gwylltio hi ymhellach.

Col. Ni ellir wrth hynny. Oni ynnill y gwir hi, nid oes dim a'i hynnill. Llawer sy'n croeni briw pwdr, ond fe a dŷr allan gwedi. Mae llynger ym monwesau dynion, onis lleddir, hwy a laddant.

Er. Helpa'r frân, fel y gallo hi wybod hyn ynddi ei hun.

Col. Nid wyfi yn gwthio ar arall y peth yr wyfi yn ei ganfod. Oni bydd tyst oddi fewn, nid yw rhesymmau genau ond rhaffau gwellt. Er hynny mae rhyw dorriad anrhaethadwy yn fy nghalon i wrth feddwl am golled-igaeth dyn, ac wrth edrych arno yn ddall, yn fud, yn fyddar, yn dlawd, yn noeth, yn glwyfus, yn gloff, yn glaf, ie yn farw.¹ Och, Och, a dyfna Och yw tewi!

Er. Onid oes help i'r frân er hyn i gyd?

Col. O, na wele hi y goleuni² mewn cariad! Ond mae ef etto³ yn guddiedig oddiwrthi. Er hynny mae golwg i'r dall, a iechyd i'r difeddyginiaethol. Mae'r porth cyfyng etto heb i gau, ac mae yn bossibl myned i mewn. Dymma'r amser. Dymma'r dydd. Mae fe yn passio fel breuddwyd nôs, neu saeth o'r llinyn; a phan dorror llinyn y bywyd, ni ellir moi glymmu eilwaith byth.

Er. Ond beth os pechodd hi y pechod na faddeuir mono yn y byd ymma nag yn byd a ddaw?

Col. Nid oes neb yn pechu felly, ond y rhai maleisus sydd yn rhyfela yn erbyn ei goleuni ei hun,⁴ ac yn ffeiddio daioni mewn eraill, ac yn gwybod mai daioni yw, ac hefyd yn parhau fel hyn yn ⁵gynddeiriog hyd ddiwedd ei heinioes. Am hynny, rwi'n rhybuddio pawb, ac yn gweiddi ar bawb: Na thybygwch fod drws y drugaredd wedi ei gau yn eich erbyn tra fo anadl ynoch, ac ewyllys i ddychwelyd. Ond yr ydych etto yn dilyn y cnawd, yn canu carolau i gyffroi eich chwantau, yn darllain llyfrau bydron, anllad, ac yn gwenwyno y gwreiddyn pur; yn dilyn tafarnau, a thablerau, a llwon, a melldith, a gwawd, a gwatwar; yn caru chwaryddfa diafol (fel eidionnau uffern); yn dibrisio'r tlawd, yn byw yn hoyw yn nhommen masweidd-dra, yn

¹ Dat. iii. 17.   ² Luc xix. 42.   ³ Jer. xxv. 15, 17.

⁴ Job xxiv. 13.   ⁵ Heb. x. 27, 29.

gwatwar sobrwydd; ac yn y tân du, anweledig, yngwely'r buttain, mewn gwleddau a glothineb, mewn meddwod a chwerthin, mewn cydorwedd a chywilydd, mewn cenfigen ac anfodlonrwydd, mewn rhyfig a chyfrwystra, mewn gwae a gwaelod erchyll, Deffro. Cyfod. Mae etto i ti groeso. Mae gwledd nefol yn aros am danat. Mae bara ddigon yn nhŷ dy Dad. Pa ham y byddwch feirw, O! blant dynion? Pa ham y collwch chwi eich eneidiau yn yr och tragwyddol?

Er. Yr ydym ni yn gwrando ar hyn i gyd, ac nid yw hyn ond sŵn geiriau ynghlustiau llawer.

Col. Sŵn yw hwn a bery byth, fel twrwr taranau tragwyddol, mewn llawer cydwybod sydd yr awron yn gwrando ar y pethau hyn yn ddifyr, ai calonau yn esmwyth, ac yn chwerthinog; fe gyfyd hyn yn eich erbyn ddydd a ddaw, chwi wrandawyr diofal. Rhaid oedd i mi i ddywedyd, er i hyn fod yn dyst yn eich herbyn. A phwy bynnag wyti sydd a'r pethau hyn gennit yn dy law, neu yn dy glust, rwi yn rhoi siars arnati erbyn y dydd mawr sydd yn agos, ar i ti ddangos a danfon y pethau hyn ar hyd ac ar led, ymysg y Cymry, a'th holl gymydogion, ac na chuddia, na chela (dan dy berigl) mo hyn oddiwrth eraill.

Cigf. Ha! Nid yw hyn i gyd ond bygythion a breuddwyd y golomen. Ni a fyddwn llawen tra fom. Ac ymmaith a'r meddyliau ymma i fwrdd allan o'r meddwl.

Col. Nhwy a ddeuant i mewn eilwaith, er i ti wneuthur dy waethaf iw cadw allan. Nid ydis nes er anghofio'r gwir. Oni wrandewi di, fe a wrendy eraill, ac a edifarhant, ac fe a'i cedwir hwynt, ac a'th losgir di.

Er. Gwrando, O! Gigfran, rhaid i mi o'r diwedd dy holi di yn ddwysach. Pam na ddoi yn ôl at dy Arglwydd?

Cigf. Mi welaf dy fod ti yn fy erbyn i yn hollawl. Ond cymmer Noah a'i Arch rhyngot ti a'r golomen. Minneu a wn p'le cai fy swpper. Mi glywaf sawyr burgunnod ar y ddaiar.

Er. Fe dderfydd y rheini o'r diwedd, ac yno fe dderfydd am danat tithau.

Cigf. Nid oes fatter. Mi ai cymmeraf tra i caffwyl. Ffarwel i Noah, ac iw Arch, ac i tithau, ac i'th golomen. Ni ddoi attoch mwyach. Crawcc, crawcc. Ymaith, ymaith, ymhell ddigon.

Er. Wele, mae'r gigfran wedi hedeg a myned ymaith oddiwrthym ni yn ddigon pell. Ni gawn lonydd i ymddiddan wrthym ein hunain am y pethau a ddechreuaist. Mi welaf na ellir dywedyd pob peth ymhob cwmni, am nad yw'r pethau ¹dyfnion ond damhegion i'r byd byddar. Rwi'n gobeithio, gan fod y frân wedi ein gadel, yr agori di i mi ddirgelwch dy deyrnas di.

Col. Ni feiddiaf fi ddywedyd ²fy ngeiriau fy hunan, ond oddiwrth un, i ddangos y dwfn, ac ni fedri di moi ddeall er i ddywedyd. Nid oes na dywedyd na gwrando yn iawn onis gwneir yn Ysbyrd y Goruchaf.³ Arno fo rwi'n edrych, ynddo fo rwi'n credu, y dengys ef i ddiscleirdeb. Am hynny, dos rhagot.

Er. Pam mai deilien olewydd a ddygi di yn dy big, ac nid deilien oddiar bren arall?

Col. Yr olew nefol a'r ennaint tragwyddol yw fy ngwlybwr i:⁴ rwi'n gadel dail mawr-dderw Bashan ⁵ar fy ol. Canys nid y dail mwyaf oddiar rai uchaf y mae Noah yn i hoffi.⁶

Er. Pam yr wyti yn dyfod brydnhawn yn yr hwyr, ac nid yn y borau, a'th newydd gennit?

Col. Am mai tua diwedd y byd y pregethir yr efengil dragwyddol, yr hon a guddiwyd rhag ⁷oesoedd, a rhag patieirch a phrophwydi yn y dechreuad.

Er. Roedd y gigfran (di glywaist), yn cyhuddo y golomen ddiwaethaf na ddaeth hi fyth at Noah.

Col. Gwir yw. Yr eglwys ddiwaethaf yw Laodicea. A gwir hefyd yw (fel y dywedaist di) nad rhaid wrth bregethwyr wedi darfod dwfr diluw digofaint. ⁸A'r dyddiau diwaethaf yw'r dyddiau gorau ⁹i rai, a gwaethaf i eraill; canys ynddynt y bydd rhai gwell, a rhai gwaeth, nag a fu o'i blaen hwynt erioed.

¹ Mat. xiii. 35.   ² Ioan v. 30.   ³ Ioan xvi. 14.   ⁴ Zech. iv. 12.
⁵ I Ioan ii. 20, 27.   ⁶ I Cor. i. 26.   ⁷ Dat. xiv. 6; I Tim.
vi. 15.   ⁸ Dat. iii.   ⁹ 2 Tim. iii. 1.

Er. A wyddosti pa fodd y bydd dydd y farn?

Col. Nid diwrnod fydd o bedair awr ar hugain mwy na'r diluw. Ond fe ddaw i losci y byd crin ymma fel y darfu golchi y byd brwnt o'r blaen.¹

Er. A losgir y nef ar ddaiar yn lludw ar y cyntaf, yn nechreuad dydd y farn?

Col. Na wneir, mwy nag y troes y diluw y byd yn ddim, canys rhaid yw bod adferiad, cyn bod dinystriad, pob peth.² A rhaid i'r greadwriaeth gael Sabbaoth o orphwysdra cystal a dyn, a hyn y mae'r holl brophwydi er dechreuad y byd yn son am dano, a hyn y mae pob creadur yn ochneidio ar i ôl.³

Er. Pa arwyddion a fydd cyn dechrau dydd y farn?

Col. Fe ddigwydd rhagarwyddion y dwfr diluw. Fe fydd y byd yn llawn bryntni cnawdol, a ffolineb naturiol, a chammau anesgorol.⁴ Pawb yn erthwch dan ei faich, a llawer yn dilyn trindod y byd tywyll ymma.

Er. Oni loscir ar y cyntaf yr holl anifeiliaid?

Col. Na wneir mwy nag yn y diluw y boddwyd. Ac ychydig ddynion a achubir, ie ni achubir neb i gyd, am fod cnawd i'w losgi ⁵gan bawb. Pan oleuo'r dydd, y ceir gweled hyn yn eglurach, a deall yn well pa fath ddiwrnod fydd dydd y farn olaf. Gwell yw selio y genau na dywedyd geiriau ofer iw llosci, neu iw llyngcu; os disgwyli am y diwrnod yn iawn, di gei i weled yn ei wawr.

Er. Ond pa fodd yr achubir y gweddillion o'r dynion?

Col. Wrth i codi i'r awyr uwchlaw'r tân (fel Noah i'r Arch ⁶uwchlaw'r dwfr); sef, wrth i hadgyfodi a'u hescyn oddi wrth yr ysbrydoedd meirw, i gyfarfod a'r Arglwydd.

Er. A ymladd dynion ar ol gweled y tân cyntaf?

Col. Ymladd a Duw (mewn meddwl) a wna'r. coll-edig byth. Buan yr anghofwyd y diluw, ac ⁷yr aethont

¹ 2 Pet. iii. 6, 7.

² Act. iii. 21.

³ Rhuf. viii. 19, 22.

⁴ Mat. xxiv. 37, 38, 39.

⁵ 1 Cor. iii. 15.

⁶ 1 Thes. iv. 17.

⁷ Gen. xi.

i adeiladu Babel, ac i foelystotta ar ol Nimrod. Ac er bod angelion yn nhŷ Lot, fe ¹fynnai gwŷr Sodom (bes gallasant) i mochi. Da yw côf Duw, yr hwn sy'n canfod ac yn cynnwys pob peth ar unwaith hyd y diwedd a thu hwnt i'r diwedd. ²Ond drwg yw cof dyn, yr hwn mewn munud awr sydd wedi gwerthu ³mawr waith Duw, allan o'i law ai goffadwriaeth ei hunan.

Er. Ond, a wyddost ti pa bryd y dechrau dydd y farn ?

Col. Nid yw Noah yn rhoi cennad i weled yr awr a'r dydd dan y chweched sêl. ⁴Ond o ddechreuad y byd hyd y diluw, yr oedd mil a chwechant ac un mlynedd ar bymtheg a deugain : felly, mi a'th gynghoraf (O Eryr) i ddisgwil, canys mae fo yn agos. Mae Sion yn escor hefyd yn ei mynydd, a'r droell fawr ddiwaethaf wedi dechreu troi yn barod yn y byd.

Er. Beth a ddaw ar ol y tân cyntaf ?

Col. Fel ar ol y dwfr diluw, yn gyntaf fe wnaed cyfammod ⁵arall a'r holl greaduriaid ; yn ail, fe roddwyd ⁶cyfraith newydd i warafun tywallt gwaed ; yn drydydd, fe wisgwyd ⁷dyn a mawrhydri ag arglwyddiaeth i ddechrau byd newydd. Mi ddangoswn i ti, O ! Eryr, lawer mwy yn hyn, ond dymma ddigon i'r call dros yr awron.

Er. Ond. Pam yr wyti yn dywedyd mai cyffelybiaeth o Dduw oedd Noah ?

Col. Un yw ef yn ymgenhedlu yn Dri. Efe yn unig oedd ⁸berffaith, a'r holl fyd yn ymdrolio mewn celwydd ; ac oi gariad at ei blant yn benaf, ac at bawb, fe barotôdd Arch i gadw cynnifer ac a ddoent iddi, a'r rhai a ⁹appwyntiwyd a ddaethant i mewn, ac a gadwyd.

Er. Ond er hynny, gŵr pechadurus oedd Noah. Pa fodd y gallei efe fod yn arwydd o'r hwn sydd ddibechod ?

Col. Fel yr oedd Salomon yn arwydd o'r Mab. ¹⁰Nid yn ei bechod yr oedd efe yn arwydd, ond yn ei berffeithrwydd.

¹ Gen. xix.   ² Ps. cvi. 13.   ³ Dat. xx. 7, 8.   ⁴ Dat. vi. a xvi.
⁵ Gen. ix.   ⁶ Heb. ii.   ⁷ Es. xi. 9.   ⁸ Gen. vi.
⁹ Act. xiii. 48.   ¹⁰ Ps. xlv.

Er. Tri yn Un (meddi di) oedd ef. Ond a oes dim drwg yn dyfod oddiwrth y Rheolwr cyntaf, fel oddiwrth Noah?

Col. Nag oes. Nid oes (fel y dywedais i o'r blaen) ond cariad a goleuni ynddo¹; er bod digter ac arglwyddiaeth gydag ef,² pa le bynnag y mae,³ ac y mae ef ymhob man, yn llenwi'r nefoedd a'r ddaiar. Gochel feddwl fod dim drwg ynddo, er i fod ef yn hir yn cyddwyn a'r drygioni sydd yn y byd. O! Eryr, deall hyn; canys dymma wreiddyn ymranniad holl ganghenau gwybodaeth a naturiaeth; canys y naturiaeth dragwyddol yw ffynnon y naturiaeth amserol.⁴ Di wyddost nad yw'r gair da, ynddo i hunan yn ddrwg, a ddêl allan o enau un a meddwl da, ond er cynted y dyweder ef, mae'r glust ddrwg yn ei wyro. Felly mae ysbryd y byd wedi cippio a chammu enaid dyn, er iddo ddyfod yn bur ac yn berffaith allan o'r un daionus.

Er. Oni anwyd pob peth allan o hono Ef, cystal a dyn?

Col. Na ddo. ⁵Ond y Gair (yr hwn oedd yn y dechreuad) a barodd i'r ddaiar escor ar anifeiliaid, ac i'r môr ddwyn allan byscod, ac i naturiaeth ddwyn allan bob peth ar a oedd ynddi, ar ol ei ryw ei hun. Ond pan aeth ef i wneuthur dyn, ni pharodd ef i ddim ar a greasid mor escor. ⁶Ond, efe ei hunan a ddywedodd, Gwnawn ddyn ar ein llun, a'n delw ein hun. Am hynny, mae enaid dyn wedi dyfod o'r anfarwoldeb, ac yn myned i'r tragywyddoldeb.

Er. Ond pa fodd y daeth yr adar, a'r pyscod, a'r anifeiliaid, a'r dynion i ymladd, ac i ymrafaelio ai gilydd, na fedr neb gytuno yn yr un byd?

Col. Yr Arglwydd Eryr, nid oedd ar y cyntaf ond un natur yn Adda, ond hi a ymrannodd yn bedair cainge: nid oedd chwaith, ⁷unwaith, ond un iaith, ond hi a dyfodd yn y ddaiar yn dafodau lawer. Nid oedd ond un grefydd gynt, ond hi a rwystrwyd, ac a aeth yn opiniwnau lawer i amryw dduwiau; ac am fod duwiau lawer mae rhyfel ymhyrth yr holl greaduriaid, ac ni

¹ I Ioan i. 5.   ² Es. xxvii. 4.   ³ Job. xxv. 2.   ⁴ Rhuf. xi. 36.

⁵ Gen. i. 9, 20, 24.   ⁶ Gen. i. 26.   ⁷ Gen. xi. 1.

allant gytuno ai gilydd, nes liddynt gymmodi yn gyntaf a'r hwn ai gwnaeth, a dychwelyd at Noah i'r Arch gyntaf.

Er. Ond pa beth yw'r Arch, meddi di, yn y dirgelwch?

Col. Immanuel. Yr Achubwr. Yn yr Arch ymma yr oedd tair cell (sef swm pob naturiaeth); fel y mae ysbryd ac enaid a choroph. Ymma yr oedd lletty i bob creadur o bob rhyw, canys y cyntaf anedig o bob creadur yw. Oni bai iddo ymadeiladu ynghnawd dyn,² a dioddef diluw digofaint, ni buase un cnawd cadwedig, na dyn nag anifail yn cael ei anadl dros awr. Allan o Arch y wirionedd ymma y mae'r holl adar drwg yn ehedeg, fel y cwmpodd yr angelion gynt i'r môr mawr (sef yspryd naturiaeth) i ymborthi ar y burgunnod meirw, y rhai yw eneidieu pechaduriaid truin.

Er. Pa beth yw'r drws a egorwyd yn ystlys yr Arch.

Col. Y briw ynghalon yr Oen ar y groes, o'r hwn y daeth allan ddwfr a gwaed, i lonni ac i lanhau dyn,³ ac mae'r briw hwnnw etto yn agored i'r dynion bryntaf.

Er. Ond yn yr arch yr oedd casglfa o ymborth i gadw yn fyw bob anifail.

Col. Felly y mae yn Immanuel, nid yn unig ymborth i bechaduriaid, ac i seinctiau, ond hefyd i'r angelion nefol, i.e, mae ynddo ef fwyd i fywyd yr holl greaduriaid. Oni bai hynny, ni byddai un byw. ⁴Canys ynddo ef, medd Paul, y mae pob peth yn cydymgyngnal, fel yr oedd pob byw yn yr Arch.

Er. Pa fodd y mae bod yn gadwedig drwyddo ef?

Col. Wrth adgyfodi gydag ef, uwchlaw tonnau chwantau a rhesymmau y cnawd.

Er. Ond mae llawer yn dywedyd mai trwy fedydd y mae i ddyn fod yn gadwedig: ac mae llawer o sôn yr awron am y bedydd.

Col. Mae bedydd adfyd, hwnnw yw erlidigaeth; mae hefyd fedydd dyfrllyd, hwnnw yw bedydd y Bedyddiwr gynt, yr hwn a bassiodd fel y seren forau. Gyd a hynny mae bedydd tanllyd ysbryd y gwrth-

¹ Es. xi.

² Col. i.

³ Ioan xix. 34.

⁴ Col. i. 17.

iau. ¹Ond bedydd Christ yw'r un bedydd mawr, a hwnnw yw'r dwfr nefol yn yr ailenedigaeth. Heb hwn, gwae ddyn. ²Arwydd o hwn oedd yr Arch yn y dwfr diluw; ac fel yr oedd rhan o honi uwchlaw'r dwfr, a rhan is i law, felly fe ddioddefodd y Messiah yn y cnawd, ac fe a gyfiawnhawyd yn yr ysbryd, a'i hiliogaeth ynddo. Ac fel y codwyd yr Arch uwchlaw ³bryniau, a'r anifeiliaid a'r dynion colledig, felly y mae'r seintiau ar y ddaiar yn eistedd ym Mharadwys yn y nefolion,—⁴fel yr oedd yr Ephesiaid ysbrydol.

Er. Ond dywaid i mi, pa fodd y gostegodd gwynt y dwfr diluw, canys mae gwynt fynychaf yn codi tonnau.

Col. Gwaith oedd hwn yn erbyn rheswm llawer: ac am hynny, na roed neb le i'r meddyliau duon; canys pan ddelo Ysbryd y Nef i mewn, efe a ostega (drwy ostwng) y dwfr diluw sydd yn dy galon di, ac yno di gei weled pennau y bryniau, a'r meddyliau tragwyddol, cariadus, yn ymddangos o'r tu fewn. ⁶Gwir yw i'r gwynt lonyddu'r dwfr, ac i'r clai a'r poeryn roi ⁷golwg i'r dall, ac i Isaac farw ⁸genhedlu miloedd, ac i'r Oen o'r ⁹bedd ffrwythloni drwy'r byd. Mae'r Goruchaf yn galw y goleuni allan o'r tywyllwch, yn troi cyscod angau yn foreuddydd,⁹ yn peri i ganol nos fod fel canol dydd, yn diwreiddio dyn allan o hono ei hun iw blannu byth, yn gwneuthur y gwenwyn cryfaf yn ymborth diogelaf, yn dwyn uwchder o'r dyfnder a dyfnder i'r uwchder, yn cadw y colledig, ac yn colli y rhith gadwedig. Mae efe yn gweithio tu hwnt i feddyliau dynion ac uwchlaw doethineb angelion. ¹⁰Gogr yw cwrs natur yn ei law ef, a gwydych ganddo wneuthur gwyrthiau.

Er. O! Golomen dirion, mi welaf fod Noah wedi caniadhau i ti wybod mwy na myfi, er bod fy llygaid i, wrth naturiaeth, yn cyrhaedd hefyd; ac am hynny, y sawl a ¹¹fynno fod yn sicr o'i iechydwriaeth, !

¹ Eph. iv. 5.   ² I Pet. iii. 21.   ³ I Pet. iii. 18.   ⁴ Eph. ii. 6.
⁵ Gen. viii. 1.   ⁶ Ioan ix. 6.   ⁷ Heb. xi. 12.   ⁸ Ioan
xii. 24.   ⁹ Amos v. 8.   ¹⁰ Es. xxx. 28.   ¹¹ I Cor. iii. 18.

bydded fel baban bach, allan o hono ei hun, yn barod i ddyscu y llythyrennau cyntaf. Canys y rhai y mae Duw yn i ddiscu, ac yn i danfon, mae nhwy yn ehedeg dros bob peth, ac yn deall naturiaethau. Ac am hynny, yr wyfi yn gofyn i ti, A ydiw'r dwfr dros yr holl fyd? Oni welaisti na choed, na chawr, na chastell, na chraig, ai pennau uwchlaw'r dwfr?

Col. Na ddo un, ymhedair rhan y byd. Canys rhaid yw boddi pob cnawd, ac nid oes dim a all achub dyn ond yr Arch a wnaeth Noah, sef yr Iesu, a'r Immanuel—Duw gyda ni yn ein cnawd.¹

Er. Beth yw hynny? a ydyw efe yn ein cnawd ni?

Col. Ydiw, os ydym ni yn ei Ysbryd ef. Oblegid mae'r ewyllys yn y gair, a'r gair yn y nerth, a'r nerth a'r gair a'r ewyllys nefol (fel y dywedais o'r blaen) yn aros ynghalon pob dyn a'r a gedwir.

Er. Ond nid oes fawr yn meddwl am hyn.

Col. Ped faent yn gwybod pwy sy'n aros ynddynt, ni chae² chwant a phechod mor dyfod i mewn i blâs y galon, llei mae'r boneddigion nefol yn swpperu.

Er. Ond pwy sy'n aros yn y rhai drwg?

Col. Ysbryd anufudd-dod (Diafol a Luciffer) yn cadw llŷs agored i'r holl chwantau drwg, a⁴ neuadd gauad yn erbyn daioni ymhob meddwl tywyll. Ac fel y mae pob calon fudr yn grochan i'r⁵ cythrel, ar dân uffern, felly mae efe yn ofalus i gadw tânwydd dano.

Er. Oni wŷr y pechadur pwy sydd yn aros ynddo?

Col. Na wŷr, mwy nag y mae'r muriau meirwon yn adnabod y trigianydd.⁶ Canys ni fŷn dyn weled y carnlladron o bechodau⁷ sydd yn llechu ynddo, fel y gweli di'r genegoegion a'r pryfed mewn pwll drewllyd.

Er. Gâd hyn heibio yr awron. O ba le y daeth yr holl ddwfr i fodd i yr holl fyd?

Col. Allan o drysorau y Goruchaf. Efe a rwygodd y dyfnder mawr⁸ ynghalon y greadwriaeth oddi tanodd, ac a egorodd ffenestri element y dwfr oddiarnodd; a rhwng y ddau ddwfr yn un, fe orchfygwyd pob cnawd

¹ Act. iv. 12.   ² Rhuf. x. 8.   ³ I Cor. vi. 19.   ⁴ Eph. ii. 2.
⁵ Iag. iii. 6.   ⁶ Ps. xiv. 1, 3.   ⁷ Ps. lxxxii. 5.   ⁸ Gen. vii. 11.

er dewred oedd. Ac ar ddydd y farn olaf, fe 'ddaw tân ysbrydol, a thân naturiol, i farnu ac i brofi'r byd, oddiwrth ²y Goruchaf, yr hwn sydd ganddo yn ei wrysordŷ y tân, a'r gwres, ³a'r gwynt, a'r glaw, a'r ôd, a'r rhew. Ac ni all un cnawd aros na'i wres⁵ na'i oerni ef. Ac fel y gwnaed corph dyn o bedwar defnydd (sef tân, awyr, dwfr, a daiar), felly ni all un corph cnawdol spario yr un o'r pedwar, na byw ar awyr heb frwyth y ddaiar, nag yn y gwres heb ddwfr, nag yn y dwfr heb y tri eraill: am hynny, fe foddwyd pob peth a'r yr oedd anadl y bywyd ynddo, ac fe ddygwyd ysbryd pob cnawd nad oedd yn yr Arch dan gaethiwed y dwfr.

Er. Pam y deuai y dwfr ymma i foddi dynion, druain, heb roi rhybudd i fod yn dyfod, fel y gallent i ochel?

Col. Nhwy gawsant rybydd i gyd gan Noah (pregethwr cyfiawnder): ⁶ond roedd yr holl fyd yn chwerthin am ei ben ef, er bod pob dyrnod morthwyl yn bregeth yn galw ar y byd cyndyn i'r Arch.

Er. Pa hyd y parhaodd ei chwerthiniad hwynt?

Col. Nes gweled o honynt ffynnau y dyfnder mawr wedi i torri,⁷ a ffenestri'r nefoedd wedi i hagori, a'r Arch wedi i chodi allan o'i cyrhaedd hwynt. Ac yna y dychryn erchyll a'i daliodd nhwy, fel gwewyr gwraig yn escor; ac am na fynnent moi helpu o'r blaen, ni ellid moi helpu yr awron.

Er. Ond pa fodd y gwariasent hwy ei hamser o'r blaen?

Col. Yn bwytta, ac yn yfed, yn cysgu, yn caru, ac yn ymbriodi.⁸ Nid yn ei gwadu ei hunain, ond yn i gwychu ei hunain, ac yn chwerthin am ben Noah ai dylwyth.

Er. Oni ellid i helpu er hyn i gyd?

Col. Na ellid o'r diwedd, am ⁹i bod wedi gadael i'r amser bassio; ac mae amser i bob peth dan yr haul.

¹ 1 Cor. iii. 13. ² 2 Thes. i. 8. ³ Job xxxviii. 25, 26. ⁴ Ps. cxlvii. 17.

⁵ Es. xxxiii. 14. ⁶ 2 Pet. ii. 5. ⁷ Job xxii. 16. ⁸ Mat. xxiv. 38.

⁹ Preg. iii.

Er. Onid oedd ei heneidieu nhwy yn gadwedig?

Col. Nag oeddynt. Nhwy gollasant yr enaid gyda'r corph, y cleddyf gyda'r wain, canys mae Ysbryd y Gwirionedd¹ yn dywedyd mai byd o annuwiolion oeddynt.

Er. Er hynny, caled yw'r gair, a garw i ti (Golomen wirion) farnu fod ei heneidieu hwynt yn golledig?

Col. Mae ysbryd y gwirionedd² yn dywedyd yr hyn a ŵyr, a hwnnw a scrifennodd drwy fys Pedr.

Er. Ond nid yw Pedr yn dywedyd i mynd nhwy i'r tân tragywyddol, na chadwyd enaid neb ond yn yr Arch.

Col. ³Er hynny, nid oes iechydwriaeth yn enw neb arall ond yn enw yr un heb yr hwn ni all neb sefyll. Ond nag ymofyn di gymmaint beth a ddaeth o honynt hwy, ond beth a ddaw o honot ti;⁴ mae i ti ddigon o waith dy gadw dy hunan.

Er. Ond pa fodd y ceiff un wybod i fod yn yr Arch, wedi i blannu yn yr Achubwr, gan fod y rhan fwyaf allan o hono?

Col. Os yw'r gwir ysbryd yn rheoli ynot, fe dden-gys i ti dy fod yn gadwedig.⁵ Ac hebdo ef ni all nag addewid, nag arwydd, nag ordinhad, nag angel, mo'th sicrhau di.

Er. Ond pa fodd y ceir adnabod y gwir ysbryd?

Col. Wrth ei ffrwythau nefol yn y meddyliau, a'r geiriau, a'r gweithredoedd. Nid gwiw dywedyd geiriau yn y peth ymma; ond mae efe ei hunan yn selio gyda'r gydwybod.⁶ A'r sawl sydd yn yr Arch a ŵyr i fod ynddi, ac mae'n hawdd iddo weled arall allan o honi.

Er. Ond wrth ba henw y mae Moesen yn galw yr Arch?

Col. Wrth y gair *Tebah*, ag felly y mae Moesen yn galw y llestr yr achubwyd ei fywyd ef ynddo ar y dwfr pan ddaeth merch Pharaoh i'w dynnu allan. I achub Noah yr oedd Arch; i wared Moesen⁷ yr oedd

¹ Gen. vi. 11.   ² 2 Pet. ii. 5.   ³ Act, iv. 12.   ⁴ Ioan xxi. 22.

⁵ I Ioan v. 10.   ⁶ Rhuf. viii. 16.   ⁷ Exod. ii.

llestr; ac mae gan Dduw lawer o foddiau i achub ei waredigion, ond cofia fyth nad *Tebah*, na Groeg, nag Ebrew yw gwreiddyn yr yscrythurau.

Er. Ond mae rhai yn dywedyd mai'r Arch yw'r eglwys: ac mae gwŷr duwiol, dyscedig, o'r meddwl hwnnw.

Col. Yr un yw'r pen a'r corph, yr un yw'r gwreiddyn a'r ¹canghennau, yr un yw'r gwr a'r wraig,² a'r ysbryd a'r enaid, a'r tân yn y tanwydd; yr un yw yr hwn a sancteiddir a'r hwn a sancteiddia;³ ac yr un yw Christ a'i eglwys, yr hon sydd gnawd o'i gnawd, ag ysbryd o'i ysbryd. Y sawl sydd yn Nghrist mae efe yn y wir eglwys hefyd. Fe a dynnwyd Efa allan o Adda, a'r eglwys o Ghrist, a Christ o gnawd yr eglwys, a'r eglwys eilwaith o ysbryd Christ. Mae llawer yn son am lawer math ar eglwys, canys mae'r holl fyd yn dŷ i Dduw, ac uffern a lenwir hefyd, canys mae efe yn preswylidrowy bob peth. Nid yw eglwysydd y plwyfolion ond yscuboriau gweigion; llawer eglwys blwyf sydd fel corlan geifr a buarth gwarchae defaid. Mae'r eglwysydd eraill o ddynion fel anifeiliaid brithion, cylchfrithion, mawrfrithion a mânfrithion Jacob.⁴ Nid oes fawr etto yn siarad iaith bur Israel, ond mae tafodiaith y ⁵ddeubar bobl yn ein mysg (fel y dywaid Nehemiah.) Mae'r wefus uchaf yn Israel, a'r wefus isaf o Ashdod, mae'r bobl mewn Babel. Mae'r eglwysydd yn gollwng defni, a'r distiau yn pydru. Mae rhai, yn sicr, fel y canhwylbrenni aur, eraill o bres, eraill o blwm, ac er hynny canhwylbreni ydynt oll. ⁶Mae rhai o honynt yn frenhinesau, eraill yn ordderchwragedd, ⁷ond nid oes ond ymbell un yn aros yn y tŷ gyda Mab Duw; ac am hynny, nid eglwys ond yr ysbrydol, nid ysbryd ond yr Ail Adda, nid teml i Dduw ond meddwl pur dyn, nid teml barhaus i ddyn ond yr Hollalluog a'r Oen, nid undeb ond undeb yr ysbryd tragwyddol, nid canu, nid cymmun, nid uno, nid gweddio, nid ymaelodi mewn un eglwys, oni bydd Ysbryd y Pen yn rheoli

¹ 1 Cor. vi. 17.   ² Eph. v. 31, 32; Mat. xix. 6.   ³ Heb. ii. 11.
⁴ Gen. xxx.   ⁵ Ne'hem. xiii. 24.   ⁶ Can. vi. 8.   ⁷ Gal. iv. 30.

mewn nerth. Canys proffesu maent i bod yn adnabod Duw, ¹ac yn ei gweithredoedd yn gwadu fod Duw wedi i caru, ac yn ei gweled, ac i'w barnu. Am hynny, diangc di allan o honot dy hunan, ac o'r hen balasau plwyfol, ac o'r hen eglwysydd pwdr, rhag iddynt ²gwympo arnat, ac i tithau gwympo danynt i'r bedd a'r pwll.

Er. Fe barwyd pygu yr Arch, beth yr oedd y pŷg hwnnw yn ei arwyddocau i ni.

Col. Fe ai gelwyd Copher (ond nad yw ieithoedd ond fel llais cogfrain, er bod llawer yn dotio arnynt). Y pŷg yw'r heddwch, a'r cytundeb rhwng dyn a'r hwn ai gwnaeth, sef drwy ffydd ynghyfiawnder un arall.³ A'r hwn sydd yn iawn gredu, mae efe wedi i glymmu, a'i bygu, i ddilyn y wir eglwys, ac nid i adel i'r byd ddyfod i mewn iddo.⁴

Er. Di ddywedaist o'r blaen beth oedd y drŵs oedd ar yr Arch, ond beth hefyd yr oedd ffenestr yr Arch yn i arwyddo?

Col. Goleuni'r Ysbryd Glan, heb yr hwn y mae dyn fel tŷ yn llawn mŵg, heb un ffenestr arno i ollwng goleuni i mewn, ac ym mŵg naturiaeth mae'r gwybed uffernol yn hedfan. Y golau ymma sydd fel ⁵ffenestr o risial. Mae'r haul o'r nef yn discleirio drwyddi. Ond nid yw'r dall yn gweled mor ffenestr na goleuni'r byd. Ac ni all neb ganfod y ⁶Duwdod ond drwy'r Tad, na'r Tad ond drwy'r Mab, na'r Mab ond drwy'r Ysbryd, na'r Ysbryd ond drwyddo ei hunan. Mae efe yn agoryd ffenestr yn y nef fel y gallo dyn weled y peth sydd ym ⁷monwes ac ym meddwl yr Oen: mae efe hefyd yn agoryd un arall yn y galon i ddyn, i weled ei stafell ei hun, ⁸ac i hwnnw mae'r Yscrythurau yn agored hefyd.

Er. Ond beth yr oedd y tair cell yn i ddangos?

Col. Tair rhan dyn, sef ysbryd, ac enaid, a chorph; tair stâd yr Eglwys, dan y Gyfraith, dan yr Efengil, ac hefyd dan y Nefoedd Newydd; tair cell yn gwneu-

¹ Tit. i. 16.   ² Dat. xviii. 3, 4.   ³ Rhuf. iii. 26.   ⁴ Iago i. 27.

⁵ Esay liv. 12.   ⁶ Mat. xi. 27.   ⁷ I Cor. ii. 16.   ⁸ Luc xxiv. 23.

thur un Arch, Trindod yn Undod, fel y mae dwfr, a gwaed, ac ysbryd yn yr un wŷthen. Ond mae dyn fel anifail nad yw yn i ddeall ei hunan, nag yn medru dychwel at Dduw.

Er. Ond pa fodd y gallai Noah gasclu yr anifeiliaid a'r adar i'r Arch?

Col. Mae'r anifail yn well na dyn; fe ddaeth yr anifail i'r Arch i gadw ei fywyd, ond dyn a foddodd yn y diluw. Er hynny Duw a heliodd yr anifeiliaid, a'r adar cadwedig, i mewn drwy yscogiad, ac wedi i cynhyrfu, nhwy a ddaethant o'i gwaith ei hun; a'r sawl a dywyso ef, a dywysir; a'r sawl a ddyscer gan y Tad a ddaw at y Mab. Ac mae Ysbryd etto drwy'r byd yn cynnull y rhai cadwedig i mewn, ac o'r diwedd yn gadel y rhai cyndyn allan.

Er. Ond yr oedd yn yr Arch anifeiliaid aflan cystal a'r rhai glân. Beth a ddywedir wrth hynny?

Col. Pob cangen (medd y winwydden) na ddygo ffrwyth l'ynofi a dorrr i lawr, a phob dyn ar y sydd yn cael ei fywyd naturiol yn Nghrist, ar na ddycco ffrwyth i Dduw drwyddo, a fwrir fel ciw diertth allan o nyth yr Eryr, hynny yw, allan o gynhesfa bywyd tragwyddol. A hyn a wneir yn y diwedd.

Er. Onid oedd yn hir gennym am ddyfod allan o'r Arch ar ol treio y dwfr?

Col. Di wyddost i bob un ddyfod allan mewn trefn, y naill yn llonydd gyda'r llall, pob un gyda'i gymmar, i ddangos mai trefnus yw ²yymddygiad y rhai cadwedig. Ac fel y claddwyd felly y codwyd nhwy, sef nyni, gyda'r Arch; a phan rodder y deyrnas i'r Tad, ni bydd anhrefnusdra, ond pawb a eiff iw le ac iw waith tragwyddol yn ôl ei naturiaeth a'i weithredoedd.

Er. Ond wedi'r diluw, fe a osodwyd Enfys wyrdd-felen yn y ffurfafen. Beth y mae honno yn i ysbysu i ni?

Col. ³Mae'r bwa yn y cwmmwl a'i ddaupen i wared, ac nid i fynu, i ddangos nad yw'r Tad yn ewyllysio saethu at ddyinion mwyach, ond yn gollwng ei fwa i

¹ Ioan xv. 2. ² I Cor. xiv. 40. ³ Gen. ix. 13.

lawr yn ei law. Mae rhan o'r enfys yn wyrddlas i ddangos ddarfod boddi'r byd mewn dwfr, a rhan o honi yn gochfelen i ddangos y lloscir y byd a than etto.

Er. Ond pa fodd wrth hynny y mae dial wedi darffod, a'r bwa a'i ddaupen tuag i wared?

Col. Ewyllys y Goruchaf yw na phecho dyn yn i erbyn, ac na bo rhaid iddo yntau ddial. Ond tra parhatho pechod mewn dyn, edryched ar yr enfys, a ¹dianged rhag y tân sydd yn dyfod.

Er. Ond fe fu agos i mi ac anghofio dywedyd i ti fod rhai yn ymfyn pa fodd y gwnaeth Noah yr Arch.

Col. Mae llawer o seiri ar waith, ac ychydig o'r rheini i hunain yn gadwedig; llawer sydd o filwyr, o lywodraethwyr, ac o bregethwyr, fel seiri, y rhai yn y diwedd a fyddant anghymeradwy. ²Am hynny, gweithied dyn ei ichydwriaeth ei hun mewn ofn a dychryn. Ac am y peth a ddywedaist dy fod ti ar anghofio hyn, mae llawer peth ynghylch yr Arch nad wyti yn i gofyn, na minnau yn i hatteb.

Er. O! Golomen dirion, dangos mewn ychydig eiriau beth yw dirgelwch yr Arch.

Col. Yn ddiddadl, mawr yw dirgelwch yr Arch; mawr yw cyfrinach Duwioldeb; Duw a ymddangosodd yn y cnawd, a gyfiawnhawyd yn yr ysbryd, a welwyd gan angelion, a bregethwyd i'r cenhedloedd, a gredwyd iddo yn y byd, a gymmerwyd i fynu mewn gogoniant,³ ac a ddaw eilwaith mewn anrhydedd mawr, ac am dano ef yr ydym ni yn disgwil.

Er. Wele, da yr attebaist. A chan ein bod ni ymma gyda'i gilydd, mewn llonyddwch, mi âf rhagof.

Col. O! Eryr, gochel gythruddo pan chwilier gwaelod dy friw, fel y gwna llawer; cares cythryblaeth ⁴yw anwybodaeth; a fo diddig fydd dyscedig.

Er. Mae hyn yn digio llawer, fod y ffolaf yn barnu'r doethaf, ac yn dywedyd yn erbyn y peth ni ddeallant.

Col. Gwae a alwo y goleuni yn dywyllwch. Ond mae rhai nefol yn canfod Ecclips (neu Drwnn) ar y

¹ Mat. iii. 7. ² Phil. ii. 12. ³ 1 Tim. iii. 16. ⁴ Psal xxv. 9.

lleuad naturiol, heb yr un ar yr haul ysbrydol.¹ Mae'r creadur yn ymlusco ar ôl ei oleuni: oni weli di y pren-
niau yn tyfu heb ymglywed a'r bywyd sydd mewn
anifeiliaid? Mae'r anifeiliaid yn symmud heb adnabod
y rheswm sydd mewn dyn. Mae dynion yn ymgoethi
heb ddeall y ffydd sydd mewn seinctiau ar y ddaiar.
Mae nhwythau hefyd heb ddeall fawr o fywyd angelion,
a'r angelion sanctaidd ei hunain heb allel cwbl weled
pa fodd y mae'r Un mewn Tri yn byw. Ac am hynny
(fel y dywedais o'r blaen) dod i bob peth ei le hun, ac di
elli weled yn hawdd nad yw synwyr naturiol yn medru
nofio na hedeg i Arch Noah. Oni weli di y gwŷr duon
dyscedig yn ymdrabaeddu yn chwant y cnawd, ac yn
boddi yn ysbryd y gwaed, a rhai o'r bobl anllythrennog
yn hedeg ac yn cippio castell teyrnas nefoedd drwy
drais,² tra fo y rhan fwyaf yn cippio drwy drais bethau'r
byd ymma.

Er. Ond er hynny, mi welaf yr un diwedd yn dig-
wydd i'r naill ac i'r llall. Marw y mae'r duwiol yn y
diwedd, ac nid yw'r annuwiol ond marw hefyd.

Col. Gwir yw fod corph y naill yn huno yn Nghrist,
ond mae corph y llall yn pydru gyda'i enaid, fel y mae'r
naill long yn boddi yn nhonnau'r môr, a'r llall yn hwylio
drwyddynt. Pan fo dyn duwiol yn ymadel a'r byd,
nid yw fo ond gadel ei wisg, fel Joseph yn nwyllaw
³gwraig Potiphar, honno yw'r ddaiar. Ac mae Haul y
Cyfiawnder yn sugno gwres yr enaid hwnnw allan o'r
corph, ac yn gadel y cnawd (fel gloyn du) iw orchymyn
i'r bedd. Ac fe a godir cyrph (neu natur ⁴gorphorol) y
rhai duwiol, fel y cyfyd yr haul yn ei ogoniant a'i nerth.
Ond am y lleill fe fydd ei cyrph moethus hwynt fel
tommen i'r cythreuliaid i ymdrybaeddu ynddi yn ⁵dra-
gywydd.

Er. Er hynny, onid oes adgyfodiad i gyrph y rhai
gwaethaf?

Col. Fe gynhyrfir gwreiddyn pob naturiaeth un-
waith etto, ond ni thâl ei cyffrôad nhwy o'r bedd mo'i

¹ Psal. x. 4.]   ² Mat xi. 11.   ³ Gen. xxxix.   ⁴ 1 Cor. xv. 43.

⁵ Es. lxvi. 24.

alw yn adgyfodiad. Canys er iddynt sefyll ar y ddaiar, nhwy fynnent y pryd hwnnw gael i cuddio dan y ddaiar, ac ynghromlechydd y creigiau.¹ Ni chânt moi codi i'r awyr i gyfarfod yr Usdus mawr. Canys nid oedd ei heneidieu yn ei bywyd yn ymgodi i fynu, ond fel dwfr tywyll yn rhedeg ar i wared, ac yn pwysu tu a'r dyfnder.

Er. Ond pa'r y dyfnder yr wyti yn i feddwl? Pa beth yw'r dyfnder, a'r uwchder?

Col. O! Eryr, os gwrandewi fel y dylit, di gei fwy o ddealldwriaeth. Y dyfnder ymma yw'r pwll di-waelod, a hwnnw yw'r ail angau², a'r angau mawr hwnnw yw'r uffern, a'r llid anhraethadwy sy'n llosgi pechod, a phechaduriaid cyndyn, fel afon o frwmstan³; canys mae'r pechod lleiaf yn cynhyrfu y digofaint mwyaf: ac am yr uwchder, hwnnw yw diwedd yr ail enedigaeth: Nid oes neb a'i hedwyn ond y rhai sy'n hedeg allan o honynt ei hunain iddo, ac yn byw ynddo.

Er. Ond ai diogel i ddyinion hedeg yn uchel? Fe alle mai pa uchaf yr ymgodant, isaf y cwmpant.

Col. Gwir ddigon yw os bydd escyll o gŵyr naturaeth ganddynt, canys felly yr ehedodd Luciffer a'i lu i waelod uffern. Y balch a ostyngir, a'r isel o galon a ddyrchefir.⁴ Ond os calon ddrylliedig a gais adnabod dwfn gariad Duw, hi gaiff i dysgu, ai chynnal, ai chodi i uchelderau'r Arglwydd, ai chyfarwyddo yn ysbryd y gwir Noah.

Er. Ond yr wyti yn fynych yn son am Noah. Pa beth yw yr Yspryd?

Col. Ysbryd y Goruchaf yw'r awel dragwyddol, a'r Seren Forau, a Goleuni'r byd, Ffynnon yr oesoedd, Sêl y Testament, Anadl yr Oen, Rheolwr angelion, a Bywyd dynion: a'r Ysbryd hwnnw sy'n dwyn rhai i Baradwys, tra fo eu cyrph hwy ar y ddaiar.⁵

Er. Paradwys: pa le mae'r ardd honno? Mi glywais son llawer am dani.

¹ Dat. vi. 36.

² Dat. xxi. 8.
Psal. xxv. 9.

³ Esay xxx. 33.

⁵ Phil. iii. 21

⁴ Luc xiv. 8;

Col. Ni all neb hedeg yno, ond y sawl sydd yn rhedeg allan o hono ei hunan, sef allan o'i ewylllys, a'i gyfrwystra, a'i ddiweddion, a'i lwybrau ei hunan. Mae Paradwys nid ymhell oddiwrthyt, ond ymhob mann llei mae cariad Duw yn ymddangos. Ac mae'r holl golomennod cywir ynddi, yn clywed geiriau anrhaethadwy, ymysg myrddiwnau o angelion, ac ysprydoedd perffaith.¹ Ac hefyd, o'r tu arall, mae uffern, a'r tân, a'r nâd, a'r tywyllwch ynghalonau llawer tra font ymma yn rhodio ar y ddaiar.

Er. Ond gâd i mi ofyn i ti. Onid oes un nef nag uffern ond sydd yn y byd ymma?

Col. Och, lawer! Mae nef dragwyddol, ac uffern fel ffwrn a bery byth. Ond er hynny mae naill ai nef ai uffern ymhob dyn yn y bywyd hwn. ²Ond nid yw dyn yn gweled ymma pa le y mae, mwy na gŵr yn cyscu yn ei wely, sydd a llenni tywyll y cnawd o'i gwmpas, a'i holl ffenestri wedi i cau. Ond mae'r amser i ddefro yn agos, pan gladder neu pan loscer y cnawd, ac yna mae pawb yn mynd iw gartref, ac yn canfod ei orweddfa.

Er. Ond mae arnai ofn hyn: pa le y byddai yn oes oesoedd?

Col. Er bod Ffelix yn crynnu, ³nid oes fawr dan y diwedd yn ymofyn am hyn. Os dilyni naturiaeth, di gei losgi fyth heb fynd byth yn ulw. Ond os cei di naturiaeth arall a chalon newydd, di fyddi gyda'r colomennod ⁴yn y llawenydd.

Er. Ai sôn a wnei di wrthyf fi am galon newydd? Parchedig oeddwn i erioed, am henafiaid hefyd (fel y mae'r achau yn dangos): ac mae llawer a gawsant gred a bedydd nad oes arnynt ofn uffern mwy na thithau.

Col. Er hynny, fe ddaw uffern heb i hofni. Ac nid yw achau teuluoedd ond rhwyd a weuodd naturiaeth, yn yr hon y mae pryf coppyn balchder yn llechu. Nid wyti nês er dyfod o honot o dywysogion Cymru,

¹ Heb. xii. 22.² Luc xvii. 21; Iago iii. 6.³ Act. xxiv. 25.⁴ Act. xxvi. 18.

onid wyti yn un o hâd Tywysog brenhinoedd y ddaiar, wedi dy eni nid o ewyllys gŵr, ond o'r ¹Had anllygredig. Rhaid i ti, er glaned wyt oddiallan, gael newid dy ²naturiaeth oddifewn, neu fe a'th losgir di yn dy blu, a'th foneddigeiddrwydd, a'th synwyr dy hunan. Ac am grêd a bedydd dyfrllyd,³ nid yw hyn fwy na gwelltyn yn y dommen, oni chei di gyda hyn yr ailenedigaeth.

Er. Peth na wn i oddiwrthi ynof fy hunan yw'r ailenedigaeth, er i mi a'r glust glywed sôn am dani.

Col. Yr ailenedigaeth yw dyfodiad dyn allan o'r naill fyd i'r llall yn y bywyd ymma—pan fo'r ⁴enaid yn yr ysbryd (mewn poen dan waeddi) yn torri drwy gwrs naturiaeth oddifewn, heb fynnu moi ddal yn hwy ynghroth y meddwl daiarol, ond er gwaethaf pob creadur yn dyfod allan o dywyllwch i ⁵oleuni, allan o fryntni ysbrydol i burdeb, allan o gâs i gariad, allan o gaethiwed i rydd-did nefol, allan o'r carchar i reoli, ⁶allan o helynt y byd i gymdeithas seintiau, allan o fonwes cythreuliaid i gwmni angelion Duw, allan o sŵn y cnawd i glywed llais Duw, allan o'r oferedd i sobrwydd meddwl, allan o'r chwertiniad i brudd-der paradwysaidd, allan o'r cnawd drewllyd i'r ysbryd bywiol, ac allan o groth naturiaeth i'r Gaersalem nefol. Mae yn yr ailenedigaeth ddwy ran. Un i'r enaid a'r ysbryd, am yr hon yr ydym ni sôn; a'r llall i'r corph yn y diwedd, yr hon a elwir, ⁷mabwysiad y corph. Ac fel y mae'r corph yn y bedd heb i eni hyd yr adgyfodiad, felly mae'r enaid yn pydru yn naturiaeth nes iddo adgyfodi gyda Christ; ac fe wna Duw i ddyn weled i fod ef yn gorwedd yn uffern, ac yn llechu yn y ddaiar, cyn iddo ddwyn y meddwl i Baradwys.

Er. Rwyti yn sôn yn fynych am Baradwys, a wyddost ti pwy sydd yno?

Col. Dod gennad i mi i son yn ddifyr am fy ngwlad am bro fy hunan. ⁸Rhaid i bawb son am ei gartref. Rwi (mewn rhan) ynddi yn barod, a'r colomennod gyda'm fi, fel y dywedais i ti.

¹ Ioan i. 13.   ² Iago i. 18.   ³ Act. viii. 13, 37.   ⁴ Ioan iii. 3.
⁵ Act. xxvi. 18.   ⁶ Eph. ii. 1, 2.   ⁷ Rhuf. viii.   ⁸ Luc vi. 45.

Er. Ond beth ped fawn i yn dy ladd di yr awron, i ba le yr ait ti?

Col. I mewn ymhellach i'm gwlad; canys ni ellir mo'm gwthio i allan o'm naturiaeth: a naturiaeth nefol yw Paradwys.

Er. A wyddosti beth yr wyti yn i ddywedyd?

Col. Gwn, er na fedrai beri i ti ddeall.

Er. Onid oes arnat ti ofn marw er hyn i gyd?

Col. Nagoes, mwy nag ar un sydd wedi blino, fynd iw wely i orphwys. ¹Cennad yw angau oddi wrth fy Nhad, i'm dwyn i adref allan o yscol y byd hwn, fel allan o garchar y cnawd.

Er. Ond mae ofn marw ar eraill?

Col. Mae iddynt hwy achos, canys pan fo angau yn marchogaeth attynt hwy, ²mae uffern wrth ei scil ef.

Er. Pam nad oes arnat tithau ofn marw?

Col. Am fod Un arall wedi marw drosofi, a hwnnw yw fy Meichiau i. A digon yw naill ai iddo ef ³ai i minnau farw.

Er. Oni bu efe farw dros bob un arall cystal a thithau?

Col. Fe fu farw dros bawb, ac mae pawb yn cael llês oddiwrtho dros amser. ⁴Ond nid ydynt hwy yn i garu ef, ond yn ymollwng ⁵oddiwrtho i fyw ac i farw fel Balaam. Ac oni bai iddo erioed ymroi a chytuno i farw, ni buase y byd ymma yn sefyll munud awr ar ol cwmp Adda.

Er. Ond bu efe farw lawer blwyddyn ar ol hynny?

Col. Ond deall di, O! Eryr, iddo addo, a bwriadu marw, er sylfaeniad y byd; ⁶a'r peth a fwriadofe, mae hynny fel ped fai wedi i wneuthur yn barod.

Er. Ond a fwriadodd ef wrth farw gadw pawb?

Col. Mae cariad y Tad yn y Mab yn gwenu ar bawb, ond mae ⁷digofaint y Tad a'i arglwyddiaeth ⁸ofnadwy yn gadel ac yn gwgu ar lawer. Felly y mae trugaredd a chyfiawnder yn un, ac yn mynnu ei diweddion. ⁹Nid yw'r rhain yn Nuw yn ymryson, ond yn digoni y naill

¹ Phil. i. 23. ² Dat. vi. 8. ³ Heb. vii. 27. ⁴ Heb. ii. ⁵ 2 Cor. v. ⁶ Dat. xiii. 8. ⁷ 1 Tim. ii. 4. ⁸ 2 Pet. .iii. 9. ⁹ Psalm ci.

y llall, ac yn ymborth yn ei gilydd erioed, fel llawenydd a thristwch yn yr un galon. Ewyllys calon y Tad (sef yr Achubwr) yw achub y pechadur, ond mae'r cynhyrfiad tragwyddol fel tân, neu fel chrochenydd.¹ Dwfn yw gwreiddyn y matter ymma (fel y dangoswyd o'r blaen) a phob dyscawdwr ai reswm ganddo, mewn amryw opiniwnau; hyn sydd ddigon i'r call a gormod i'r gwatwarwr. Ac am y gwan ei ddeall a'r sychedig ei galon, disgwiliad yn ddistaw, mae'r dydd yn gwawrio, a'r dyfnder yn ymagoryd i dderbyn i'r fonwes olau y rhai isel, gofalus.

Er. Nid yw hyn yn bodloni dim ar feddyliau rhai?

Col. Ni fodlonir rhai byth, nag yn y byd ymma, nag yn yr hwn a ddaw. Ond bydd di fodlon ynghariad Duw, fel y mynne efe i bawb fod: bwytta o bren y bywyd, er bod llawer yn ymgipio am ffrwyth pren gwybodaeth da a drwg ynghyd. Digon yw i ddyn wybod hyd, a llêd, ac uwchder, a dyfnder cariad y Goruchaf tuag at ei enaid truan²: a'r holl wybodaeth arall a dderfydd, ac a ddiffydd fel canwyll, pan godo y tymhestloedd olaf.

Er. Ond, wrth hynny, i ba beth yr ydym ni yn ymddiddan? Onid gwiw cael gwybodaeth, nid gwiw siarad nag ymofyn am dani?

Col. Bywyd tragwyddol yw adnabod y Tad yn y Mab,³ ond angau yw i adnabod allan o hono, a gorthymder ysbryd. Nid yw'r Tad yn i ganfod ei hun allan o'r Mab, ond ynddo, a'r Mab ynddo yntau; ond fel yr oedd yr Iddewon yn edrych ar y Mab allan o'r Tad (heb adnabod yr un o'r ddau) felly y mae llawer yn edrych am Dduw allan o'i ddiffyrrwch ai anwyl Fab, ac yn i gael yn dân lloscadwy.

Er. O! Golomen. Rwyti yn rhy gyflym i mi. Ond oni fedri di fod yn falch am hynny?

Col. Ni fedrai, ac ni feiddiai fod yn falch. Canys nid fyfi am gwnaeth fy hunan,⁴ a'r hwn a'm gwnaeth.

¹ Rhuf. ix. 21.   ² I Cor. x.v. 38; Eph. iii. 18, 19.   ³ Ioan xvii. 3.

⁴ Psal. c. 3.

i yn wirion ymhob peth, iddo ef y byddo'r glod byth. Nid oes gennif na llais, na lliw, na llun, na phluen o'm gwaith a'm gallu fy hun. Nag ymffrostied neb ynddo ei hunan, ond yr hwn sydd o hono ei hunan, yn fendigedig ymysg pawb ar ai hedwyn mewn cariad.¹

Er. Ond mae (er hynny) llawer yn hoywfeilchion, yn ymfronni, ac yn ymosod allan orau y gallont.

Col. Er hynny, nid yw dyn o hono ei hun ond swp o wenwyn, a thelpyn o bridd,² ac anifail brwnt, cysclyd, anneallus,³ neu welltyn glas yn gwywo;⁴ twrr o escyrn yn pydru; gwas i ddiafol ynnhommen y cnawd. Ac a ddyle hwn (dybygi di) fod yn falch?⁵ Ie, er bod rhai yn seintiaiu ynghyfiawnder yr Arch, mae nhwy yn gweled nad yw ei cnawd nhwy ond blodeuyn. Ni all y Goruchaf aros llygaid a meddyliau uchel;⁶ ac fe a ostyngir y brynniau, fel Dagon a Jezabel. Canys llei bo balchder, mae ynfydrwydd, ewyllysgryfder, anghofusdra, creulondeb, drwglygad, cenfigen, ymrafael, anfodlonrwydd, gwaed, cynnen, malais, ymladd, gwagfost, dirmyg, anair, ymgystadlu, ac ymchwyddo ymhôb drygioni.

Er. Onid oes dim o'r pethau ymma yn eich mysg chwi?

Col. Fel y mae'r afiechyd yn yr iachaf, neu ddraen yn y troed, neu wynt yn y cylla, neu ascwrn o'i le, mae pechod yn olrhain dŷn da,⁷ i geisio i ddal. Ond y mae meddwl dyn drwg yn dal, ac yn goddiwedd⁸ ei bechod. Mae'r⁹ naill yn marwhau, a'r llall yn magu,¹⁰ ei anwylchwant. Mae'r naill yn i ofni, ac yn i gashau fel gelyn, a'r llall yn i groesafu iw feddwl fel¹¹ siwgrwr dan ei ddannedd. Y naill sydd yn ei chwant ai natur fel brithyll yn y dwfr, a'r llall yn nofio allan o hono ei hunan am ei fywyd. Y naill fel yr hŵch a'r afr; a'r llall fel y ddafad ddiniwed yn adnabod llais y bugail.

Er. Sôn am y bugail yr wyti. Ond mae llawer llais yn y byd, a sŵn rhesymmau lawer. Pa fodd yr adwaenost di lais yr Yspryd Glân ymysg y cwbl?

¹ Jer. ix. 23.   ² Gen. iii. 19.   ³ Preg. iii. 18.   ⁴ Esay xl. 7.
⁵ Psal. cxxxviii. 6.   ⁶ Diar. xvi. 5.   ⁷ Rhuf. vii. 18.   ⁸ Gal.
vi. 1.   ⁹ Rhuf. viii. 13.   ¹⁰ Psal. xviii. 23.   ¹¹ Job xx. 12.

Col. Oni wyddost ti y medr oen bâch adnabod llais ei fam ei hun ymysg cant o ddefaid. Nid oes neb a fedr ddirnad y gwir Ysbryd ¹ond y sawl sydd ai natur ynddo, am hynny ofer yw rhoi arwyddion a geiriau iw adnabod.

Er. Wrth hynny, rwyti yn gadel pawb iw feddwl ei hun.

Col. Pan fo'r gwir fugail yn llefaru, a dŷn yn i glywed, mae'r galon yn llosgi oddifewn, a'r cnawd yn ²crynnu, a'r meddwl yn goleuo ³fel canwyll, a'r gydwybod yn ymweithio fel gwin mewn llestr, a'r ewyllys yn plygu i'r gwirionedd: ⁴ac mae'r llais main, nefol, nerthol hwnnw yn codi y marw i fyw oi fedd ei hunan, i wisgo'r goron, ac yn newid yn rhyfedd yr holl fywyd i fyw fel Oen Duw.

Er. Onid oes cnawd yn gorchfygu y gorau o honoch?

Col. Nagoes. Y mae cnawd drosom, ond nid yw fo yn gorchfygu monom, ond fel tŷ Saul yn myned wannach wannach. Canys y neb sydd yn yr Arch a groeshoeliasont y cnawd, ai wyniau, ai chwantau. Mae nhwy fel dynion wedi meirw i bleserau a chlod a chyfoeth y byd; nid ſnt fywiog iddynt, ⁵nag ynddynt. Maent wedi gwywo yn ei synwyr ai hewyllys ei hunain, ac yno mae'r blodeuyn tragywyddol trwyddynt, ynddynt, iddynt.

Er. Pa beth (meddi di) yw'r cnawd yr ydym ni yn son am dano, gan fod llawer heb ddeall ei geiriau ei hun?

Col. Y cnawd yw pob peth dan yr haul a'r sydd o'r tu allan i'r dyn oddifewn. Pa beth bynnag sydd ddarfodedig, ac nad yw dragywyddol, cnawd yw. Cnawd yw synwyr dyn, a phleser y byd. Cnawd yw chwaryddiaeth hên ac ifangc. Cnawd yw ymborth a hiliogaeth dyn. Cnawd yw amser a phob peth ar a derfynir ynddo. Cnawd yw ewyllys a dirgelwch dynion. Cnawd yw gweddiau a phregethau llawer. Cnawd yw an-

¹ Ioan x.² Luc xxiv.³ Hab. iii. 2.⁴ 1 Bren. xix.; Gal. v. 24.⁵ Gal. vi. 14.

rhydedd gwŷr mawr, ac uwchder gwŷr mân. Cnawd yw pob peth ar a all dyn naturiol i weled, ai glywed, ai gael, ai gynnwys: ¹a gwellt yw pob cnawd: wele gwywo y mae: nid yr un yw dros un munud. ²Mae anadl Immanuel yn chwythu ar y blodeuyn ymma, fel ar llyseuyn gardd, yr hwnn a lychwina rhwng dy fyssedd: fe elwir y cnawd ymma wrth henw ³Henddyn, am i fod yn gyfrwys i dwyllo, yn hawdd i gofio, yn anhawdd i adnabod, yn gynefin a dyn, ac fel tad iddo. Cnawd y gelwir ef, am i fod ef am ddyn fel dilledyn, yn anwyl iddo, yn agos atto,⁴ yn rhan o hono, yn tyfu yndo, ac yn pydru wrtho. Y cnawd ymma yw Gelyn Duw, Gwenwyn dyn, Lifrau uffern, Delw anifail, Anwylyd pechadur, Lloches rhagrithiwr, Rhwyd y prŷf coppyn, Marsiandwr eneidieu, Cartref y colledigion, a Thommen y cythreuliaid. Gwae, gwae, gwae y rhai sydd yn byw yn y cnawd; ni all y rheini na bodloni Duw,⁵ na bod yn gadwedig, oni ddychwelir hwynt.

Er. Pwy yw y rheini sydd yn byw yn y cnawd yn ôl y cnawd?

Col. Ped fawn i yn henwi'r cwbl, mi henwn y rhan fwyaf o holl drigolion y ddaiar, y tywysogion beilchion, yr offeiriaid mudion, y llefarwyr myglyd, y gwrandawyr cysglyd, y proffeswyr gweigion, yr uchelwyr trawsion, y tenantiaid ffeilsion, y rhai ifaingc nwyfus, y rhai hen ofergoelus, yr usdusiaid anghyfon, yr ymofynwyr partiol, y cyfreithwyr cyfrwysddrwg, y boneddigion briwsongar, y tlodion rhagrithiol, y gwerin anwybodus, yr ysolheigion chwyddedig, y milwyr anrhesymmol, y trethwyr digydwibod, y tafarnwyr anifeiliaidd, y cynllyfanwyr segurlyd, y gwyr chwerwon, y gwragedd anufydd, y plant cyndyn, y masweddwyr sidanog, y lladron anweledig, y llofruddion maleisus, y cynhennus direol, yr ymladdwyr gwaedwyllt, y godinebwyr anifeiliaidd, a holl addolwyr y llythyren, a'r cyffelyb i'r rhai hyn, am y rhai y dywedwyd o'r blaen,

¹ Rhuf. viii.

² Essay xl. 7.

³ Eph. iv. 22.

⁴ Gal. v.

⁵ Rhuf. viii. 8.

ac yr wyfi etto yn tystiolaethu, nad y rhain yw etifeddi-
ion teyrnas Dduw.¹ Mae rhain yn boddhi yn y cnawd,
ac heb adnabod rhodfeydd Ysbryd y bywyd. Meirwon
oeddynt, meirwon ydynt, a meirwon fyddant oll, oni
eilw Duw rai o honynt.

Er. Beth a wna dyn i ddyfod allan o'r cnawd, i'r
Ysbryd Glân, ac allan o hono ei hun i fyw yn Nuw?

Col. Mae llawer yn ymofyn ac yn ymbalfalu dros
amser, ac yn ceisio unioni cangen gam ei naturiaeth ei
hunain, ond mae nerth natur ²fel llanw yn gorchfygu
yn y diwedd. Ac yn y diwedd y mae barnu; yn yr
hwyr y bydd dydd y farn. Dyn a derwen a diwrnod
ynt anhawdd i hadnabod. Ond os myn neb i wadu ei
hun, a dilyn yr Oen yn yr ailenedigaeth, a pharhau hyd
y diwedd, a bod yn gadwedig,³ na ddiffodded mor golau
sydd yn ei gydwybod, ond chwythed ef i oleuo, a dilyned
oleuni Duw, a'r seren forau ynddo, ac fe a gyfyd yr
haul yn ddisclaer arno.

Er. Pa beth yw'r seren forau honno?

Col. Sicrwydd gwybodaeth, Gwystl yr Ysbryd, siwr
lygad ffydd, ernes perffeithrwydd, sêl Jehovah, a thyst
Tri yn Un, ⁴angor yr enaid; a'r cwbl pan fo dyn yn y
goleuni yn adnabod cariad Duw atto, ynddo, a thrwy-
ddo, mewn nerth a heddwch ryfedd.

Er. Oh! Beth a wna i gael hyn ynof fy hunan?

Col. Rhaid yw curo yn galed ⁵wrth ddrws Duw
mewn gweddiau, fel cardottyn, ac nid teui nes cael;
mewn ysbryd a meddwl yn y porth bob munud, canys
y sawl ai gofynno ai caiff.

Er. Ond mae llawer yn gweddio heb fod nes. Pa
bryd y mae gweddi dyn yn cyrhaeddyd monwes Duw?

Col. Pan fo Ysbryd Duw yn ochneidio (yn ddigym-
mysg) mewn dyn; pan fych di yn ymroi i Dduw, ac
ewyllys i geisio Ysbryd Duw fel cynnysaeth i'r enaid;
ac hefyd yn ymgryfhau i barhau yn daer, ac yn
wangcus, nes i ti i gael. O blegid nid cnocc neu ddau
sydd ddigon wrth ddrws Duw. Mae llawer cythrel

¹ 1 Cor. vi. 10; Gal. v. 21. ² Luc xiii. 23, 24. ³ Mat. xix. 25;
Mat. xxiv. 13 ⁴ Col. ii. 2; 2 Pet. i. ⁵ Luc xi. 9.

nad a allan, drwy ympryd a gweddi, heb ffydd, na thrwy ffydd heb ympryd a gweddi. Ac mae'n agos dro mawr ar dywydd: Mae taranau ysbrydol, mae daiar-grynfâu ysbrydol, mae lleisiau ysbrydol, mae cennyng ysbrydol, mae mellt ysbrydol, mae dreigiau ysbrydol, a barn ysbrydol. Ac mae'r rhain i gyd yn anweledig yn ysbryd dyn. Ymwrandaed dyn ai galon, ac fe gaiff glywed y pethau hyn ynddo ei hunan. Mae llawer a fyddai wych ganddynt drafaelio yr holl fyd drosto, ond nid adwaenant y byd mawr helaeth yn y galon; ond mae'r borau wedi gwawrio i ddyd yw adnabod ei hun, canys mae'r Priodfab yn barod, ar Brenin ar Barnwr wrth y drws.

Er. Ond mae llawer yn dywedyd er ystalm fod y Barnwr ar ddyfod, a bod ei fys ef yn codi clicced y drws er ys llawer blwyddyn. Er hynny ni wela i monofetto yn ymddangos, na dydd y farn etto wedi dyfod.

Col. Mae dydd barn wedi dechrau yn barod yn y gydwibod, ac fe ai datcuddir yn yr amlwg pan ymddangoso y Duw mawr. Nid yw ef yn oedi dyfod, fel y dywaid rhai sydd heb i ganfod ef, nai gydnabod yn llenwi'r hollfyd, yn gweled pob peth, yn barnu'r teyrnasoedd, yn cyffroi yr holl naturiaethau, yn ceryddu cydwibodau, yn cyflawni prophwydoliaethau, ac yn agoryd yscrythurau. Er ir Iddewon ddisgwil yn hir am y Messiah, ni dderbynient mono pan ddaeth, am na ddaeth ef yn y ffigur yr oeddynt hwy yn disgwil am dano; felly mae fo yr awron yn barod i ddyfod yw deml, ond pwy a all aros tân y todddydd a sebon y golchyddion?¹ Fe ddaw, ac fe gaiff pawb i weled, fel y dywedais i am y Diluw or blaen.

Er. Rwyti yn myned oddi wrth y Questiw'n a ofynnais i ti.

Col. Felly yr oedd Iachawdwr y byd pan ofynnid iddo lawer peth drwy synwyr y sarph. Ac ni thâl y cnawd moi ateb, ar sawl sy'n siarad llawer ymysg dynion nid yw fo yn clywed fawr o lais Duw a pharadwys. A gwell i mi dewi na dywedyd wrth un byddar,

¹ Mal. iii. 1, 2.

rhag dywedyd geiriau segur, canys rhaid rhoi ¹cyfrif am bob gair diwaith.

Er. Beth (wrth hynny) a ddaw o honom ni sydd yn siarad rhyd y dydd am y peth cyntaf a ddêl i'n pennau?

Col. Mae ysbryd dyn siaradus yn farch i ddiafol, heb un ffrwyn yn ei safn. O! pa sawl mil yn yr wythnos o eiriau segurlyd² y mae pawb agos yn i traethu? Yr holl eiriau budron, anllad, diofn, digllon, afrywiog, an-neallus, enllibiaidd, rhyddion, yr holl eiriau gwatwarus, meddwaedd, bloddestgar, sarrig, cyfrwysddrwyg, drygionus, pan ddelo'r rhain i gyd fel lluoedd mewn arfau i gyfarfod y pechadur, beth a ddaw oi obaith ef y dydd hwnnw? Am hynny gwaedda yn fuan am yr Ysbryd Glan i fod yn borthor ar ddrws dy wefusau,³ cyn i ti ddywedyd gormod.

Er. Ond beth os dywedais i ormod o eiriau yn barod na fedrai gofio un o fil (er bod yr angelion wedi i printio nhwy er cynted y daethant allan o'm genau)?

Col. Selia dy enau o hyn allan, ac egor dy gydwybod o flaen Duw, a glŷn yn galed wrth yr Arglwydd Iesu ar iddo fod yn feichiau drosot ar ddydd y farn, ac na chwsg ddydd na nos nes cael sicrwydd oddiwrtho. Mae ar y dledwr ofn cael i arrestio, ai ddal, ai garcharu nes iddo dalu yr hatling eithaf. Pan bechodd Adda fe ddywedodd wrth yr Arglwydd (Iehovah), Mi a glywais dy lais di yn y gydwybod, ac a ofnais, ac a ymguddiais.⁴ Dymma fynydd Sinai a dirgelwch y daran; dymma gydwybod ledradaidd yn ceisio (pe bai bossibl) ddiangc o'r tu ⁵cefn i Dduw allan oi olwg. Ac am fod y goleuni cyhuddgar ymma mewn dyn, mae arno gywilydd wneuthur o flaen pawb y peth naturiol nad yw'r anifail yn rhuso i wneuthur. Canys mae discleirdeb delw Duw ar enaid dyn, er na wŷr yr enaid mo hynny, yn eglur nes torri o'r gostrel bridd, a myned o'r meddwl allan o'r corph. Am hynny gochel di adel dim llwgr ac euogrwydd ar dy gydwybod, na dim crown yngwaelod y briw. Canys os bydd llun a delw y pechod⁶ (fel

¹ Mat. xii. 27.

² Psal. cxx. 3, 4.

³ Psal. cxli. 3.

⁴ Gen. iii.

⁵ Job xxi. 15.

⁶ Heb. x. 22; Lefit. xxvi. 36.

bwbach uffern) yn y gydwybod, pob peth a'th gynhyrfa, a phob digwydd a'th ddychrynna. Os gwnei di ddim (mewn meddwl, gair, neu weithred, neu ymddygiad), yn erbyn dy gydwybod, mae taran yn nesha ynot yn dangos ei llef. Ac os pâr dy gydwybod i ti wneuthur y peth ar peth sydd dda (drwy estyn bys oddifewn ai ddangos i ti), os ti ai hesceulusi, ac a droi heibio, mae scrifen ar dy fur di yn peri i'th gymmalau di oddifewn sigló.¹ Ac heb law hynny (deall hyn, *O Eryr*) fod delwau ym meddwl pob dyn, a'r rheini yw lluniau pob peth a welodd y llygad yn y byd; maent yn ymddangos oll megis mewn drych yn y meddwl, a'r lluniau ymma a barhant byth onis distrywir hwynt cyn i'r corph farw.² Nid oedd ond un ffordd ar ran Duw iw difetha: fe gymmerodd ei anwyl Fab, ai ddelw ei hunan, ac ai tarawodd yn erbyn dy ddelwau di. Fe a dorrodd ei ddelw ei hunan, ac ai lladdodd ar y groes, fel y difethid eulynod dy galon dithau drwy nerth Ysbryd y groes.³ Ac os mynni di gael heddwch cydwybod, a heddwch a barhatho byth, gwybydd y gwneir i ti wybod pa fodd y bu Christ (sef enneiniog Duw) farw drosot ti,⁴ a thithau ynddo yntau, ac yntau ynot tithau. A thrwy gredu hyn i gyd ynghyd, mae'r gydwybod yn cael i hyscubo yn lân drwy ffydd, a'i hyscafhau oddiwrth yr holl hen feddyliau pechodol, er brynted fuont. Gwaed yr Oen sy'n golchi'r enaid, a'r dwfr gyd a'r gwaed.⁵ Ac yn y dwfr a'r gwaed hwnnw oddifewn mae rhinwedd a holl nerth ysbryd y Duw byw tragwyddol. Dymma'r ffynnon agored yn Nghrist i ti, ac ynot ti i'w ddiodi yntau; pob peth sydd o Dduw, ac nid o ddyn, am hynny disgwil di wrtho. Ac o achos dy fod di yn son am bechod y genau, ac am ddrygioni geiriau, cofia byth fod meddyliau'r galon yn eiriau sylweddol ynghlustiau y Goruchaf; a thra fo meddyliau'r cnawd ynot ti, mae nhwy fel bytheuaid yn dy ganlyn di ddydd a nos, ac yn gwneuthur swm amherffaith ynghlustiau'r

¹ Iago iv. 17.   ² Ezek. xiv. 4.   ³ I Ioan iii. 8.   ⁴ Rhuf. vi.
⁵ I Ioan v.; Heb. ix. 14; Zach. xiii. 1; 2 Cor. v. 18;
Psal. xiv. 7; Jer. iv. 14.

Barnwr. O! i ba le y diangi di rhagddynt ond allan o honot dy hunan? Mae un meddwl ofer yn drymmach na'r holl ddaiar, canys nid yw'r ddaiar ond amserol, ond mae'r meddwl yn dragwyddol. Ac hefyd nid yw'r llais oddiallan ond adlais y sŵn oddifewn. Ac mae meddyliau pawb agos yn rhedeg allan oddiwrth Dduw drwy y llygaid a'r clustiau at bethau gweledig, dar-fodedig, heb fedru nag heb gael aros i mewn i wrando ar y llais anrhaethadwy yn yr ysbryd. Mae'r gelyn wedi tynnu allan lygaid a chlustiau pob dyn agos at y peth a wnaed oddiwrth yr hwn ni wnaed ond oedd erioed.¹

Er. Sôn yr wyti yr awron am ryw fyd oddifewn, nid wi'n deall mor pethau hyn.

Col. Mi soniais am hyn o'r blaen, ond nid yw rhai yn deall, er dywedyd deirgwaith yr un peth, am fod y cnawd fel sachlen ddu ar ffenestri'r meddwl. Rwyti, O! ddyn, ynghanol pob naturiaeth, er nad wyt yn gwled. Na wrando ar y mesurwyr cnawdol, sy'n son gormod am yr un mil ar hugain a chwechant o fill-dyroedd sydd yn gwregysu yr holl fyd, ac yn bwrw fod tairmil o ganol gwaelod y ddaiar i'r wynebion, a phedwar myrddiwn oddi ymma i'r haul, a phedwar ugain oddi wrtho ef i'r wybren, ac oddi yno i'r Nef gymmaint ag i'r ddaiar.² Ond mae gair y ffydd yn swnio ynot ti. Mae'r Drindod gyda'th di. Mae paradwys ac uffern drwy bob lle, fel y dywedais i o'r blaen.

Er. Er a ddywettech di, nid yw hyn yn mynd im pen i, nag im calon chwaith. Ar pen yw drws y galon. Pa fodd y mae i ddyn feddwl, heb gam feddwl, am y pethau hyn?

Col. Ni all fod ond un anfesuro!; a hwnnw am i fod ef yn berffaith, rhaid iddo fod³ ymhob man ar unwaith, ac yn llefaru wrth bawb yn wastad, yn clywed ac yn cynnal pob peth ar unwaith. Nid rhan o hono sydd ymma, a rhan accw, canys nid oes mor rhannau ynddo. Ond mae fe i gyd, ac yn gwbl, ac yn hollawl

¹ 2 Tim. iii. 6, 7.

² Rhuf. x. 7, 8.

³ Jer. xxiii. 24.

ymhob man ar unwaith. Am hynny y galle Moesen chwedleua âg ef wyneb yn wyneb, canys yr oedd yr holl Dduwdod o flaen ei lygaid ef. Ond ni wêl neb hyn ond y meddwl ysprydol,¹ fel na ellir gweled yr haul ond yn ei oleuni ei hunan. Pwy sydd yn gweddio? neu pwy sydd yn pregethu? neu yn rhoi tro yn y byd, ac yn gweled fod yr holl Dduwdod i gyd, sef y Duw mawr, ai holl olwg arno? ac yn deall mai lle y mae ei gariad ef, yno y mae bywyd a pharadwys; ac lle mae ei ddig ef, yno y mae angau ac uffern. Hwn yw'r Duw anfesurrol, bendigedig byth, yn ymlonyddu ynddo ei hunan, ac iddo fe bo'r clod ym mhob man yn dragwyddol.² Ni ddyle³ ddyn son am ei enw ef heb barch a chrynfâ, canys ynddo y mae pawb yn son am dano.⁴ Oi flaen ef y mae'r nefoedd yn diangc, a char ei fron ef y mae'r angelion sanctaidd⁵ yn ymguddio; ond mae dynion fel anifeiliaid direswm,⁶ uffernol, yn rhuo, yn anghofus, yn cablu, yn camarfer y gair, yn tyngu, yn drwgfeddwl, yn melldithio, yn rhegi eraill ai heneidieu ei hunain, heb weled fod y tân aniffoddadwy wrthynt ac ynddynt. Ac mae rhai eraill (druain) yn edrych am Dduw o hirbell, ac hefyd yn gweiddi am dano oddiallan, heb weled fod ffynnon, a gwreiddyn ynddynt, yn ceisio tarddu a thyfu drwyddynt.⁷ Canys mae fe gyda phob dyn, er cynddrwg yw, yn goleuo pob dyn ar sydd yn dyfod i'r byd; ond er i fod ef drwy bawb, nid yw fe yn cael aros ond yn ymbell un. Y sawl sydd gantho glust i wrando, gwrandaed.

Er. O! Golomen, onid wyti yn blino bellach a siarad am y pethau hyn? Ni fynnwn i mo'th fino di chwaith.

Col. Edrych di ar dy ragrith, ond dydi dy hun sydd yn ceisio escus? Nid wyti nês er blino, nac er rhagrithio, ac ymescuso. Nid oes dim blinder arnafi; pethau nefol yw fy mywyd,⁸ ac fe a'm gwnaed i o bwrpas i ddwyn tystiolaeth. A rhaid i bob llestr wasanaethu

¹ Math. xi. 27.   ² Rhuf. xi. 36.   ³ Deut. xxviii. 58.

⁴ Dat. vi.   ⁵ Esay. vi.   ⁶ Rhuf. .iii. 14, 18.   ⁷ Ioan i. 9; Ephes. iv. 6.   ⁸ Job xxiii. 12.

yw ddiwedd ai ddefnydd. Nid yw'r angelion yn blino yn canu, ac yn canmol. Ac yr ydychwi yn gweddio, "Gwneler dy ewyllys ar ddaiar, fel yn y nef."

Er. Onid oes (er hynny) rai o honochwi yn swrth-drymion?

Col. Yr ewyllys sydd barod,¹ ond y cnawd sydd wan. Nid yw'r dyn gwan yn blino ar ei fywyd, ond ar ei glefyd, ac eisiau bod yn gryfach, ac mae nerth newydd yn descyn ar y llescaf, os disgwiliant ²am dano oddiuchod. Y gwan a saif, a'r cryf a syrth.

Er. Ond beth, meddi di, a wna dyn sy'n barod i ymollwng dan ei feddwl, ac i orwedd dan ei faich yn ddigalon?

Col. Nhwy ddywedant, Nad trom ond y ddaiar, ac er trymmed yw hi (er ei hoed) mae Duw yn cynnal i fynu y ³ddaiar, ai holl gyrrau ar ei air ei hunan, ac heb chwysu na diffygio. Edrych dithau arno. Hwn a ddichon gynnal dy galon dithau, er trymmed yw. Hwn sydd yn gosod ei fraich dan ei wŷn.⁴ Edrych a gwêl fel y mae efe yn dwyn oddiarnat yr hen nerth, ac yn rhoi i ddywan truan nerth newydd, ac yn i lenwi âg irder newydd fel y mae'r gwreiddyn, tra barhatho, bob blwyddyn yn danfon i'r canghenau ddail a ffrwyth newydd, canys yn y gwreiddyn y mae'r bywyd. Y tad Abraham a obeithiodd yn erbyn rheswm, dan obaith,⁵ Felly y gwnaeth Barac, a Gideon, a Habbacuc, ac Esay, a llawer eraill yn ddiweddar,⁶ ac yn yr oes hon. Fe fyddai rhyi i ti glywed y cwbl, ond gwych gan bawb son am y peth y mae efe yn byw ynddo, ac arno. Oni eili⁷ di ddwyn i fynu dy ffyrdd a'th feddyliau, treigla dy holl hunan ar yr Arglwydd, sef arno, neu tuag atto o'r hyn lleiaf, ac efe a'th gynnal di dan y maen melin. Ac os myn y Tad, rhaid i ti berchi ei Fab ef yn y cwppan chwerw, er mwyn lladd y pechodau; rhaid yw bod yn fodlon i orwedd yn farw yn ei fedd ef, cystal ac i eistedd yn ei gadair. Mae cur y meddwl, yn bysygwriaeth y mae Duw yn i rod di i'r

¹ Mat. xxvi. 41.   ² Esay xl. 30 31.   ³ Esay xl. 28.

⁴ Esay xl. 21.   ⁵ Rhuf. iv. 18.   ⁶ Heb. xi.   ⁷ Diar. xvi. 3;
Psalm lv. 22; 1 Petr v. 7.

rai y mae efe yn i garu, i dynnu i lawr ei balchder. Hiliogaeth Duw yw ysbryd dyn, ac mae Tad yr ysbrydoedd yn i cospi; cwympa dan ei draed ef, ac di gei gyssur.¹

Er. Mi welaf fod y Golomen yn hedeg heb flino mewn daioni, er bod eraill, fel yr hwiaid, yn fuan yn cwympo i'r pyllau. Gwyn ei byd y rhai sydd heb ddyffygio wrth hedeg uwchlaw'r byd ymma.

Col. Onid wyti (O! Eryr) yn un o'r rheini?

Er. Nag ydwyf etto, ysywaith. Nid oes flinder wrth ofer-siarad, ond buan yr wyfi yn blino wrth son am bethau nefol. Ac er hynny, tra fwyfi yn dy gwmmi di, mi debygwn fod rhyw fath ar ddifyrrwch ysbrydol yn fy nwyn i ymlaen.

Col. Am hynny, glŷn ynghymdeithas y rhai nefol. Hawdd yw adnabod rhagrithiwr wrth ei gymdeithion. Safnau diafol yw cymdeithion drwg, yn llyngcu meddyliau'r gwirion.² Gelod penagored yw'r gwyr cyfrwys-ddrwg, yn sugno'r meddwl³ yn ddistaw i uffern, allan o'i gôf ei hun, ac allan o gariad Duw.⁴ Ond am gwmmi da, di a glywaist o'r blaen faint a ddywedodd y gigfran yn i erbyn. Mae yn sicr efrau ymysg y gwenith, ac mae etto wlydd ymysg y llysiâu, a Judas ymysg yr Apostolion, a nadroedd dwfr ymysg y pyscod; ond er hynny, gwae a wrthodo dda am fod drwg wrth ei ystlys, a gwae a gangymmero y naill am y llall.

Er. Ond ni welafi etto un Eglwys bur i mi i uno gyda hi: Nid oes un yn gwneuthur daioni, nag oes un (ac er hynny mae un, a hwnnw, meddi, yw Christ). Ond dywaid y gwir sydd dan y llenn. Onid yw'r eglwysydd newyddion ymma cynddrwg a'r eglwysydd plwyfol gynt?

Col. Mi ddywedais o'r blaen fod llawer yn medru lleisio fel colomennod, ac fel cigfrain hefyd. Mae yn yr eglwysydd lawer o adar eraill; mae'r wyddwalch, a'r förwennol, a'r barcud, a'r gôg, a'r gwalch, a'r dylluan, a'r gôgfran, a'r biogen, a'r gornchwigl, a'r ystlym, a'r

¹ Heb. xii. 9.

² Diar. xxii. 24, 25.

³ Diar. i. 14, 15.

⁴ Diar. iv. 14.

cryr, a'r nosfrân, a'r fulfrân,¹ (a'r cyffelyb bobloedd), a'r rhai hyn wrth y gyfraith, adar aflan ydynt oll. Mae hefyd ysbryd y golomen yn ei mysg yn yr eglwysydd, ond mae ysbryd y byd yn taflu cerrig atti.²

Er. Ond beth a ddywedi am yr yscuthanod, a'r cyffelyb rai, sydd yn debyg i chwi eich hunain ?

Col. Nid yw Moesen yn i galw nhwy yn aflan, er bod gwahaniaeth. Nid wyf finnau yn i barnu, ond yn dwyn ar gôf, nad sidan yw'r carth meinaf, nid aur pob dysclair, nid Gilead yw Ephraim,³ nid Ashdod yw Sion, ac nid gwiw nofio, a boddi wrth y lân.⁴ Nid gwell rhedeg, a blino cyn diwedd. Nid nês dyn, er iddo gychwyn o'r ⁵Aipht, a chael i ladd yn y diffaethwch, drwy anghrediniaeth. Roedd gan Iachawdwr y byd rai ceraint yn ol y cnawd, ⁶ai gwatwarent ef. Mi ddywedais fod Duw wedi rhodio drwy dair teml yn barod ; ⁷sef y deml yn Nghaersalem o waith Solomon, a honno oedd dywyll i'r ysbryd a disclair i'r cnawd ; yr ail oedd ⁸Teml corph y Mab, a ddinistriwyd, ac a gyfodwyd yn ogoneddus ysprydol ; y drydydd, oedd yr eglwys wych ymrhesenoldeb Duw gyda'r Apostolion ;⁹ a'r eglwys nesaf yw Caersalem newydd, yr hon a gynnwys ynddi¹⁰ yr Hen Destament a'r Newydd, ac eiff tu hwnt i'r ddau.

Er. Ond (yn bennaf peth) dangos i mi beth yw'r bedwaredd Deml, canys mi welaf bawb agos wedi blino ar y temlau a'r gwasanaeth sydd etto.

Col. Y Deml olaf yw Duw mewn dynion yn ymddangos, a dynion yn ymddangos yn ei enw yntau ;¹¹ pan fo dynion yn addoli ¹²Duw ynddo ei hunan, ac nid mewn cyfarwyddyd dynion, a Duw ei hunan yn oll yn oll ynddynt, ac iddynt. Canys hyd¹³ yn hyn y greadwriaeth a gyscododd y Creawdwr ; ond pan ymddangoso y Duw mawr, fe ddiflanna y creaduriaid. Mae fo drwy bob peth erioed, ond nid oes mo ysbrydoedd dynion ar y

¹ Lefit. xi.   ² Act. vñ. 51.   ³ Barn. xii. 6.   ⁴ Act. xxvi. 28.

⁵ Mat. xxiv. 13.   ⁶ Ioan vii. 3.   ⁷ I Bren. vi.   ⁸ Ioan ii. 21.

⁹ Act. ii.   ¹⁰ Dat. xxi. 10, 12, 14.   ¹¹ Dat. xxi. 22.

¹² Tit. ii. 13.   ¹³ I Cor. xv. 24.

ddaiar yn i ganfod ef etto yn oll yn oll, ond yn chwennyh y wisg, yn hytrach na'r hwn sydd yn aros ynddi.¹ Cyn ²gwneuthur y byd nid oedd ond Duw yn ymddangos iddo ei hunan ; ac wedi difa'r byd ymma, ni ryfeddir neb ond Duw. Rhai a wêl ei ddigofaint, ac eraill ei gariad, ef byth. Y dyn na welodd Dduw mewn meddwl ysbrydol, ni addolodd hwnnw mo Dduw ei hunan ;³ ond ysbryd y byd mawr, yn ei le ef, y mae y rhan fwyaf yn i addoli. Mae'r amser yn agos na bydd gan ddyonion na goleuni, na hyfrydwch, na thywysog, na bugail, na phorfa, na thai, na thiroedd, na meddianau, na gorphwysfa, na chyfoeth, na gwybodaeth, na bywyd, na dim ond Duw ei hunan ; ac efe sydd ddigon, fel y dywed y ddihareb, "Heb Dduw heb ddim, Duw a digon." A'r rhai sydd yn byw heb Dduw, ni bydd ganddynt ddim pan loscer y byd ymma ond ei pechodau, a'i gwewyr tragywyddol yn ei cydwybodau ei hunain. Am hynny edryched dyn ar ba beth y mae fo yn gosod ei galon ; llawer o demlau yw'r achos o lawer o ymrysonau ; llawer o opiniwnau a adeiladasont lawer o demlau ; ond yn y diwedd, ni bydd ond un deml i'r holl rai duwiol, ac ni bydd yr un i'r rhai annuwiol. Teml Duw yw corph ei Fab :⁴ teml y Mab yw ei Ysbryd anfesurrol (canys yn ei Ysbryd ei hun y mae fo yn byw, ac nid allan). Teml⁵ yr Ysbryd Glân yw plant y deyrnas, ai teml nhwythau yw Duw, yr hwn yw y cyntaf a'r diwethaf, sef yr holl yn oll. Y sawl a fynno fodloni Duw, arhosed yn ei Fab ; y sawl a fynno ddilyn y Mab, rhodied yn ei Ysbryd. Blin ⁶gan ddyngael ei ddiddymu ai ddiddyfnu iw ddiddanu ; ond y sawl sydd ganddo glust i wrando, gwrandawed.

Er. Di soniaist am glust i wrando unwaith o'r blaen. Onid oes gan bawb glust i wrando ?

Col. Mae llawer o leisiau ynghalon dyn ; mae swm y byd,⁷ a'i newyddion, a'i drafferthion, a'i bleserau, a'i ddychryniadau. Mae hefyd o'r tu fewn i stafell y galon swm meddyliau, ac annhymerau, a llanw a thrai

¹ Rhuf. i. 24.   ² 2 Thess. i. 10.   ³ Ioan iv. 22, 23.   ⁴ Col. ii. 9.
⁵ 1 Cor. 6.   ⁶ Gal. v. 16.   ⁷ Zech. ii. 13.

cnawd a gwaed. Ac fel hyn y mae'r enaid truan (fel lletty'r meddwon) yn llawn dwndwr oddifewn; y naill chwant yn ymgoethi a'r llall; neu fel ffair neu farchnad fawr, llei mae trwst a siarad a bloddest yn llenwi heol-ydd y dref oddifewn. Dymma'r achos na wŷr dyn hanner ei feddyliau ei hun, ac nad yw fo yn clywed yn iawn beth y mae ei galon ef ei hun yn i ddywedyd.

Er. Ond pa fodd y mae i feddwl dyn gael llonydd?

Col. Wrth fynd i mewn i'r stafell ddirgel, a'r stafell honno yw Duw ei hunan¹ o'r tu fewn. Ond tra fych di yn gadel i'r meddwl redeg allan drwy'r llygaid a'r synhwyrâu, neu yn edrych oddifewn ar luniau a delwau y peth a welâist neu a gofaist, mae'r meddwl, fel Lot, yn gadel ei dŷ, i ymresymmu ²a'r Sodomiaid, nes i Ysbryd Duw dy gipio di i mewn i ymddiddan a Duw yn stafell y galon. A thra fo'r meddwl fel hyn o'r tu allan, mae diafol o'r tu fewn yn rhwystro y meddyliau i ddychwelyd i mewn i Dduw: ac felly mae'r enaid truan yn rhodio oddicartref, ³yn gweled ac yn chwennych y naill beth a'r llall oddiallan, heb weled pa fath Dduw sydd oddifewn. Ac yr awron (O! Eryr), gâd i mi ofyn i ti, A wyt ti yn gofyn, ac yn dywedyd pob peth (dybygi di) o eigion dy galon?

Er. Mae'n erbyn fy ewyllys i etto ddangos fy holl feddwl i neb.

Col. Ond gosod at dy galon, nad oes dim dirgel ar na fydd amlwg,⁴ canys mae pob peth o flaen wyneb mawr, golau Duw, ai angelion,⁵ a cher bron miloedd meddyliau'r gydwybod. A'r hyn a fossier yn y glust, a bregethir ar bennau'r tai, ynghanol y marchnadoedd. Yr hyn a feddyllo dyn wrth orwedd ar ei wely, a gyhoeddir yn y ffurfafen. Er cynted y dyweder gair, mae fo wedi i brintio yn yr awyr,⁶ ac mae'r angelion yn ei ysdyn ef i'r byd arall (yr hwn yw'r naturiaeth nesaf yn dy gymmydogaeth). Fe ddaw i oleuni disclair yr holl ddirgel ddychmygion,⁷ a'r llen gynghorion, a phob bryntni cornelydd, a difyriad cnawdol, a llof-

¹ Esay xxvi.

² Gen. xix.

³ Esec. vi. 9.

⁴ Luc xii. 2.

⁵ Job xxxiv. 21, 22.

⁶ Esay xxix. 15.

⁷ Preg. xii. 14.

rudd, a lledrad, a llechiad ffalster, a thywyllwch, a phob gair segur (fel y clywaist ti) i'r farn. Ond ni all dyn roi cyfrif am un peth o fil, er hynny rhaid yw rhoi cyfrif: Deall di hefyd fod pob peth ynddo ei hun yn eglur yn barod; nid oes ond cnawd, ac amser, a mesur daiarol, yn rhwystro i'r naill wybod meddyliau'r llall; a phan dorrer y rhain, fe gaiff pawb weled y symudiadau sydd oddifewn. Ac yno fe gaiff pawb glod neu gywilydd o enau Duw.¹

Er. Ond, er hynny, mae llawer peth a wŷr dyn na ddyle fo mo'i ddywedyd, a llawer gwir drwg i ddywedyd.

Col. Gwir yw. Am hynny, na ddywaid air wrth neb oni bydd i'w les. Pam y ²troit dy dafod yn ofer mewn lleferydd, yr hwn a roddwyd i ti, ac nid i anifail? Ond er cyfrwysed a fo dyn, cofied a chanfydded fod y byd yn gweled peth, a'r angelion lawer, a'r gydwybod fwy, a Duw yn gweled y cwbl ar unwaith.

Er. Ond pa fodd y gall un ganfod y cwbl ar unwaith?

Col. Di weli fod yr haul yn edrych ar yr holl wlad,³ ac ar bob peth ynddi ar unwaith; mwy o lawer y cenfydd yr hwn a wnaeth yr haul heb yr haul. Oni chlyw yr hwn a wnaeth y glust (heb glust)? Ac oni wêl yr ⁴hwn a luniodd y llygad, heb ganwyll y llygad cnawdol? Ped fai dyn yn canfod fod y Barnwr mawr yn gweled ei holl feddyliau, ai drofëydd, ai lwybrau oddifewn ac oddifaes, ni pheche efe byth. Ond mae Luciffer yn cadw mwgwd y cnawd ar lygaid meddyliau dyn, na chaiff ef ganfod mo hono ei hun nes i bod hi yn rhyhwyr.

Er. Ai rhyhwyr un amser i ddyn wellhau?

Col. Mae'n rhyhwyr i lawer y foru, am fod heddyw yn rhy gynnar ganddynt;⁵ a'r sawl sy'n troi, sy'n dychwelyd weithiau heb wybod iddo ei hun. Cafwyd fi (medd y Goruchaf) gan y rhai nim ceisiasont.⁶

Er. Beth os caledir calon dyn heddyw, onid yw yn rhyhwyr iddo geisio troi y foru?

¹ 2 Cor. v. 10.

² Eph. iv. 29; Col. iv. 6.

³ Psal. xix. 6.

⁴ Psal. xciv. 9.

⁵ Seph. iii. 2, 3.

⁶ Es. lxxv. 1

Col. Y sawl a galedir unwaith drwyddo, ni chais ef byth yn iawn ddychwelyd,¹ nes i fod ef yn y pwll o'r hwn ni ddaw neb allan byth.

Er. Ond pa fodd y caiff dyn adnabod dydd ei iechydwrïaeth?

Col. Tra fo'r adar yn canu—tra fo'r felin yn troi—tra fo'r gwynt yn chwythu—tra fo'r haiarn yn dwymyn—tra fo'r awr hon yn parhau²—tra fo'r meddwl yn ymgeisio—tra fo'r gydwybod yn rhybuddio. Cyn diffyg yr anadl—cyn cau porth y ddinas—cyn hedeg or enaid—cyn torri o'r edef—cyn cwmpo'r pren—cyn caledu'r ewyllys—cyn serio'r gydwybod—cyn diffodd y ganwyll³—cyn passio'r farn—cyn i heddyw ddarfod—cyn i'r munud ymma fyned heibio. Dychwelwch, O! blant dynion. Pa hyd yr oedwch gymmeryd bywyd?

Er. Mae llawer yn son am gael i dal ai cymmeryd ar awr dda. Onid oes awr dda i bob un oddiwrth y Planedau?

Col. Mae'r Planedau yn rheoli y meddwl anifeiliaidd cnawdol,⁴ nes iddo fynd allan or corph oddi tan yr haul. Ond mae'r dyn difrif ysbrydol uwchlaw'r holl blanedau yn ei feddwl yn barod, er bod ei gorph ef ettofel anifail. Ir dyn cyndyn, nid oes un awr dda, nag i'r dyn nefol un awr ddrwg.

Er. Ond mae ein Henafiaid ni wedi dangos i ni yn y gwrthwyneb, ac mai da yw ymgroesi.

Col. Nid gwiw croesi'r talcen, pan fo'r ysbryd aflan yn y galon. Mae arwydd y groes yn nghalon y dyn fyddlon, yn croesi ei chwantau ac yn ladd ei natur lygredig, ac yn newid ei feddwl; dyna'r Groes sy'n achub dyn rhag pob drwg.⁵ Ond deall nad iw'r dyn sy'n ofni Duw yn ofni'r planedau, mwy nag y mae usdus ar y faingc yn ofni y rhai sydd dano; canys mae'r ⁶dyn duwiol yn rheoli pob peth yn yr Ysbryd gyda Duw ei hun. Ond mae'r dyn arall ⁷yn ofni ei gyscod yn fwy na Duw, am nad yw fo yn gweled drwy ffydd mor Goruchaf.

¹ Heb. iii.² 2 Cor. vi. 2.³ Preg. xii.⁴ Job xxxviii. 33-⁵ Gal. vi. 14.⁶ Hos. xi. 12; xii. 3.⁷ Dan. iii. 16.

Er. Ond beth a ddywedi di am y dewiniaid a'r dewinesau? Oni wyddant hwy lawer peth dirgel?

Col. Os ymroi a wna rhai i ddiabol, fe ddengys- iddynt yr hyn a wŷyr, gan ddyscu ei blant¹ mewn malais a drwg; ond ni wŷyr ef ei hun mor holl gospedig- aeth sydd i ddyfod arno, am hynny mae fo yn crynnu.² O'r tu arall, y rhai sydd yn ymroi i Dduw, a gânt³ i dyscu ganddo, ac ni all yr un drwg gyffwrdd a hwynt, am ei bod mewn byd uchel (mewn naturiaeth arall) yn rheoli gyda'r Oen, ac yn barod i farnu dynion ac angelion. O! gwyn ei byd sydd wedi cael yr adgyfod- iad cyntaf, canys ni all pyrth uffern ymhel ar rheini.⁴

Er. Gwyn ei byd yn siccr. Ond y mae arnai ofn fy mod i etto dan draed naturiaeth cnawd a gwaed.

Col. Dymma'r amser⁵ i ti i ymgodi i'r uchelderau, ac i ddiangc rhag y gelyn wrth redeg dan groes Christ. Dymma'r dydd i dorri drwy'r cwbl; dymma'r awr i fod yn ddedwydd. Ac O! na bai pawb yn gweled ei tymmor, ac yn parattoi erbyn y nos a'r gauaf sydd yn dyfod.⁶ Mae'r wennol a'r cyffyllog yn adnabod ei ham- ser, a'r ŷch yn adnabod ei feddiannydd,⁷ ond y mae dyn yn ffolach na'r assynod gwylltion.

Er. Rhaid i ti ddangos yn helaethach pwy sydd ddedwydd, a pha rai sydd annedwydd, canys mae llawer math ar bobloedd a galwedigaethau. Beth hefyd a ddywedi di am y Pysygwyr, ac am y Gwyr o gyfraith? Di soniaist am lawer math o rai eraill o'r blaen.

Col. Mae'r pysygwyr yn lladd llawer corph dyn drwy ei hanwybodaeth, neu o chwant arian (fel y mae llawer pregethwr yn lladd eneidieu): ond y mae'r pysygwyr yn helpu rhai drwy rodd Duw. Os claf wyti, dos yn daer at Dduw; hefyd cais gan y rhai sydd yn y ffydd a'r ffafr nefol weddio drosot ti. Ac os cynghora Duw di,⁸ dos wedi hynny at y pysygwr. Ond na ddos atto fo yn gyntaf, rhag cael dy droi ymmaith yn ddiobaith. Ac am y Cyfreithwyr, cofia mai fel ac y mae pysygwr

Deut. xviii. 10, 11, 13, 15.

² Iago ii. 19.

³ I Ioan v. 18.

⁴ Dat. ii. 11.

⁵ 2 Cor. vi. 2.

⁶ Jer. viii. 7.

⁷ Es. i. 3.

⁸ Iago v.

ffol yn llenwi'r fonwent yn llawn o gyrph meirwon, a'r pregethwr anneallus yn llenwi'r Eglwys ac opiniwnau gweigion, felly y mae'r cyfreithwyr annuwiol yn llenwi'r gymanfa ac ymrysonau trawsion. Ac fel mai gorau cyfraith cytundeb, felly gorau ffordd yw dioddef cam, a bod yn isel ac yn addfwyn; fe ddioddefodd Duw fwy o gam ar dy law di nag yr wyti iw ddwyn oddiar law dy gymydog.¹

Er. Ond os goddefaf fi bob peth, mae dynion mor anrhesymol, nhwy dynnant fy llygaid i o'm pen o'r diwedd.

Col. Disgwil am gyfiawnder, nid oddiwrth ddynion ond oddiwrth Dduw, ac di ai cei yn ddiammau.² Mae'r amser yn agos iawn yn yr hwn y caiff pawb ei eiddo, Nid yw'r cam y mae eraill yn i wneuthur a'th di ond fel pigiad chwannen wrth y cam a'r gorthrymder yr wyti yn i osod ar wddf dy enaid dy hun. Cofia hynny cyn mynd i'r gyfraith er din. O! mor chweinllyd anioddefgar yw llawer! Mor barod i'r gyfraith! Mor amharod i'r efengyl! yr hon a ddysg ddyn i roddi ei gochl i'r sawl a ddycco ei fantell, cyn cynhennu. Canys gwell yw dioddef y cam mwyaf, na bod yn y gynnen leiaf; ond bod fel oen mud dan law y cneifwyr, a mudan gwirion byddar yn mysig y cyhuddwyr.³

Ond gwae chwi, r cyfreithwyr, mae cyfraith a'ch yssa. Gwae'r cynhennus mewn gwlad,⁴ pentewynion uffern ydynt. Gwae chwi, bysygwyr llofruddiog, mae llawer "Och!" wedi mynd i'r lan arall yn eich erbyn. Gwae chwi, wyr trawsion, yn llyngcu cyfoeth,⁵ rhaid i chwi chwydu'r cwbl gyda'ch gwaed eich hunain. Gwae chwi, yr uchelwyr drwg⁶ ei siamplau, yn llusco y tlodion ar eich ol i ddestryw; pa fodd y rhowchwi gyfrif am eich tenantiaid truain? beth a ddaw o honochwi pan dorrer a phan loscer pob peth uchel?⁷ Gwae bob pren mawr, a phob pren bychan, ar nad yw'n ddwyn ffrwyth da; mae'r tân wedi ennyn yn Nghymru;

¹ Mat. v. 39, 40.   ² Ps. xcvi. 9.   ³ Es. liii. 7.   ⁴ Iago iii. 16.

⁵ Job xx. 15.   ⁶ Ps. x. 9, 10.   ⁷ Job xxiv. 9.   ⁸ Es. ii. 12; Mat. iii. 10; Zech. xi. 1; Preg. xi. 8, 9; Job xi. 11; Job xxiv. 5; Diar. vi. 13, 15; Mat. xxiii.

mae drws dy fforest di (O! wlad y Bruttaniaid presennol) yn agored i'r eirias dân; ac hefyd mae'r fwyall ar dy wreiddyn di—oni ddygi yr awron ffrwyth da, fe a'th dorrir rhag bod yn bobl. A gwae chwi,¹ r oferwyr, sy'n gwario ei hamser, ai hiechyd, ai harian, ai meddyliau tragwyddol mewn oferedd. Gwae di, lafurwr anwybodus; dy holl waith yw cloddio'r ddaiar, ai thrin, a throi'r anifeiliaid yn y mynydd, ac nhwy a gymmerant i troi gennit ti; am hynny, tystion ŷnt yn dy erbyn. Gwae di, ddarllenwr cyfrwysddrwg, yr hwn wyt yn chwilio llyfrau i ganfod lluniau neu feiau; fe genfydd y Gwirionedd dy feiau di, ac a'th farna. Gwae di, ragrithiwr, yr hwn wyt yn ofni golwg dyn; nid wyti yn ofni pechu yn y dirgel, di gei dy farnu yn yr amlwg. Gwae di, gardottyn heinif, segurlyd, na fynni weithio er lles i neb: lles ni cheisi, lles a golli. Gwae di, gydwybod gysglyd,¹ yr hon (fel ci mud) wyt yn bradychu dy berchennog; mae amser hir i ti i udo. Gwae chwi sy'n ymgyrchu i'r dyrfa, yn hoyw eich ysbrydoedd, yn bwytta siwgrw chwant y cnawd yngyrfa diafol, ac yn carowsio eich eneidiau;² ar fyrder ni bydd defnyn o ddwfr i ti iw gael i oeri blaen dy dafod. Gwae chwi, foneddigion drwg, sy'n llyfu chwys y tlodion, yn peri ich tenantiaid ochneidio, ac yn torri ei hescyrn:³ mae amser eich wasgfa chwi yn prysuro heb oedi. Gwae chwi, offeiriaid mudion, yn caru llwynogod, yn cyfarth defaid; cŵn deillion, chwerwon, beilchion, diog, gwangcus, chwrnlyd, cysglyd, llydlyd, drewllyd;⁴ fe ach troir chwi oll allan o'r eglwys. A gwae⁵ chwi, holl hen Gymry sydd etto heb i hadnewyddu. Ond gwyn eich byd chwi sy'n hiraethus am Dduw, chwi gewch eich llenwi ac efo, ynddo, iddo.⁶ Gwyn eich byd chwi rai diwyd, ffyddlon, parhaus, chwi a gewch fendith ar eich gwaith. Gwyn ei byd y gweddiwyr diragrith, nhwy a gant i gwrando bob amser.⁷ Gwyn ei byd ai gwadant ei hunain; ni wad Duw mo honynt. Gwyn ei byd a gywir hauant wenith Duw; hwy gant fwyn-

¹ Diar. xix. 15; Diar. vi. 10.   ² Iago v. 5; Jer. li. 39.   ³ Amos iv. 1; Mic. iii. 3.   ⁴ Es. lvi. 11.   ⁵ Jer. xxiii.   ⁶ Mat. v; Zech. x. 1; Ps. i. 3.   ⁷ Jer. xxix. 13.

hau cnwd ysbrydol.¹ Gwyn ei byd y rhai ysbrydol, canys gyda nhwy y mae cyfrinach Duw.² Gwyn ei byd y gwiliadwrus, ni chaiff diafol afel arnynt. Gwyn ei byd y disgwilwyr distaw,³ fe ymwêl yr Arglwydd Iesu a hwynt. Gwyn ei byd y rhai a ddioddefant dros yr Oen, gyda'r Oen y teyrnasant. Gwyn ei byd y rhai a ddihunwyd ac a ddihunanwyd, byw a wnant yn Nuw ei hunan. Gwyn ei byd a barhânt hyd y diwedd mewn daioni, anrhaethadwy yw ei cyflog hwynt. Gwyn ei byd y llesg, gostyngedig, torredig ei calonnau, canys ynddynt hwy yr erys Duw. Gwyn ei byd y diniwed, ni all neb i niweidio. Gwyn ei byd blant bychain Duw, mawr yw ei ofal am danynt. Gwyn fyd weision grymmus y Tad, eisteddant i wledda, a'r Oen ai gwasanaetha. Gwyn ei byd y rhai bodlon, dioddefgar, nid oes dim a all i cythruddo. Gwyn ei byd a arosant yn isel, nhwy a godir yn uchel. Gwyn ei byd a nofiant yn erbyn ffrwd naturiaeth, nhwy ddônt i'r môr llei mae'r ysbrydoedd sanctaidd. Gwyn ei byd a wnelont bob-daioni ar a wyponnt, nhwy gânt wybod a fynnonnt, a nerth newydd fel eryrod.⁴ Gwyn ei byd a rodiant gyda Duw, fel Enoch; Duw ai geilw ac ai derbyn o fysg dynion.⁵ Gwyn ei fydd y meddwl pur,⁶ llonydd, fe edwyn hwnnw Baradwys a Phren y bywyd. Gwyn ei fydd a ymprydio oddiwrth gnawdoliaeth, fe gaiff fwytta manna Duw. Gwyn ei fydd a wrthodo holl bleserau'r cnawd, efe a yf o afon Duw.⁷ Ac (mewn un gair) Gwyn ei fydd yr aienedig, hwnnw a anwyd i etifeddu pob peth. Duw sydd yn Dad iddo, ac yntau yn blentyn anwyl i Dduw. Yr Oen fydd ei oleuni, ac yntau fydd oleuni yn yr Arglwydd.⁸ Ni all dim i ddrygu, ond pob peth a gydweithia er lles iddo. Pan na allo ddael ei afael ar Dduw, fe ddeil Duw ei afael ar ei hâd ynddo ef.⁹ Fe gaiff orphwys byth ynghalon Duw (yr hon yw ei Fab) pan fo llawer eraill byth yn ffrio ar y llechau

¹ Marc iv.   ² Ps. xxv. 14.   ³ Ps. xxvii. 14; Galar. iii. 26, 31; 2 Tim. ii. 12; 1 Ioan iii. 24; Dat. ii. 20; Es. lvii. 19; Phil. ii. 15; 1 Ioan ii. 12, 13.   ⁴ Ioan vii. 17.   ⁵ Heb. xi. 5.   ⁶ Mat. v. 8.   ⁷ Dat. xxi. 7.   ⁸ Dat. vii. 17; Eph. v. 9   ⁹ Khuf. viii. 28.

duon, tanllyd, yn farw heb fyw, yn fyw heb farw, yn dragwyddol. Ond ni all yr ail angau niwed i'r ail-enedig, ac nid oes dafod angel a all gyfrif yr holl drysorau sydd ynghadw yn Nuw cyn dechreuad y byd i'r enaid hwnnw. Ond efe ai cenfydd ac ai caiff,¹ ai waith ef fydd i cyfrif ai mwynhau yn dragwyddol. Wele'r awron, dymma'r felldith a'r fendith. Wele, dymma fynydd Ebal, a mynydd Garizim. Dymma angau, ac fel dymma fywyd. Dewis di, O ddyn, fywyd ac nid angau.

Er. Dywaid i mi, Pa fodd y cymmerai afel ar y bywyd?

Col. Mae'r addewid yn perthyn i ti wrth dy henw, os cedwi afael ynnddi. Dy enw di (wrth naturiaeth) yw, Drygddyn,² Anuwiol, y pechadur ffaidd, creulon, carcharwr dall, byddar; ir rhain, wrth ei henwau yn yr yscrythur, y mae gair yr addewid. Ie, er bod yr enaid yn wan heb allel cymryd gafael ar y cyfammod, fe gymmer cyfammod Duw afael ar yr enaid. Canys yn enw'r Mab y caiff y cenhedloedd ymddiried.³ Ac os dywedodd ef y cai di lynu yn y Mab, beth er dywedyd or gelyn na chai di? Nid gair y gelyn a saif.

Er. Attolwg, dangos i mi beth yw'r cyfammod newydd?

Col. Cytundeb rhwng Duw ai Fab dros ddyn, a rhwng Duw a dyn drwy waed yr Oen. Cariaid yw Duw ac ewylllys da at ddyn. Ac er darfod i ddyn i adel ef, a dewis y cythrel yn dywysog iddo, yn ysbryd y byd mawr ymma, etto fe a glywodd Duw arno gymryd i Fab⁴ (ai galon anwyl) oi fonwes, ac fe ai rhoddodd i farw (fel gwenhithen yn y ddaiar)⁵ i borthi llawer. Rhodd fawr annrhaethol yw Christ,⁶ a rhodd fawr yw llaw ffydd iw dderbyn; ni all neb i phrynu, ond fe all y tlottaf i derbyn. Llawer a ddywedir ynghylch y cyfammod newydd, ac am hynny ni ddywedafi ond hyn yr awron: Mai drwy rinwedd hwn y mae'r pechadur yn eiddo Christ, a Christ yn ei eiddo

¹ I Cor. ii. 9.   ² I Tim. i. 13.   ³ Rhuf. iv. 5; Dat. iii. 17, 18; Mat. xii. 21.   ⁴ I Ioan iv. 10; Rhuf. v. 8.   ⁵ Ioan xii. 24.
⁶ Rhuf. viii. 32; Esay lv. 1.

yntau : mae Duw yn ymroi drwy Ghrist i ddyn, a dyn yn rhaid iddo ymroi drwy Ghrist i Dduw. Ac felly mae pob peth ar sydd gan Dduw, oll yn oll, yn eiddo dyn,¹ ac eiddo dyn pechadurus, sef ei holl ewyllys ai feddyliau yn eiddo Ysbryd Duw. Eiddo fi (medd y Tad wrth Ghrist) yw'r eiddot ti. Ac medd yntau wrth y pechadur, Eiddo fi yw holl eiddo'r Tad, ac eiddot ti yw fy eiddo fi, am heiddo fi wyti, O ddyn! Myfi a'th brynais.² Rhaid i mi dy gael a'th gymryd, a rhaid i tithau gael ffydd gennifi, i'm cael ac i'm cymryd innau.³ Dymma swm y cyfammod newydd.

Er. Ond beth yw'r ffydd ymma y sonir am dani?

Col. Ysbrydoliaeth ryfeddol, nid yn unig i gredu mai'r Iesu yw Christ, ond hefyd mai'r Christ ymma yw Anwylyd, a Brenin, a Bywyd dy enaid ti : a darfod i'r Iesu farw drosoti, i fyw ynoti, ac i'th ddwyn yn ddiwed at Dduw,⁴ i'r gwreiddyn yn y drindod nefol ; o'r hwn yr ehedodd dyn allan drwy gwymp Adda. Pan fo'r enaid yn canfod hyn iddo ei hun, ac yn cynnwys hyn ynddo ei hun, dyna ddyn yn credu ychydig. Dyna ganwyll yn dechrau goleuo. Ni ddiffoddir moni.

Er. Ond pam yr wyti mor fynych yn dywedyd mai Christ yw calon Duw'r Tad?

Col. Am mai ef yw bywyd, a dirgelwch, a doethineb, ac anwylyd, a chyntaf a diwaethaf, a phennaf ei Dad⁵ (fel y mae calon mewn dyn). Ac nid oes yn ei galon ef ond ewyllys da tuag at bawb, heb ewyllysio fod neb yn golledig. Er hynny, pan wnelo dyn ddrwg yn erbyn Duw, mae fo yn barod i feddwl yn ddrwg ac yn galed am Dduw, ac nid am dano ei hun, fel ped fai'r Goruchaf ar y bai, ac nid dyn.

Er. Er i ti ddywedyd mai da yw Duw, nid wyfi yn credu nad oes digter ynddo tuag attaf fi?

Col. At dy gnawd y mae digter, a gwir yw hyn, Rhaid i ti adel iddo ddifa dy gnawd, rhag ith gnawd ti ddifa dy ysbryd ; ond at dy ysbryd nid oes ond cariad.⁶ A oes dim tywyllwch yn yr haul? neu eisiau ar berffeithrwydd? A wnaeth Duw niwed i ti erioed? Ond

¹ Can. ii. 16   ² Ioan xvii. 6, 10.   ³ Eph. ii. 8.   ⁴ Ioan xx. 28 ;
⁵ 1 Pet. iii. 18.   ⁶ Ioan i. 18 ; 1 Cor. i. 24.   ⁶ Ps. xcix. 8.

oddiwrtho ef y cefaisti bob daioni?¹ Ond efe a'th achubodd di oddiwrth lawer perigl? Ond hir y cydddygodd ef a'th di,² er i ti boeri dy bechod beunydd yn ei wyneb ef? Ond efe a roddes y byd, a'i bobl, a'i Fab, a'i Fibl, o'th flaen di, a llawer rhybudd cariadus i ti? A wyti (wedi'r cwbl) yn tybied mai meistr caled yw? Nid yw fo yn ceisio gennit ti ddim ond y peth sydd dda ar dy les dy hunan. Dywaid dithau fel y dywedodd gwraig Manoa,³ Pe buase Duw ar fedr ein lladd ni, ni buase fo yn gwneuthur cymaint drosom ni. Nid amser yw hi yr awron i ddigalonni. Wele, mae'r dydd yn codi yn ddisclair, a'r seinctiau yn gwaeddi Hallelujah, ar pechaduriaid yn deffroi, ar anifeiliaid drwg yn rhedeg i'w llochesau, ar blodau yn tarddu, ar haf mawr yn agos. Cyfod tithau i fynu yn galonnog; roedd gan Dduw feddwl da attat ti pan ordeinie ef i ti gael byw yn y fath amser a hwn. Ni wyddost ti nad oes gan Dduw ddefnydd mawr mewn cariad iw wneuthur ath di yn dy genhedlaeth. Gwir yw y mynnai diafol i ti feddwl yn ddrwg am Dduw, i fod ef yn dy gashau di, fel y mae fo ei hunan. Ond cofia i Dduw gymryd gafael, nid ar natur angelion ond ar natur dymion, yn Hâd Abraham,⁴ ac nid yn hâd Luciffer. Dywaid ti yn dy galon, Drwy nerth Christ, tra fyddwyf byw, mi feddylia'n dda am Dduw. Er iddo fy lladd i, mi a lynaf wrth ei draed ef.⁵ Ac os daw meddwl i fewn, fel pellen danllyd, oddiwrth ddiabol, tafl hi yn fuan allan eilwaith at ei thad, ac yno nid dy eiddo ti ond eiddo'r gelyn yw'r fath feddyliau diffaith a'r rheini. Nid yw Satan ond fel ceiliagwydd: gwrthwyneba fo yn dy galon, ac fe a ddiangc⁶ oddiwrthyt. Swm dy holl ddled ti yw meddwl yn dda am Dduw, ac yn ddrwg am dy feddwl dy hunan; canys daioni yw ef, a nyth drygioni wyt tithau. Gwna hyn nes i ti garu Duw yn anwyl ddigon, ath gashau dy hunan yn anghymodlon fel y dylit.

Er. Ond yr wyfi yn clywed beunydd ryw sŵn ynof, mai cyfiawn yw Duw, mai cyfyng yw'r porth nefol, mai

¹ Job xxxvi. 23.   ² Ex. xxxiv. 6, 7.   ³ Barn. xiii. 23.
⁴ Heb. ii. 16.   ⁵ Job xiii. 15.   ⁶ Iago iv. 7.

colledig yw'r rhan fwyaf, mai aml yw y rhagrithwyr, mai anaml yw addolwyr y Tad, mai taer yw'r gelyn, mai diarfog yw dyn, mai mynych y cwmpais i fy hunan, mai digymmar yw fy mhechod, ac mai cant i un y cai fyth fod yn gadwedig.

Col. Dymma'r ateb, Wele mae'r drws i'r bywyd yn agored etto.¹ Na fydd ddiotal; di elli etto² fyned i mewn i'r Plâs gogoneddus tragwyddol. Mae gwaedd oddiwrth Dduw drwy'r holl wlad, yn gwahodd pawb i mewn, er trymmed yw ei pechodau, ac er amled fu ei cwmpiau. A phan ddelych yn dy ewyllys i mewn at Dduw, fe a rydd i ti arfau,³ i ymladd ar sarph, ac a'th wna di yn daer i dynnu i lawr wrychoedd gardd y cythrael ynoti ac yn y byd; ac fe a ddysg i ti addoli'r Tad ei hunan,⁴ yn ei Ysbryd a'i wirionedd ei hunan, drwy garthu allan y rhagrith a'r ffalsfeddwl. Ac yna di gei wybod dy fod ti mewn cyflwr cadwedig, wedi myned drwy'r porth i mewn i gyfiawnder Duw,⁵ rhwnsydd eiddo pob un ar sy'n nefol gredu efengil Duw. Canys nid o ddyn ond o Dduw y mae iechydwrriaeth.

Er. Mae hyn yn gyssurus iawn, ond er hynny mae rhyw beth o'r tu fewn yn fy lladd i. Beth a wna un colledig? A oes dim help iddo?

Col. Rhaid yw dy ladd di cyn dy iachau,⁶ a'th gollu cyn dy gael. Ac fel y daeth Immanuel o uwchder Nef i waelod uffern, felly i swydd ef yw codi llawer o waelod gwae i uwchder gwynfyd. Mi adwaenwn un y daeth Diafol atto, gan ddywedyd, "Colledig wyt." Yntau a atebodd, "Gwir yw hynny: ond (ebr ef) gwir yw hyn hefyd, ddyfod Christ i gadw'r colledig." Dal dy afael ar yr edef honno, fe gostiodd i Ghrist ei fywyd i nyddu hi i gadw dy fywyd di. Carwr y pechaduriaid pennaf yw'r Arglwydd Goruchaf.⁷

Ac os coch fel scarlat yw dy bechodau, efe ai gwna yn wynnach na'r eira.⁸ Mae ei Ysbryd ef megis sebon y golchyddion,⁹ yn carthu allan y llwgr dyfnaf. Ac fel y mae'r Mab yn rhad, felly mae'r Ysbryd hwnnw yn

¹ Es. lxx. 1, 2.   ² Mat. xi. 28.   ³ Eph. vi. 13.   ⁴ Ioan iv. 24.
⁵ Rhuf. iiii.   ⁶ Hos. vi. 1.   ⁷ Marc ii. 17.   ⁸ Es. i. 18.   ⁹ Mal. iiii.

rhad hefyd.¹ Gofyn, ac di ai cai. Hwn a esyd yr olaf yn gyntaf, a'r bryntaf yn lanaf.² Hwn a gymer wiail newyddion i'th geryddu di (yn dy gydwybod) allan o honot dy hunan. Ni fyn ef i ti fod yn un o'r bastardiaid, ond yn un o wir hiliogaeth Duw;³ ac er mwyn hynny mae fe yn dy geryddu. Ac er cynted unwaith y gwelych di waelod uffern dy galon dy hun, ac uwchder cariad Duw, a rhyfeddodau Paradwys, a chanfod beth wyti, beth a fuost ti, a beth a fyddi di byth, ie, meddaf, pan ymglywech unwaith ac eli ac olew serch mwynnaidd y Duw tragywyddol, yn iachau briwiau'r galon⁴ ar gydwybod, yna di waeddi allan, Hallelujah: Moliant Duw a leinw'r hollfyd: Pwy sydd debyg iddo? Iddo fo bo'r moliant. Duw a doddodd fy nghalon galed i, ac am dycodd i yn siriol i ganu iddo gydai holl seintiau, mewn ysbryd a nerth. Duw am carodd;⁵ Duw a'm cofiodd, ceisiodd, cafodd, cadwodd, cododd Haul fy mywyd trwy farwolaeth; Ffynnon fy ysbryd: Swm fy hiraeth; Gwreiddyn byd; a Phen angelion; Tad fy Arglwydd; Carwr dynion; ac o honno, drwyddo, iddo, mae pob peth. Pwy all ei chwilio? Ond pan fych di llawenaf fel hyn ym Mharadwys Duw,⁶ yno gochel fwyaf rhag i'r sarph genfigennus ddyfod attat a dywedyd wrthyt, ⁷Di elli yr awron fod yn ddiotal. Mae pob peth yn dda. Gollwng i mewn dy chwantau cyfreithlon naturiol ynot i ymgymmysgu ar deisyfiadau nefol, ac wrth hynny (medd y sarph) di gei'r ddau ynghyd.

Ond dymma'r gwir: Wrth hynny di golli'r Ysbryd pur ar golomen, ac yn i le fe ddaw'r gigfran i mewn,⁸ a'r llu o feddyliau duon, ⁹amheus, anfodlon, temhestlog, ac yno rwyti yn cwmpo oddiwrth dy Gariad ath Briod cyntaf, ac megis yn colli dy fywyd, ath oleuni anwyl, ac yn putteinio yn dy feddwl gydag ysbryd mawr y byd hwn,¹⁰ yr hwn hefyd sydd yn chwennych dy enaid tithau iw feddiant. Ni bu ddyd anllad erioed

¹ Ps. li. 12.² Luc xii. 13.³ Heb. xii.⁴ Ps. cxlvii. 3.⁵ Ps. xl. 2, 3.⁶ Ps. ii. 11.⁷ 1 Pet. v. 8.⁸ Ps. xxx. 6, 7.⁹ Hosea ii. 5.¹⁰ Iago iv. 4.

yn chwennych morwyn brydferth, cymmmain ac y mae ysbryd y byd hwn yn chwantu dy enaid di, canys fe wŷr bywyd naturiaeth, i Dduw wneuthur dy ysbryd di ar ei lun i hun, i fod yn forwyn iddo ei hun, ac na ddylit ti ymlygru gydag un creadur. Ac am hynny, os cefaist ti unwaith flas ar air Duw, gochel i golli,¹ a mynd yn buttein yn dy feddwl i chwantau diafol, ar cnawd brwnt, ar byd byr ymma.

Er. Ond beth os cwympa dyn oddiwrth y gofal, ar hiraeth, ar cariad cyntaf? A oes dim gobaith o hwnnw?

Col. Coded hwnnw yn fuan. Cofied mai gwell yw bod ym mreichiau Mab Duw nag ymdrybaeddu yn y cnawd.² Gochel galedu dy gydwybod wrth i mynych dwymno ai hoeri. Mae dy reswm di (O! ddyng galwedig) fel neuadd wedi ei hyscubo, ai threfnu, ai golueo.³ Gwilia rhag i saith ysbryd naturiaeth lygredig ddyfod i mewn eilwaith, rhag i'r diwedd fod yn waeth na'r dechrau.⁴ Drwg ac erchyll yw dechreuad pechadur wrth i eni i'r byd, ond mae diwedd rhai yn waeth wrth i geni o byd. O! cymmer ofal rhag i'th ganwyll ddiffodd ar y ddaiar, rhag na bo goleuni ynot i ddangos i ti i ba le yr ei di wrth farw.⁵ Ond bydd wrol; cynnydda mewn gwybodaeth, a gostyngeddwrwydd, a hyfdra gyda Duw. Dal y daioni a gefaist.⁶ Gad ir hedyn mwstard hedeg a thyfu ynot. Cadw allan y drwg, a gwaedda am help ar Achubwr a nesha attat. Cofia weision Duw gynt; er amled oedd ei gwendid, yr oedd ei Meistr yn rhoi henwau parchedig arnynt; sef, Noah berffaith, Abraham ffyddlon, Lot gyfiawn, Job ddiodd-efgar, Dafydd llun calon Duw, Jonah y prophwyd, a Moses addfwyn (yr hwn pan ddigiodd seithwaith fe a bechodd unwaith). Am hynny, ymdaro di yn lew ar gelyn yn nerth yr Oen. Cymmer gleddyf llym angau Christ i ddarnio'r sarp, ac i ladd yr hen ddyng ynot. Os cwympaist, cyfod; ac os codaist, gochel gwympo. Nid rhaid i ti ymgadw rhag dim ond rhag y pechod, yr hwn yw gelyn Duw, a gefail diafol, drwy'r hon y mae fo yn cymeryd gafael ar y meddwl.

¹ Heb. vi. ; Hos. ii. 7. ² Ezech. xvi. ³ Luc xi. 24. ⁴ 2 Petr ii. 20. ⁵ Ps. xiii. 3. ⁶ 1 Cor. xvi. 13; Dat. ii. 25.

Er. Adolwg, dangos i mi yn eglurach, pa beth yw pechod.

Col. Pechod yw troseddiad y gyfraith,¹ amhuredd y creadur, croesineb naturiaeth yn erbyn Duw, gwrthwynebrwydd iw ewyllys sanctaidd ef. Pechod yw, pan fo'r meddwl yn chwilio am fodlonrwydd lle nid yw iw gael.² Rhaid yw deall mai drwy bechod Adda y torrwyd naturiaeth yn ddarnau, ac mae Duw drwy'r darnau hyn (sef drwy bob peth) yn bod. A'r pechod yw ceisio³ dedwyddwch yn y darnau hyn, ond nid yn Nuw. Mae'r dyn glwth yn chwilio am y daioni mewn bwyd,⁴ a'r meddw mewn diod, a'r balch mewn dillad neu ddoniau'r meddwl. Hefyd mae'r gwryw a'r fenyw yn tybied fod y perffeithrwydd yn y naill y llall, ac yn mynd drwy fryntni (o flaen wyneb golau Duw) yw geisio, ond yn lle i gael yn cwmpo ill dau i ffau y cythreuliaid. Canys nid mewn un creadur, nac yn yr holl greadwriaeth, y mae'r trysor ar blodeuyn Daioni. Mae'r wybren, a'r ddaiar, a'r môr yn llefaru, Nid yw ynom ni.⁵ Mae'r defnyddiau ar dyfnderau, ie, ac amser hefyd yn dywedyd, Nid yw ynom ninnau. Di elli gael y rhain heb gael Daioni, er i fod ef yn ymguddio drwy'r cwbl yn Mhreswylwr tragwyddoldeb. Mae chwantau'r meddwl fel saethau, pob un ar sy'n mynd heibio i Dduw, pechod yw: O, mor aneirif yw'r rheini! Ac ni all dyn ond pechu tra fo ef yn aros yn nghanghenau naturiaeth, hynny yw, yn llygadrythu ar y naill beth ar ol y llall, heb ddychwelyd ir undeb, yr hwn yw Duw ei hun. A chymaint o ddyn ac sydd yn Ysbryd Duw, cymaint a hynny sydd heb bechu. Ac yn fynnych mae enaid dyn yn pechu, pan fo ei ysbryd ef yn ymgadw yn bur.⁶

Er. Roeddwn i gynne yn barod i ffentio, ond yr awron mae ynof beth nerth, a chefn a chalon, i ymofyn ymhellach cyn ymadel. Adolwg, dangos beth yw y rhagoriaeth rhwng yr enaid a'r ysbryd yn yr un dyn?

Col. Ysbryd dyn yw'r tryssor mawr, ar enaid sydd megis llong iw ddwyn o'r naill ir llall. Ysbryd dyn

¹ I Ioan iii. 4.   ² Esay lv. 2.   ³ Luc xv. 16.   ⁴ Phil. iii. 19.
⁵ Job xxviii. 4.   ⁶ Ps. li. 6.

yw'r castell, ar enaid sydd fel tref oi amgylch. Yr ysbryd yw cynhwyllin y meddyliau, a'r enaid yw pliscyn y rheswm oddi allan. Yr ysbryd (medd yr Yscrethyr) yw'r mêr, a meddyliau'r enaid yw'r cymalau. Ysbryd¹ dyn yw gwreiddyn y pren, a rhesymau'r enaid yw'r canghenhau. Mae enaid ymmhob peth byw, a math ar ddeall gan anifail, ond nid oes ysbryd anfarwol mewn dim ond mewn dynion ac angelion. Yr enaid² y mae dyn yn ei lun ei hun yn ei genhedlu, ond Duw yw Tad (ac nid Taid) yr ysbryd; yr enaid rhesymol yw hwylbren dyn, ond yr ysbryd yw llyw y llong. Weithiau mae ysbryd dyn yn rhodio (fel Dina) allan yn rhodfeydd yr enaid, ac yno mae gwynt ysbryd y byd hwn yn i gipio; ond mae ysbryd dyn naturiol yn wastad allan o hono ei hun, fel y mab afradlon,³ nes dychwelyd, yn cael i ddwyn ynghertwyn y cythrael, ac yn dilyn ei chwibianiad ef yn y cnawd.⁴ Mae'r ysbryd fel tŷ Lot, a'r enaid yn y cnawd fel heol Sodom. Ac fel y mae rhagoriaeth rhwng anadl dyn a'i feddwl, felly y mae rhwng yr enaid ar ysbryd. Yr ysbryd yw neuadd yr enaid, a'r enaid yw porth yr ysbryd. Dymma'r ysbryd (yn angau'r corph) sydd yn escyn i fynu at gadair Preswylwr tragwyddoldeb,⁵ pan fo enaid anifail yn descyn i lawr, canys gwaed yw.

Deall hyn hefyd, wneuthur o Dduw ddyn ym merion pob creadur (megis cynhwyllin y byd mawr).⁶ Fe anadlodd Duw oi enau ei hun, ei anadl ynddo, iddo, a hwnnw a bery byth. Ei ysbryd naturiol sydd drwy gyd-gynhulliad y ffurfafen, ai gorph or pedwar defnydd. Mae dyn Duw yn gyfrannog ar sêr mewn tegwch, ar planhigion mewn tyfiant, ac ar anifail mewn synhwyrau cnawdol (y rhai yw'r enaid naturiol): yn gyfrannog hefyd ar angelion mewn deall tragwyddol, ac a Christ yn y natur nefol. Na chymmer di mo'th dwyllo gan dwyllwyr yr oes hon, ac na fydd ddiert h i ti dy hun.

Di weli ynot dy hun ddau fath ar feddyliau. Rhai dyfnion, cuddiedig, pwrpasol, dewisedig, anwyl (fel aur

¹ Heb. iv. 12.   ² 1 Thes. v. 23.   ³ Luc. xv. 17.   ⁴ Eph. ii. 2, 3.
⁵ Preg. iii. 21.   ⁶ Psal. cxxxix.

yn y meddwl). Mae rhai eraill yn gweu i mewn ac allan drwy'r meddwl, fel dynion mewn lletty, ond nid ydynt yn aros ynddo. Di weli hefyd fod y naill feddwl ynot yn gwrthod y llall; ath fod ti yn meddwl llawer peth yn erbyn dy ewyllys. Gwybydd, gan hynny, agor dy lygaid a gwel, mai gwreiddyn yr ewyllys yw dy ysbryd, ac mai'r llall yw cyfraith dy aelodau. Mae'r enaid yn y byd ymma yn sefyll yn y corph, ar ysbryd yn llechu yn yr enaid. Pawb sy'n gweled corph dyn, a llawer sy'n canfod yscogiadau yr enaid, ond ychydig yn dirnad yr ysbryd dirgelaf, sef gwaelod y galon: ni wél neb hwnnw ond Ysbryd Duw, yr hwn sydd yn chwilio pawb. Ymhellach; fel mai'r corph yw cyscod yr enaid, ar enaid yr ysbryd, felly di elli weled fel y mae dy ysbryd di yn bwrw'r ymporion holl (yr holl feddyliau naturiol) fel gwagedd a gorthrymder ysbryd i breseb yr enaid, ar enaid yn bwrw yr ymborth corphorol i hopran y corph. Mae tair nef yn gweithio ar dair rhan dyn; yr isaf ar ein cyrph¹ (fel y gwelwn beunydd), y ganol ar ein heneidieu, ar uchaf ar ein hysbrydoedd. Yn yr ysbryd, enaid, a chorph, yr ymddangosodd Duw ac y pechodd dyn, ac y dioddefodd Christ. Mae rhinweddau dyn naturiol yn ei enaid, ai bechodau yn ei ysbryd; mae rhinweddau dyn ysbrydol yn ei ysbryd, ai bechodau yn unig yn ei enaid. Y sawl ni adwaeno ei enaid ai ysbryd, ni ddeall nai feddyliau'r dydd, nai freuddwydion y nos. Pam y mae rhyfeloedd mewn Seinctiau oddifewn? am fod y dref ar castell ymma yn saethu at ei gilydd. Pam y mae ymrysonau ymysg ffyddloniaid? am fod enaid y naill yn ymosod yn erbyn ysbryd y llall, canys yr un yw ei hysbryd hwynt oll yn Nuw, ond ni chytuna ei heneidieu naturiol ai gilydd. Ac hefyd llawer dyn sydd yn newynu ei ysbryd wrth besci ei enaid a rheswm dynol. Mae tair rhan dyn yn ymddangos fel plant, a gweision, ac anifeiliaid Iob, neu yn debig i dri mab Noah ai gwragedd; neu fel tri phlentyn yn y ffwrn, a Mab Duw yn bedwerydd; neu fel cyntedd y deml, ar lle Sanctaidd, a'r lle Sancteiddiolaf. Cofia dithau mai'r

¹ Job xxxviii. 33.

tri hyn yw dy dyddyn ath etifeddiaeth di; ac mae'r Yscrythur Lân yn son yn helaeth ac yn fynych am enaid, ac ysbryd, a choroph, er nad oes fawr etto yn deall hyn. Ar rhai sydd yn canfod ychydig lewyrch, ni chaniadhaed iddynt moi draethu mewn iaith ddynol, canys dyfnder anfeidrol yw, prin y ganwyd yr amser yn yr hon y datguddir hyn. Ond disgwil di yn ostyngedig am Dduw, ac di gei weled rhyfeddodau tragywyddol ei gariad ef, a bydd ddiolchgar am ychydig oleuni.

Er. Ond mae arnai ofn ysbryd Anghrist, rhag i mi dderbyn gau athrawiaeth, ac angel y tywyllwch, yn rhith angel y goleuni; mae llawer dysceidiaeth ddwfn, ddiether, ddyrus, yr awron nad wyfi yn i deall.

Col. Hawdd i blentyn y dydd adnabod Anghrist (Blaidd y nos), fel y dywedais i o'r blaen, wrth ei lais, ai liw, ai ddillad, a thuedd ei fywyd.¹ Mae fo yn newid gwisg yn fynych² ac yn dyfod yn rhith gostyngedd-rwydd, a dysceidiaeth, a goleuni newydd,³ yn cymryd arno brudd-der neu lawenydd, a zel i losgi'r cnawd ac i fyw yn ysbrydol, ac er hynny Hunan yw swm ei holl grefydd ef; ei ewyllys ei Hunan a wna, ai feddwl ei Hunan a fyn, a'i synwyr ei Hunan ai harwain. Mae'n hawdd dy adnabod di (O! sarph dorchog dwyllodrus), er dy fod ti yn nyddu dy edef yn llawer meinach nag o'r blaen. Rwyti yn ymffrostio mewn rhinwedd a chrefydd, ac opiniwnau o'r gwirionedd,⁴ rwyti yn son am yscrythur ac awdurdod Duw,⁵ ond yr wyti yn byw mewn anghariad a chenfigen, mewn hyfdra cnawdol (yn barnu llawer⁶ cyn clywed barn Duw am danat dy hunan), yn rhyfela, yn lladd, yn llosgi, yn lledratta dan rith duwioldeb, yn difetha'r defaid fel llwynoges, ac yn diangc i'th ffau, yn llechu yn dy synwyr dy hun, ac yn gwnio dail i guddio dy noethni; wele llais y Goruchaf a'th ddychryna,⁷ a discleirdeb ei ddyfodiad a'th ddi-fetha. A'r sawl a addolo Dduw ei hun a ddiangc rhagot ti.

¹ Mat. vii. 16.   ² 2 Cor. xi. 14.   ³ Col. ii. 8.   ⁴ 2 Cor. x. 12.
⁵ Dat. xiii.   ⁶ Mat. vii. 3; Jer. vii. 4.   ⁷ Ps. xxix. 9; Preg. vii. 26.

Er. Ond beth a wna un sydd yn tybied yn ei galon nad yw ei holl grefydd ef hyd yn hyn ond oferedd cnawdol, a phennod rhagrithiwr.

Col. Dechrau o newydd, a chymmer dy gyfrif fel plentyn bach. Anghofia yr hyn sydd or tu'n ol,¹ er na wyddost nad oedd gras Duw yn yr hyn a wnaethost. Oblegid yr un deyrnas sydd yn gyntaf yn yr eginin, ac yno yn y dwysen, ac yn olaf yn f'd llawn yn y dwysen.² Na farned neb ddydd pethau bychain,³ rhag i fawr farn Duw gwympo arno. Di fuost mewn cystudd meddwl yn ysbryd caethiwed mynydd Sinai, ac ar y bryn myglyd erchyll hwnnw yr wyti etto mewn rhan, ond mae'r troed arall ar fynydd Sion. Cofia fod cariad Duw yn bwrw allan ofn, fel y taflodd Sara Hagar allan. Mae cariad Duw yn toddi calonau rhai yn llawer cynt nai ddigofaint. Gochel iau y caethiwed. Ai un or Hagarenniaid a fyddi di yn dy ddiwedd? Fe ddyle fod ynot feddwl sobr, siriol, diolchgar, hyfryd, gweddaidd, diniwed yn wastad.⁴ Nid wyneb-pryd sarug, sur, cymylog; ond wyneb-pryd angel doeth, diwyd, distaw, digymysg: ac oni buost felly, edrych a gwêl. Mae'r pren mawr yn blodeuo ynot ti ac eraill. Bydd felly o hyn allan.

Er. Er hyn i gyd, mi dybygwn nad wyti weithian yn ateb ond yn dywyll ac yn brin, a bod llawer o'r peth a ddywedaist ti i'w roi heibio cyn nemmor o amser.

Col. Cofia hyn (O! Eryr) fod yr holl ymddiddan ymma a fu rhyngom ni fel llyfr corn, neu A, B, C, i blentyn; ond mae amser a lle i bob peth, ac mae yn rhaid rhoi llin ar lin, a gorchymyn ar orchymyn, i'r aneallus,⁵ a dysgu i'r baban Grist Groes (yr hon ni ddeallodd nemmor mewn nerth etto). Er hynny, di weli pa fath waith a wna'r Goruchaf wrth ysgogiad deilien. Fe alle drwy hyn y gweithia fo lawer ynghalonau rhai. Ond y mae llawer dirgelwch iw d dangos ar fyrder, nad wyfi yr awron yn fawr son am

¹ Phil. iii. 13.   ² Marc iv. 28.   ³ Zech. iv. 10.   ⁴ I Ioan iv. 13.

⁵ Esay xxviii. 13.

dano: ac, meddaf, nid yw hyn i gyd ond golygiad mewn drych, ar frys, neu rossyn yn gwywo wrth i arogl. Nid yw llyfrau a llythrennau ond fel gwellt; mae'r bywyd yn yr ysbryd, nid yn y llythyren; a'r sawl sydd ysbrydol a wŷr oddiwrth ba ysbryd y daeth y pethau hyn; ac nid gwatwarwr yw. Ond gochel di, pwy bynnag wyt (er doethed, meddant, neu er duwioled) esculuso, dan dy berigl, y peth a yscrifennir ymma, neu ddarllain yn ddifraw, ai fwrw i gornel i rydu yn dy erbyn, heb i ddeall hyd y gwaelod. Canys mewn rhyw fannau mae dyfnion bethau Duw yn ymddangos, ac mewn eraill mae llaeth, ac megis chwaryddiaeth hefyd, i'r rhai bychain: ac weithiau rwi'n adrodd yr un peth yn fynych drosto

Er. Ond mae llawer o'r dyscedigion nad oes ganddynt fawr bris (dybygwn i) am y pethau hyn.

Col. Taw son o'r diwedd: nid oes wŷr o ddysg yn y byd, nag oes un a fedr ddarllain holl ddalennau ei galon, ai feddyliu ei hun.¹ Nid yw'r Doctor ond anifail cyfrwys, nid yw'r ysgolhaig da (fel y gelwi di fo) ond aderyn coeg, oni bydd rhodd or Nefoedd ganddo; ac os bydd, mae fo yn isel ei feddwl, ac yn lleshau pawb mewn cariad, ac yn byw yn gyfion, yn sobr, ac yn dduwiol.² Mae gwir ddysg, yn dyscu dyn i fod yn y byd ymma yn ddiniwed fel plentyn, yn fuddiol fel dafad, yn ddiolfal am y byd (fel un yn huno yn monwes y Creawdr), yn effro yn erbyn pechod, yn ddiwyd yn ei orchwyl, yn ddigenfigen oddifewn, yn llawenhau yn naioni eraill, yn llonydd dan waethaf dynion, yn ddiodefgar dan ddiogofaint Duw, yn fodlon beth bynnag a ddigwyddo, yn nefol fel Christ ei hunan, yn hyfryd mewn tristwch, yn galonog mewn cyfyngder, yn hyf fel y llew, yn wirion fel colomen, yn gyfrwys er mwyn yr efengil, yn ffaidd ganddo ei hun, yn blino ar flodau natur, ac yn brefu am Baradwys: ac lle nad yw'r pethau hyn, nid oes yno ddim gwir ddysceidiaeth.

Er. Ond beth, oni ddyscais i yr un o'r rhain etto?

Col. Mi ddywedais o'r blaen, fod Duw yn danfon ei

¹ Esay xlv. 25; Jer. viii. 8.   ² Tit. ii.

holl blant ei hun allan o'i tai ei hunain, i yscol ei Fab. Ar sawl a ymroddo i'r Mab yn ei holl ewyllys, a gaiff i wneuthur yn ddyscedig am Deyrnas Nef, a chlywed llais yn siarad oddifewn, "Dymma'r ffordd, rhodia ynddi." "Cyfod," medd Jeremi, "i ti arwyddion ffordd; gosod it garneddau uchel i'th gyfarwyddo yn yr anialwch." Un garnedd yw Gwybodaeth, a lle ni bo'r garnedd honno mae'r dynion yn cyfeiliorni, canys heb wybodaeth ni all y galon fod yn iawn. Fe all fod gwybodaeth heb ras (fel tanwydd heb dân), ond nid oes dân heb dânwydd. Carnedd arall yw Cariad at bawb; llei bo hwnnw, mae Duw yno; ac llei bo, mae fo yn awyddus i wellhau pawb, ac yn ofalus rhag niweidio neb. Carnedd arall yw Gostyngeddwrwydd, ac isder meddwl llonydd, dioddefgar, distaw; ar cyfryw a gânt i dysgu gan Dduw ei hun. Cyfiawnder yw carnedd arall, a heddwch oddiwrth gyfiawnder, ac oddiwrth heddwch llawenydd mewn Ysbryd Glân.¹ Ar sawl a wasanaetho Ghrist yn y pethau hyn, a fodlona Dduw, ac fydd cymmeradwy yn mysgei ei blant. Dymma rai o'r carnedi yn y mynydd i'th arwain i Ganaau; edrych ar y pilerau hyn ynot, a dos ymlaen, a chofia nad digon i ddyn fyned i ffordd dda, oni w'yr ef mai honno yw'r ffordd orau. Bydd ddistaw oddifewn, di gei ddeall pob peth oddiallan. Na symmud chwaith nes codi o'r cwmmwl.² Hawdd yw diwno'r ffordd fawr wrth geisio i mendio. Aros ym mhebyll Duw nes adeiladu plâs Caersalem newydd. Tanbaid yw zêl heb wybodaeth, ond cariad addfwyn, golau, sydd hyfryd.

Er. Dywaid etto, Beth a dybygi di am holl opinïwnau a chrefyddau y Twrciaid, a'r Papistiaid, a'r Protestaniaid, a'r Lutheraniaid, a'r Calvinistiaid, ar aneirif eraill o secti yn yr oes ymma? Mi addewais hefyd i'r Gigfran ofyn i ti cyn diwedd ynghylch y Llyfr Gwasanaeth.

Col. Na sonia am lawer o grefyddau, hen a newydd, a phob un yn barnu ei gilydd: nid oes un grefydd a dâl ddim ond y creadur newydd.³ Ac nid oes ond un

¹ Rhuf. xiv. 17, 18.² Num. x.³ Gal. vi. 15.

drws i mewn yno, a hwnnw yw'r ailenedigaeth¹ yn enw Christ. Fe fuase dda i'r dyn nis caffo hi fod wedi i eni yn gi neu yn gath, neu yn rhyw beth heb ysbryd anfarwol ynddo.

Swm duwioledeb yw : Câr Dduw a'th holl galon, a'th gymmydog fel ti dy hun. Y dyn nad yw yn dilyn hyn, ni waeth o ba opiniwn y bo ; ar sawl a dybio iddo fedru hyn yn rhygl, nid edwyn hwnnw mo wreiddyn y chwerwedd sydd ynghardd y galon ei hun : ond i dwyllo ei hunan y mae. Mae'r opiniwnwyr yn ymrafaelio ai gilydd, fel cŵn a moch, er nad fel cŵn a môch yw y rhan orau ynddynt ; a thithau (O! ddyn cyfrwysddrwg, segurlyd), uwchben uffern, yn chwerthin am eu pennau, wrth i gweled yn taro yn erbyn ei gilydd, yn yr entri dywyll, am i bod heb na gweled na deall iaith ei gilydd. Ond o hyn allan, gadewch ymmaith yr holl ymryson tanbaid, anghariadus, rhyfelog, na wnaeth dda i neb erioed ; a thewch a son, rhag i'r cythreuliaid chwerthin, oni fedrwchwi ymresymu mewn cariad ac addfwynder, a meddwl i ddyscu llawer mewn ychydig eiriau, bob un gan ei gilydd, ar cwbl gan Dduw. Ac am y Llyfr Gwasanaeth, ni thâl ef fawr son am dano ; mae hi yn llawn bryd iw gladdu rhag i neb gael drwg oddiwrtho : yr hen bethau a ânt heibio, wele, fe wneir pob peth o newydd.

Er. Oni allafi gael gwybod i ba le mae'r holl eneidiau yn myned pan ymadawont ar bywyd yma ? Pan elont hwy unwaith ymaith, nid ydym ni yn clywed dim oddiwrthynt hwy ond hynny. A aethant hwy ymhell neu yn agos, neu ymha le y maent hwy ?

Col. O ! Eryr angrhaff, i ba le mae'r ganwyll yn myned pan ddiffoddo hi, ond iw hwybren danllyd naturiol ei hun ? Neu i ba le mae'r tân ar gwres or haiarn poeth yn mynd allan wrth ei roi mewn dwfr ? Nid drwy'r genau y mae ysbryd dyn yn mynd allan or tŷ pridd, ag nid drwy'r genau y daeth yr enaid i mewn i'r corph ar y cyntaf ; canys peth pur, bywiog, cyflym, yw ysbryd meddwl dyn, yn treiddio drwy bob corph,

¹ Ioan iii. 3.

heb symmud na chynhyrfu dim. O! chwi rai deillion, agorwch eich llygaid a gwelwch fod ysbryd pob un (wrth ei dorri o'r corph) yn aros yn y naturiaeth¹ yn yr hon y bu fo byw. Os llygredig oedd y meddyliau, llygredigaeth tragwyddol iw ei lettŷ. Mae naturiaeth cariad, neu ddigter tragwyddol, yn cynnwys ei holl blant ynddi, ac yn cipio gafael (fel fflam ar wêr) ar bob ysbryd yn ol ei anian. Ond ni wêl dyn mo'i gartref tra fo ei gnawd am dano; mae dynion (meddaf) fel adar yn canu ar y pren, heb feddwl am y gwreiddyn sydd ynddynt. Mae'r eneidieu sanctaidd, a hunasont yn Nuw, yn llonydd yn y golau distaw, ymhob man o flaen ei wyneb ef, o'r tu allan i drwst ysbryd y byd, yn disgwil am gynhyrfiad y corph drwy gyffroad gwreiddyn naturiaeth: ond mae'r ysbrydoedd colledig wedi torri edef y bywyd, yn nhywyllwch meddwl digllonedd Duw, yn rhuo ac yn ochain, ond nid yw'r byd yn i clywed. Pam hynny? Am nad oes ganddynt hwy yn uffern mo'r llais tafod i lefaru, na chan y rhan fwyaf o honom ni glustiau ysbrydol i wrando, sef calonau iw hystyrio, er i bod nhwy yn yr un natur a ni. Ond mae'r ffyddloniaid ymma yn gwybod iaith y seintiau yn y byd arall, ac yn canu yr un Halelujah i Dduw gyda hwynt, nid yn gweddio arnynt am fyned at Ghris drostynt; canys mae fo ei hun yn nês atynt na seintiau neu angelion. Ond am y defaid a'r geifr, yn y goleuni ar tywyllwch, cofia fod gagendor fawr rhyngddynt² (fel rhwng Lazarus a'r glŵth goludog) a honno iw y rhagoriaeth yn y naturiaeth dragywyddol. Fel rhwng melus a chwerw, neu rhwng da a drwg, y rhai, er i bod yn yr un lle, maent wedi ei gwahanu yn ddigymmod. A phan gwympo ysbryd dyn o'r corph i'r tywyllwch hwnnw, nid oes ganddo lygaid byth i weled y goleuni, na meddyliau byth am ddaioni. Ac o'r tu arall, y rhai sydd wedi diangc i'r goleuni hwnnw, nid oes fyth ganddynt feddwl am y tywyllwch. Am hynny edryched pob dyn, ym mha un o'r ddau y mae ei feddwl ef yn byw, tra fo ef yn y corph, canys ni wŷr y colledig mo'i hanes ei hun.

¹ Gen. xxv. 8. . ² Luc xvi. 26.

Er. O! Golomen, mi fyddaf mor hŷf yr awron, cyn diwedd, a gofyn i ti dy hanes dy hun, sef Hanes y Golomen.

Col. Mi ddywedais i ti ar y cyntaf, ond ni ddeallaist. Rhaid yw tori pliscyn y ddammeg cyn cael y cynhwyllin, er bod yr yscrythurau sanctaidd hefyd yn llawn damhegion. Ar y cyntaf mi fum yn Enoch, yn ymryson ar hen fŷd, ond nid oedd neb am derbyniodd ond Noah anwyl ai deulu. Wedi hynny, mi ddaethum at Abraham, ac yn y fan fe daflodd ymaith ei reswm ei hun, ac am dilynodd i drwy ffydd. Mi fum yn ffenestri yr holl Batrieirch a'r Prophwydi hefyd. Ag ar ol y prophwyd Malachi, ni chefais i fawr le i ddescyn nes dyfod Ioan. Ond mi a orphwysais ar Iesu Ghrist ai Apostolion, ac mi a ehedais drwy'r eglwysydd hynny. Ond cyn ymadel o honynt hwy ar byd, fe ddaeth Brân y Nos (sef ysbryd Anghrist) ac a gafodd gennad im herlid i. Ac yno mi a ddiengeis i fonwes y Merthyron, ac yn y tân yr oeddwn i yn i cyssuro hwynt. Ond yn ddiweddar, mi a ddiscynais yn ffenestri'r eglwysydd newyddion, ac weithiau ar rai o'i pregethwyr, er bod llawer o fudreddi yn ei nythoedd. Ac yr awron, mae'n weddus bod yn brysur, canys fe ofynnir, Pwy yw y rhain sydd fel cymylau, ac fel colomennod yn ehedeg iw ffenestri?¹

Er. Ond pa fath rai y mynit ti i'th ddynion di fod?

Col. Nid fel y genhedlaeth sydd yn melldithio'r tad, ac heb fendithio ei mam,² neu yn lân yn ei golwg ei hun, ac yn amherffaith yngolwg Duw. Nid fel y genhedlaeth sydd uchel ei llygaid, a'i dannedd yn gledddyfau, ai cildannedd yn gyllill, i ddifa'r tlodion oddiar y ddaiar. Ond mi fynnaf im discyblion i fod fel y morgrug, yn darparu ei lluniaeth cyn bod yn rhywyr,³ ac fel y cwnningod yn adeiladu ar y graig, ac fel locustiaid yn cytuno i ymdrech ynghyd, ac fel y pryf coppyn gwael yn dal ei gafel ar air y bywyd, fel y gallont felly aros ymhlus y brenin nefol. Ar rhai hyn a wneir mor ddi-ddig na all dim i cyffroi, mor isel na all dim i balchio, mor hyfryd na all dim i tristhau, mŵr sobr na all dim i

¹ Es. lx. 8.

² Diar. xxx. 11, 12, &c.

³ Diar xxx. 24, &c.

ffoli, mor ddifin na all dim i cloffi, mor bur na all dim i halogi, mor rhagorol na all neb fynd tu hwnt iddynt, mor ddwys na all dim gloddio danynt, mor sylfaenedig na ellir i siglo, mor blantaidd na ellir eu cyfrwyso, mor agored na ellir i cau, mor weddaidd na chaiff neb gamair ganddynt, mor isel na ddichon un gwynt moi hyscwyd, mor uchel na all un meddwl naturiol moi cyrhaedd, mor gyfrwys ar seirph, ac mor wirion ar colomennod. Ac ymhellach, mae rhai o honynt a allant ddywedyd (drwy rās) i bod nhwy yn marw i'r byd ymma, ac er hynny yn byw byth, yn llai na dim ynddynt eu hunain, ac yn fwy na'r byd yn ei gwreiddyn; ar y dibin beunydd, ac er hynny yn sefyll; heb wybod dim ynddynt ei hunain, ac yn deall pob peth yn Nuw; yn llawn tristwch, ond yn mwynhau canwyll llawenydd digymmar; yn ymdaflu mewn tonnau, ond yn sicr wrth yr angor; yn gwrando ar bawb, heb gredu un dyn, ond yn chwilio pob peth; yn edrych ar y canghennau, ond yn byw yn y gwreiddyn; yn rhodio yn heol y byd yn yr enaid, ond yn ymgadw ym Mhlas Duw yn yr ysbryd; yn llafurio yn wastadol, ac er hynny yn gorphwys; yn ddistaw ar y ddaiar, ac er hynny yn dystion i'r gwir; yn llawn o feddyliau, ac megis heb feddwl am ddim; yn cael cās gan bob cnawd, a chariad gan bob ysbryd da; yn ymdrech a'r holl gythreuliaid, ac yn ymgaredigo ag angelion Duw; yn clywed mwy o lais y byd nag a garant, a llai o leferydd y Tad nag a fynnent; yn chwilio gwaelod crefydd, ac yn ymddangos ar yr wyneb yn ddiragrith mewn daioni; yn ymbriodi a doethineb Duw, ond etto heb i mwynhau yn hollhawl. Ac er amled ei pechodau, yn dyner eu cydwybodau; yn waeth nar gwaethaf yn ei golwg ei hunain, ac yn gystal ar gorau yn mantell yr Oen; ac yn debyg i'r gwynt anolrheinadwy, ydynt yr hyn ydynt drwy ffafyr y Goruchaf. O! bydd un o honynt.

Er. Mae'r rhai'n wedi myned ymhell. Ond dangos i mi pa beth y mae'r gwan yn ei mysg yn ei ddywedyd?

Col. Mae gweiniad yn sicr ym mysg ffyddloniaid, fel y mae wŷn ymysg defaid, a thosturus yw gwrando

ar frefiad y gwan yn llefaru ac yn traethu. Wrth naturiaeth marw oeddwn, a phan welais i hynny mi a geisiais fyw, ond nis gallwn nes i bob peth ynof ac om hamgylch farw i mi; ac yno y collodd y creadur ei afael arnaf, ar munud hwnnw y cefais afael ar y Creawdr, neu yn hytrach ef a ymaflodd ynof fi. O'r blaen mi a glywais bregethau, ond nid oeddwn i yn gwranddo; mi ddywedais weddïau, ond nid oeddwn i yn gweddio; mi genais Psalmiau, ond mud oedd fy nghalon; mi Sacramentais, ond ni welais gorph yr Arglwydd; mi ymddiddenais ac a ddywedais lawer peth, nid o'm calon mewn gwirionedd, nes i'r rhosyn darddu ynof. Ac wedi'r holl gynnwrf, rhâid oedd diwedd or diwedd cyn dechrau, a marw cyn i'r wenhithen dyfu drwy fy naiar i. Fe fywhaodd pechod, ac am lladdodd i. Roedd Duw wedi digio ac yn gwgu ynghadair fy nghydwybod, a diafol yn gwenu ac yn chwervthin am fy mhen i, ac yn gwaeddi o'r tu fewn, "Ho, ho! myfi piau'r aderyn —mae fo'n siwr yn y fagl. Mae ei feddwl ef mewn tair o gadwyni heiyrn: yn ffast yn ei ewyllys ei hunan, ac yn ysbryd y byd mawr, ac yn nigofaint y Brenin mawr gydam fi." Mi ofnais hefyd na ellid byth dorri mor tair cadwyn hynny i'm gollwng i yn rhydd. Heb law hyn hefyd, fe ddaeth bytheiaid Satan ar fy ol i dan olrhain; gwatwarwyr y wlad am gwawdiasont; a phan welodd yr Heliwr nad oedd gennif fatter beth a ddywede'r byd ai fytheiaid, fe gynhyrfodd blant y deyrnas, a rhai (megis) o blant y Brenin, im ceryddu, im digaloni, im rhwystro ac im hoeri. Pan ballodd hyn hefyd, fe ddeffrôdd y gelyn holl wreiddïau uffern o'r tu fewn i mi fy hunan, i fod yn ddigllon, yn aflan, yn greulon, yn benwyllt, ac yn llawn o wreichion drwg, yn fydol, yn sarrig, yn suddo, yn oferfeddwl; ac yno'r oedd yn flin gennif fyw ac yn ofnus gennif farw, am nad oedd bechod yn y dyn gwaethaf a welwn nad oedd ef yn ceisio codi i ben i fynu yn fy nghalon i. Roedd y Nef wedi ymadel, ac uffern yn neshau, ac angelion Duw yn ymddieithrio, a delwau anifeiliaidd yn ymddangos. Roeddwn i yn gweled fy mod i wedi cwmpo ymysg lladron ysbrydol anrhugarog, rhwng Caersalem a

Iericho, ac yn ceisio gweiddi am help, ond yn methu gweddio, nes i'r Samaritan bendigedig, sef yr Achubwr nefol, ddyfod attaf am codi i fynu. A hyn oll yr wyf yn i ddywedyd er dy fwyn di, fel os doi dithau byth i'r gwasgfeydd ymma am y pechod, na ymollwng mewn anobaith a thristwch bydol, ag nag ymgura fel dafad yn y mieri, ond disgwil yn llonydd wrth fin y ffordd. Fe ddaw'r Prynwr heibio, ac a'th ollwng di yn rhydd. Ac onide, os derfydd am danat, darfydded am danat yn ei freichiau ef, wrth ddisgwyl wrth ei air ai addewid ef. Ond os dilyni hyn, byw fyddi, yn ysbryd y nerth, ar cariad, ar pwyll. Roedd yn fy nghalon i ysgrifennu attat i'th rybuddio mewn cariad perffaith; ond fe ddaeth y sarph atafi, ac a geisiodd attal y pin ymma. Hi a boerodd ei chelwydd tuag attaf wrth sissial fel hyn : "Hunan sy'n dy osod ar waith. Rwyti yn scrifenu yn rhy dywyll, ni fedr neb mo'th ddeall nes i'th niwl di godi, ac nid wyt ti yn dy ddeall dy hunan; gâd yn llonydd, mae digon o wybodaeth gan ddyinion, bei gwnaent ar ei hol. Mae gormod o lyfrau yn barod yn y byd; dy holl wobr fydd cael dy adel fel tyllhuan yn y diffaethwch, fel pelican, ie, fel hurtyn, neu un o'r philosophyddion gweigion, yn ymosyn am oleuni naturiaeth i adnabod y Duwdod ynghreaduriaeth y byd. A welaist ti yr Arglwydd erioed? neu a glywaist ti Dduw ei hunan? Dôs i ryw dwll ac ymguddia. Mae dydd Duw wedi goleuo. Gorau i ti dewi, a gadael ymaith scrifennu. Gâd bawb yn llonydd, a'th gydwybod dy hun yn esmwyth. Bydd lawen. Bwyttu dy fwyd a chalon iach. Rhodia a chymmer dy bleser, fel y gweli di bawb agos yn gwneuthur, ac yna fe estynir dy ddyddiau di ar y ddaiar." Wele, llyma fel y chwedl-euodd y ddraig gyfrwys am fi, llyma fel y ceisiodd hi fy nwylllo i, llyma fel y gwnaeth hi ei gwaethaf i rwystro'r meddwl, i selio fy ngenau, ac i attal fy llaw. A phe i cawse y sarph i meddwl, ni chawsw'n i nag ysgrifenu hyn, na thithau nai ddarllen nai wrando. Ond fe ddaeth y Golomen ac am helpodd; ac a'm cynnorthwyodd, gan ddywedyd, Dos ymlaen. Rhaid i bob gwas arfer ei dalent (er a ddywetto dynion), ac onide gwae'r

gwas. Nid hunan sydd ymma yn dy gymmell, ond gwir serch at Dduw, a chariad ffyddlon (yn nesaf) at y Cymry. Nid wyti nag eraill nês er gwario o honot dy amser byr mewn anghrediniaeth a diffwrwythdra; ac fe gaiff rhai ganfod dealldwriaeth allan o'r niwl ar tywyllwch.¹ Ie, er nad yw dy gnawd di yn deall beth y mae'r Ysbryd Glân ynnot yn i ysgrifennu, mae rhan ysbrydol ai cenfydd. Nid oes chwaith fawr lyfrau Cymreig yn Nghymru er pan loswyd papurau y Bruttaniaid gynt; ac (medd Duw) fy mhobl i yn Nghymru a ddifethir o eisiau gwybodaeth.² Ac am danat ti dy hun, nid gwaeth pa amharch a gaffech yn y cnawd; di haeddaist i Dduw dy wrthod ath adel mewn anialwch tragwyddol, ond ni âd Duw byth mo honot. Ac er nad Duw yw naturiaeth, ac er na ellir i adnabod drwy philosophyddiaeth, etto ni wnaeth ef mor byd ymma yn ofer, ond fe ai goscodd fel drych i weied ei gyscod ef ynddo. Dydi hefyd (ebr y *Golomen*), a welaist Dduw ei hunan drwy ffydd, ac a glywaist ei lais ef ei hunan drwy'r ysbryd sydd yn llefaru wrth ddynion. Ac er bod rhan o'th amgylch mor anheilwng ar gwaethaf, mae er hynny y dyn oddifewn heb bechu, a chantho law ym mhob dationi, yn ceisio llês i bawb. Ac wrthyt ti (O! hâd anlygredig, a llîn yn mygu), yr wyf yn dywedyd eilwaith, Cyfod, a dôs ymlaen yn ostyngedig, yn ofalus, yn ddi-oed, ac yn ddiolchgar. Fel hyn y darfu i'r Golomen ateb holl resymau'r Sarph, a dattroi y rhaff a nyddase hi yn y meddwl. Wele (O! Eryr), dymma ran o lais un o'r rhai llescaf om dilynwy'r i. Dymma ychydig o lawer.

Er. Beth hefyd?

Col. Mae un ymhellach, yn llefaru fel hyn:—Byr yw fy helynt i o'r dechreu i'r diwedd, fy einioes sydd fel afon chwyrn yn rhedeg i'r môr; fe am ganwyd ymysg creigiau, fe am magwyd mewn opiniwnau, fe am maglwyd dros amserau, fe am rhyddhawyd mewn amser cymmeradwy, fe am carwyd cyn dechrau amser, a minnau byth a gaf garu yr hwn am carodd ai lawn

¹ Es. xxix. 18.

² Hosea iv. 6.

hoffi pan fo amser wedi terfynu. Canys yr wyf dan gariad Duw, er fy mod dan gerydd pawb. Gwael yn y tir, llwyd gan mor llawn o brofedigaethau, ond llawen mewn gobaith gogoniant nefol. Yn y cyfamser yn rhodio mewn maes ysbrydol, ymysg defaid, ac yn rhybuddio'r geifr na thorrant ei gyddfau. A gymmero rybudd, cymmered; fy nhasg i yw bod yn ddi-niwed ymysg dynion; ac oni allai les i bawb, gochelyd gwneuthur afles i neb; a cheisio byw allan o Hunan, yn yr Ysbryd Glân, ar Ghrist, i Dduw, yn ol yr yscrythurau, etto dan ordinhadau; uwchlaw'r byd, islaw'r groes; yn erbyn pechod, ac ar du sancteiddrwydd; ym monwes Craig yr Oesoedd, yn blino ar gwrs naturiaeth, yn brefu am y ffynnon nefol, ac yn gweddio ar i Dduw roddi heddwch nefol a llawnder gwirionedd i'r Cynry tirion, i'w porthi a gwybodaeth ac a deall ysbrydol,¹ ac i'w llenwi a holl lawnder Duw,² ac ar i minnau gael cyfran o'r rhandir nefol ymysg y rhai cywir mewn duwioldeb, ac ar i'r amser fryssio pan na bo rhyfel yn unlle ond ymhyrth Satan ai angelion (a hynny a welaf). Jabez a weddiodd, a Duw ai gwrandawodd; fe ofynodd bedwar peth ac ai cafodd.³ Disgwil yr wyf finnau ar y Duw dinewidiad, yr hwn a ddichon wneuthur mwy nag a allwn i ofyn, nai feddwl. Iddo ef y bo'r glod, ar mawredd, ar doethineb, ar diolch, ar deyrnas, ar cariad, ar cwbl yn dragywyddol.⁴

Er. Mae'r amser yn dylifo fel pellen ymmaith. Rhodded y golomen un gair o gyngor etto ir Eryr cyn ymadel.

Col. Deall a dilyn yr hyn a glywaist yn barod. Canlyn y llusern a roddwyd i ti.⁵ Gochel wyau'r neidr a'r gigfran yn dy resymau dy hunan. Na reoled ysbryd y creadur ynot, canys y sawl a ymlenwo ar creadur, sydd wag fynychaf o'r Creawdr. Na chais fod yn llawn meddyliau. Gwell yw un meddwl difrif nefol mewn diwrnod, na phum cant o rai disclair naturiol. Mynn ddifa dy arglwydd bechod oddifewn, a'r

¹ Jer. iii. 15.² Eph. iii. 19.³ 1 Chron. iv. 10.⁴ Eph

iii. 21.

⁵ Esay lix. 5.

lleill a ymroant. Ac wrth hyn y cai di adnabod y pechod hwnnw : fe reolodd yn dy henafiaid ; mae dy feddyliau dithau nos a borau yn hedeg ato (fel brain uwch ben burgyn.) Pechod yw, am yr hwn y mae dy gydwybod yn dy gyhuddo, a'th elynion yn dy gywilyddio, a'th wir gyfeillion yn dy rybuddio. Gochel hwnnw (yn anad un) beth bynnag yw. Cofia ym mhob cwmni dy fod di ar dy daith tua'r byd bythol, ac ystyria gwypmp yr Adda cyntaf, a chodiad yr Ail. Cwypmaist yn ddiammau gyda'r cyntaf : cyfod heb ammau gyda'r Ail hefyd. Na dderbyn un athrawiaeth cyn i chanfod. Na wrthod un gair cyn i holi, ac na chwda oddiwrthyt mor gwirionedd a dderbyniaist unwaith. Na choelia mo swm y wlad, ond gwrando beth a ddywaid Duw wrth dy enaid anfarwol di : onid oes ynot waelod pob gwybodaeth a rhinwedd, ni elli di wneuthur y pethau hyn. Ond os oes, bydd ysbrydol ddisigyl yn dy feddyliau,¹ nid fel tonn y môr, neu ewyn y dwfr, neu bren diwraidd, mewn tymhestl, neu long heb angor, neu ūs anwadal. Bydd anaml mewn geiriau, ac aml mewn gweithredoedd nefol gorchestol. Ac wrth ddywedyd cofia mai mewn llawer o eiriau nid oes ball ar bechod ; ac er hynny, na fydd fudan (canys gwefusau'r cyfiawn a borthant lawer).² Wrth geisio derbyn mwy o'r Ysbryd da, gochel rhag i'r un drwg ruthro i mewn yn ei fantell ef. Mae rhai lloerig,³ a rhai diefflig, ar gelyn yn marchogaeth ar sŷg ac ar humors eu cyrph nhwy : mudion a byddariaid yn malu ewyn, yn llygadyntnu ac yn synnu'r gwirion. Mae eraill, fel y Bedyddiwr, yn dyfod heb na bwytta nag yfed, ac meddant, Wele gythrael ganddo :⁴ ond rhaid i ti brofi'r ysbrydoedd. Ac llei bo (meddaf) oleuni, a phurdeb, a chariad, a gostyngeiddrwydd, yno y mae Duw ei hunan yn aros. Gochel y ffyrdd Pabaidd hefyd,⁵ nid am nad oes ddsyseidiaeth yn ei mysg, ond am mai creulon fuont wrth bawb eraill ; am hynny, tywelltir phiolau dialedd ar y genhedlaeth honno.⁶ Na ddotia wrth

¹ Iago i.² Diar. x. 19, 21.³ Mat. xvii. 15.⁴ Mat. xi. 18.⁵ I Tim. iv. 1, 2.⁶ Dat. xvi. 6.

feddwl am lawer o opiniwnau, tra fych di dy hun yn gwneuthur llawer peth yn erbyn dy gydwybod. Gwna, O! Eryr, dy orau i rwystro pob drwg, ac i rwyddo pob da, yn y wlad oddifewn ac oddiallan. Na chwsg ond hynny yn nhommen y cnawd (O! Swyddog). Pryn dy amser. Na âd ir syrthni, ar ymborthi diofn, ar balchder, ar oferedd lyngcu dy einioes di a'th deulu. Canys y peth a bassio unwaith ni elli moi alw yn ol. Gorchymyn heddwch a threfn dda (od oes awdurdod genit yn y wlad) O! Ustus. Na âd i'th gymydogion fyw fel anifeiliaid direswm. Cosba bawb ar a weithredo ddrwg yn erbyn ei gydwybod, fel y dywedaist di dy hun o'r blaen. Nid digon dywedyd heb wneuthur. Ac os cais neb gelu ei oleuni, ymresymma ag ef yn ofn Duw. Dymma'r ddamnedigaeth, fod dynion yn caru'r tywyllwch yn fwy na'r goleuni'r ynddynt, ac yn mynd felly yn yrroedd i'r lladdfa. Caffed pob drwgweithred genit y gosp a haedde. Na ddyger bywyd dyn am anifail. Bydd dad-maeth i ddaioni ym mysg pawb, ac nid fel Nimrod yn lladd ac yn llyngcu y cwbl ei hunan.¹ Na chais chwaith ystwytho cydwybod neb i'th opiniwn di drwy rym, ond drwy reswm, a chadw heddwch i bob un i ddywedyd ei feddwl, os heddychlon yw. Mae opiniwnau'r cyndyn mor aml ai dyddiau, ac mor anwadal ai llygaid. Mae llawer o groes ffyrdd, yn llawn lladron hyd yn hyn, ym mhedair cong'l y ddaiar. Os troi di oddiar y ffordd, di a gwympi iw dwylaw nhwy. Am hynny, gochel, meddaf, fel dymma'r dyddiau di-waethaf, dyrrysaf, perycclaf. Dy waith di yw dy wadu dy hun, derchafu Mab Duw, caru pob dyn, cashau pob pechod, ymnythu yn Nuw yn unig, disgwyl yn arafaidd am ei bleser ef, ymestyn ymlaen at y perlau tragywyddol, cadw gynhwyllin dealldwriaeth y seintiau o'r blaen; gochel ffluwch o wybodaeth yn y pen, heb nerth yn y galon a phurdeb yn y bywyd. Ac edrych am ddydd y farn bob munud, a chais heddwch, a châr wirionedd, a gwir Ddaw'r dangneddyf ar goleuni a fydd gydath di, ac ynot ti. Ond onis gwnei yn ol fy

¹ Genesis x. 9.

Newly Published, beautifully printed on Antique Paper, and handsomely bound in bevelled boards, gilt top edges. Price, ONE GUINEA.

THE ROYAL TRIBES OF WALES.—By PHILIP YORKE, Esq., of Erthig; to which is added an account of the Fifteen Tribes of North Wales (*Pumtheg Llwyth Gwynedd*). Edited by Mr. Richard Williams, F.R.H.S. Newtown, Mont. Illustrated with finely executed Portraits of Twelve Welsh Celebrities. Only 300 copies were printed, and but few remain on hand.

ENWOGION CYMRU, yn Rhyfelwyr, Pregethwyr, Gwyddonwyr, Celfyddydwyr, Seintiau, Seneddwyr, &c., ar ffurf Geirlyfr Bywgraffiadol.

Pris y Gyfrol, mewn haner croen llo, £1 IS.

RHYDD-WEITHIAU HIRAETHOG: sef, Casgliad o Weithiau Llenyddol y Parch. WM. REES (*Gwilym Hiraethog*).

Pris y Gyfrol, mewn haner croen llo, 16s.

TREBOR MAI, Prif Englyniwr Cymru—Ei Waith Barddonol; yn cynwys ei Englynion, Caneuon, Cywyddau, &c., hefyd Darlun cywir ohono, a'i Fywgraffiad.

Gyda hyfrydwch mawr yr ydym yn cyflwyno y gyfrol hon o Waith TREBOR MAI i bob un sydd yn caru barddoniaeth bur a dileddyw. Priodol y gelwir ef yn DREBOR MAI; canys y mae ireidd-der, newydd-deb, a bywyd MAI yn nodweddu ei holl gynyrchion. Efe yn ddiau ydyw tywysog yr Englynwyr Cymreig; ond dylid cofio nad englyniwr tlws, pert, yn unig ydoedd; awdwr hefyd amryw Ganeuon hynod o brydferth, a Chywyddau a Thoddeidiau heb eu gwel! yn ein llenyddiaeth.

Pris y Gyfrol mewn llian, 5s.

DAFYDD AB GWILYM,—Ei Waith Barddonol, yn cynwys rhai cywyddau na chyhoeddwyd o'r blaen, cyfieithiadau i'r Saesonaeg o rai o'r darnau goreu; a bywgraffiad o'r Bardd yn Nghymraeg ac yn Saesonaeg. Tan Olygiad CYNDELW

THE last and greatest of the Welsh Lyrists was DAFYDD AB GWILYM. No other Welsh writer ever ran such expert and masterly fingers over the full diapason of his language. A reprint of Dr. Pughe's Edition has recently been made by Mr. Foulkes, of Liverpool. Cynddelw, the editor of this work, has collated Dr. Pughe's Edition by a trustworthy MSS. The result is an extremely handsome and commendable edition.—*Westminster Review*.

Pris y Gyfrol, mewn llian, 10s. 6ch.

Y MABINOGION CYMREIG, sef Chwedlau Rhamantus yr Hen Gymry (fel yr ysgriftenwyd hwynt—yn yr Hen Gymraeg, ac mewn Cymraeg ddiweddar).

Wedi ei rwymo mewn llian hardd, 17s.

HERE (in the MABINOGION) is man raised far above himself, clothed with every attribute of power which brave men possess, performing feats requiring superhuman strength, and slaying Saxon enemies in such numbers as harassed Kymry alone could desire. Life is decked out in the grandest colours; the most extraordinary acts are performed; the most simple yet dignified sentiments are uttered; the most exquisite sensibilities are shown by the genius of romance and its sublime creations.—THOMAS STEPHEN'S *Literature of the Kymry*.

THE world of these MABINOGION is a world of pure phantasy, a new earth of marvels and enchantments, of dark forests whose silence is broken by the hermit's bell and sunny glades where the light plays on the hero's armour. Each figure as it moves across the poet's canvas is bright with glancing colour. * * *

The sensibility of the Celtic temper, so quick to perceive beauty, so eager in its thirst for life, its emotions, its adventures, its sorrows, its joys, is tempered by a passionate melancholy that expresses its revolt against the impossible, by an instinct of what is noble, by a sentiment that discovers the weird charm of nature. The wildest extravagance of the tale-teller is relieved by some graceful play of pure fancy, some tender note of feeling, some magical touch of beauty. * * *

The buoyant and elastic temper of the French *trouveur* was spiritualized in the Welsh singers by a more refined poetic feeling. "Whoso beheld her was filled with her love. Four white trefoils sprang up wherever she trod." A touch of pure fancy such as this removes its object out of the sphere of passion into one of delight and reverence.—*History of the English People*, by JOHN RICHARD GREEN.

HANES LLENYDDIAETH GYMREIG,

gan GWEIRYDD AP RHYS. Y gwaith godidog hwn a enillodd y wobr o £100 yn Eisteddfod Caerdydd, 1883.

Pris y Gyfrol, mewn llian, 10s. 6ch.

HYMNAU YR EGLWYS, Llyfr Emynau

Newydd at Wasanaeth yr Eglwys yn Nghymru, detholedig gan y Parch. ELLIS ROBERTS (*Elis Wyn o Wyrfai*). Cynwysa HYMNAU YR EGLWYS 423 o Emynau, wedi eu dethol o waith prif Emynwyr Cymru—amryw na buont o'r blaen mewn argraff; a cheir ynddo hefyd luaws o gyfieithiadau newyddion o'r hymnau Seisnig mwyaf cymeradwy.

Pris 1s. mewn llian hardd.

EMYNAU ANWYL Y CYMRU, agos i 200 o Emynau anwylaf a mwyaf adnabyddus y genedl. Ail Argraffiad. At wasanaeth Cyfarfodydd Cenhadol, Cyfarfodydd Gweddi Undebol, yr Ysgol Sul, &c., &c.

Pris 3c. mewn llian; mewn amlen, 2g.

EMYNAU SANKEY, 2 gyfres. Pris, Ceiniog yr un.

"IOLO MORGANWG—haul mawr ei genedl."—*Cynddelw.*

Now Ready, containing 712pp. Royal 8vo., neatly bound in Cloth.

PRICE, ONE GUINEA.

A FAC-SIMILE NEW EDITION of the Renowned

IOLO MANUSCRIPTS,

BEING A SELECTION OF

Ancient Welsh Manuscripts

In Prose and Verse, from the Collection made by

EDWARD WILLIAMS (*Iolo Morganwg*);

And intended by him as materials for a New History of Wales.

WITH **ENGLISH TRANSLATIONS** AND NOTES BY HIS SON,

TALIESIN WILLIAMS (*Ab Iolo*), of Merthyr Tydfil.

"IT bears, on every page, evidences of reverent care ; and in point of style, type, printing, and paper, is a worthy memorial of the great Welsh scholar—to whose diligence and genius we are indebted for these remains of ancient Celtic lore."—*Western Mail.*

"LET us hope that the reading public will give due attention to the quaint and rich matter which they will find in this interesting volume at so moderate a cost."—*Liverpool Mercury.*

"IN truth, it is a book that cannot be dispensed with. We must not forget to add that it is enriched with an English translation and elucidatory notes."—*Carnarvon and Denbigh Herald.*

"THE Iolo Collection contains more eisteddfodic lore than possibly any other known work ; and for years it has been the quarrying ground of the delvers in the antiquities of the past. The work, as turned out, reflects the greatest possible credit on the Liverpool Welsh press, and is a decided acquisition to the book-buying world, for the scarcity of the original *Iolo MSS.* had sent up the price to an almost prohibitive limit."—*South Wales Daily News.*

The Edition is limited to 400 copies.

LIVERPOOL : I. FOULKES, 18, BRUNSWICK STREET.

CYFRES Y CEINION.—Pris Swllt yr

Tray y Post ar dderbyn iad eu gwerth.

I.—HELYNTION BYWYD HEN DEILIWR,
II.—LLYTHURAU YR HEN FFARMWR,
III.—CYFRINACH YR AELWYD,
Gan y Parch W. REES, D.D.
Y TRI LLYFR wedi eu rhwymo yn nghyd mewn
Llian. Pris 4s.

IV.—GARD D EIFION: sef, Barddoniaeth ROBERT
GWILYM DDU o EIFION.

V.—GORONWY OWEN. Holl Waith Barddonol y
fardd enwog, Hanes ei Fywyd, a *Fac-simile* o'i
ysgrifen o Lyfr y Plwyf yn Eglwys Walton.

VI.—GWAITH BEIRDD MON: sef, LEWIS MOSES
Y BARDD COCH (*Hugh Hughes*), a ROBIN DDU o
MON.

VII.—JOHN BLACKWELL (Alun). Ei holl Waith
Barddonol.

Y PEDWAR LLYFR UCHOD wedi eu rhwymo
ynghyd mewn Llian. Pris 5s.

VIII.—YR HEN BERERINION: sef, Hanes Byddug
RICHARD JONES, Llwyngwrit; RHYS DAVIS (Y
GŴYBODAETHWR), ac EDMUND JONES o Bontypwl.

X.—DILIAU BARDDAS: sef, Cyfansoddiadau Barddonol
BARDD NANTGLYN (*Robert Davies*).

IX. ac XI.—PIGION ENGLYNION FY NIGWL
yn cynwys 2000 o Englynion goreu'r Iai (th. V)
eu casglu o waith Beirdd Hen a Diweddar, gan
—Y *Gyfes iaf a'r zil*.

XII.—RHEINALLT AB GRUFFYDD. Rhan
Hanesyddol

XIII.—GWELEDIGAETHAU Y BARDD
Yn nghyda darlun o'r Lasynys, hen gartref yr
darluniau eraill. Gan ELIS WYN o LASYNYS.

XIV.—"CHRISTMASIA," gan DAVID OWEN
"Bwgraffiad campus o'r enwog CHRISTMAS EVANS,
ysg-ifenydd doniol a'i hadweinar yn dda."

XV.—J. CEIRIOG HUGHES: ei Fywyd, ei Athry
a'i Waith. (Gyda Darlun cywir ohono, ac o Ben
Dyffryn Ceiriog, lle ganwyd ef). Gan LLYFRBRYF.

XVI.—YR ORIAU OLAF: gan JOHN CEIRIOG HUGHES
Caneuon, Rhiangerddi, &c., na chyhoeddwyd o'r blaen
ac wedi eu cymeryd o lawysgrifau y Bardd.

Y DDAU LLYFR UCHOD wedi eu rhwymo
ynghyd mewn Llian. Pris 2 6.

Llwyd, M

330152

827

Llyfr y tri aderyn

L794

1

330152

Llwyd

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

